

ШИПО

КАЛЕНДАР
АЛЪИНАХ

1925

Б.

ЦІЛИЙ ДОХІД НА ДОБРодІЙНІ ЦІЛІ.

КАЛЕНДАР-АЛЬМАНАХ

„ДНІПРО“

НА ЗВИЧАЙНИЙ РІК

1925

РІЧНИК 3.

Під ред. : В. Дорошенка, В. Завадського та І. Шендрика
Окладка : Петра Холодного.

У ЛЬВОВІ, 1925.

НАКЛАДОМ УКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА ДОПОМОГИ
ЕМІГРАНТАМ З ВЕЛИКОЇ УКРАЇНИ.

З друкарні Ставропігійського Інституту під упр. А. Яськова.

Астрономічний календар на 1925 рік.

Астрономічний рік 1925 зачинається з днем 21 березня о 2 год. 21 мія рано, коли сонце перестуває рівник всепенної, т. зв. вступає в знак звіздозбору „Варана“. Горожанський практичний рік 1925 зачинається з днем 1 січня опівночи. Є від 7433 роком від сотворення світа після візантійської ери.

Весна настає дня 21 березня о 2 год. 21 мін. рано, коли сонце входить в знак „Варана“.

Літо приходить 22 червня о 10 год. рано, тоді сонце входить в знак „Рака“.

Осінь починається дня 23 вересня опівночи, сонце входить в знак „Вага“.

Зима настає дня 22. грудня о 7 год. вечером, коли сонце входить у знак „Козерога“.

Затьміння сонця і місяця.

В 1925 р. будуть 3 затьміння сонця і 2 затьміння місяця, з яких одно затьміння місяця буде видиме почасти й у нас.

I. Повне затьміння місяця буде 9 лютого. Початок його о 7 год. 27 мін. рано, а кінець о 10 год. 6 мін. рано. У нас заходять тоді місяць о 8 год. 6 мін. рано, отже буде можна почасти те затьміння у нас бачити.

I* Обручкове затьміння сонця буде 23 лютого від 7 год. 31 мін. рано до 11 год. 2 мін. рано. У нас невидиме. Оглядати його будуть: полудневі околиці підбігунові, полуднева Австралія і полуднева кінчина Нової Зеландії.

II* Повне затьміння сонця дня 21 липня зачинається о 1 год. 22 мін. по-полудні, а кінчиться о 4 год. 13 мін. по-пол. У нас невидиме, тільки в полудневій часті Атлантийського Океану і Полудневій Америці.

III Повне затьміння місяця дня 4 серпня від 0 г. 44 м. до 4 год. 23 мін. по-полудні. У нас невидиме, бо місяць сходить того дня о 5 год. 56. т. зв. по затьмінню. Видиме буде в Північній Америці, на Великім Океані і в полуднево східних Індіях.

III* Частинне затемнення сонця дня 20 серпня від 1 год. 27 мін. рано до 4 год. 6 мін. рано. Видиме тільки в північних підбігунових краях.

Здогадочний характер року.

Пануючою планетою в 1925 р. є Марс.

Роки Марса є взагалі більше сухі ніж мокрі. Весна загалом суха і студена з приморозками і вітром.

Літо марсових років буває гаряче, його ночі дуже теплі. Осінь також більше суха, ніж мокра, а в жовтні будуть приморозки. Листопад буде по більшій частині теплий. Зима суха і дуже змінна.

Церковний календар.

Пасхалії в 1925 р.

А. Православного і гр.-кат. обряду.

Рік 1925 є: 7433-ім роком по візантійській ері.

Золоте число 4; соняшний наворот: 13, основаніє: 17
епакта: 4.

Пасхальна буква: О. Вруціліто: до 1 березня: а, від 1 березня: в.

М'ясиць: 6 неділь і 5 днів.

Тріод починається: 8 лютого (26 січня).

М'ясопустна неділя: 22 (9. ст. ст.) лютого.

Сиропустна неділя: 1 березня (16 лютого).

Середопістя: 25 (12) березня.

Поклони: 1 квітня (19 березня).

Благовіщення: 7 квітня (25 березня,) у вівторок, 6-го тижня великого посту.

Великдень: 19 (6 ст. ст. квітня).

Переполовлення: 13 травня (30 квітня).

Вознесєня Госп.: 28 (15) травня.

Сошествіє Св. Духа: 7 червня (25 травня).

Неділя Всх Святих: 14 (1) червня.

Свято Євхаристії: 18 (5) червня.

Петрівки: 3 неділі і 6 днів.

Ап. Петра і Павла: в неділю, дня 12 липня (29 червня).

Різдво Христове: в середу, дня 7 січня 1926 (25 ст. ст. грудня 1925).

Б). Римо-католического обряду.

Золоте число: 7.

Епакти: V (юл. XVII).

Круг сонця: 2.

Недільна буква Д (юл. Е)

Попельцева середа: 25 лютого.

Великдень: 12 квітня.

Вознесення Госп. 21 травня.

Сошествіє Св. Духа: 31 травня.

Боже Тіло: 11 червня.

Перша неділя адвенту: 29 листопада

Мясниця: 7 неділь.

Різдво Христове: в п'ятницю 25 грудня.

ПОСТИ.

- 1) На передодні Богоявлення.
- 2) Великий Піст від понеділка по Сироп. Неділі до Великої Суботи.
- 3) Петрівка від понеділка по неділі Всіх Святих до суботи перед праздн. Св. Ап. Петра і Павла).
- 4) Спасівка від 1 (14) серпня до 14 (27) серпня.
- 5) В день усіхн. Чесн. Голови Івана Хрестителя.
- 6) В день Воздв. Чесн. Креста.
- 7) Пилипівка від 27 (14) листоп. до Навечерія Різдва Хр.
- 8) Кожної середи і п'ятниці, крім загальниць.
- 9) В сирний тиждень у всі дні тільки з набілом.

Загальниці.

- 1) Від Різдва Хр. до Навечерія Богоявлення.
- 2) Між Неділею Митаревою і Нед. о Блуд. Сині.
- 3) Від Великодня до Хоминої неділі.
- 4) Від Сошествія Св. Духа до Нед. Всіх Святих.

Заказаний час для весіль і забав з музиком

- 1) Всі середи і п'ятниці, крім загальниць.
- 2) Від початку Пилипівки до Богоявлення.
- 3) Від сирного понеділка аж до Хоминої неділі.
- 4) В Петрівку.
- 5) В день Усікновення Гол. Івана Крест.
- 6) На Воздвиження Чесн. Хреста.

Січень

стиль		Дні	Українські свята	Сонце		Відміни місяця
н.	ст.			сход.	зах.	
1	19	Ч.	Грудень 1924. Воніфата м.	7 24	8 32	☾ Перша чв. дня 3 о 3 год. 58 мін. веч.
2	20	П.	Ігнатія Богоносця	7 23	8 33	
3	21	С.	Юліянії вмч. ☾	7 23	8 34	
4	22	Н.	Н. пер. Різдв. Анастасії м.	7 22	8 36	☽ Повня дня 10 о 5 год. 42 мін. веч.
5	23	П.	10 мучен. на Криті	7 21	8 36	
6	24	В.	Багата кутя, Євгенії	7 21	8 38	
7	25	С.	Різдво Христове	7 20	8 39	
8	26	Ч.	Соб. Пр. Богородиці.	7 19	8 40	
9	27	П.	Стефана первомученика	7 19	8 41	
10	28	С.	20 мч. у Никоїдії ☽	7 18	8 42	
11	29	Н.	Н. по Різдві. 14 т. діт. уб. у В.	7 18	8 48	☾ остання чв. дня 18 о 9 год. 54 м. веч.
12	30	П.	Анісії муч.	7 17	8 44	
13	31	В.	Меланії прп.	7 16	8 46	
14	1	С.	1925. Обріз. Госп., Василія Веп.	7 15	8 47	
15	2	Ч.	Сильвестра папи рим.	7 14	8 49	
16	3	П.	Малахії пророка	7 13	8 50	
17	4	С.	Собор 70 апост.	7 12	8 52	
18	5	Н.	Родна кутя. Теопемпта ☽	7 11	8 53	☽ остання чв. дня 18 о 9 год. 54 м. веч.
19	6	П.	Богоявлення Госп. (Ордан)	7 10	8 54	
20	7	В.	Соб. Івана Хрест.	7 09	8 56	
21	8	С.	Юрія і Омеляна прп.	7 08	8 59	
22	9	Ч.	Полієвкта м.	7 07	4 00	
23	10	П.	Григорія Нісійськ.	7 06	4 00	
24	11	С.	† Теодосія Вел.	7 05	4 02	
25	12	Н.	31. по Зеп. св. Тетяни м. ☽	7 04	4 05	☽ Молодик дня 25 о 6 год. 15 м. веч.
26	13	П.	Єрмила муч.	7 03	4 07	
27	14	В.	ОО. уб. в Синаю	7 02	4 09	
28	15	С.	Павла і Івана прп.	7 02	4 10	
29	16	Ч.	Леоніла, Максима	7 01	4 12	
30	17	П.	† Антонія Вел.	7 01	4 14	
31	18	С.	Атанасія і Кирила свт.	7 00	4 15	

Гр.-кат. свята в січні ті самі, що й православні.

Римо-кат. календар: 6-го 3 Королів.

Жидівський календар: 1 січня — 5 Тебет 5685., 6 січня — 10 Тебет, піст, обл. Єрус. 26 січня 1 Шебат.

Столітній календар віщує: До половини січня сільна студінь; в половині сніжні заверухи; під вінець морози слабнуть і зміва вітру приносить полекшу.

В січні прибуває дня на 59 мін.

Лютий.

Стиль		Дні	Українські свята	Сонце		Відміни місяця
н.	ст			сход.	зах.	
1	19	Н.	32 по Зеп. Св. Макарія	6 59	4 16	☾ Перша чв. дня 2 о 1 год. 86 мін. рано.
2	20	П.	† Евтимія прп.	6 57	4 18	
3	21	В.	Максима прп.	6 52	4 23	
4	22	С.	Тимофія ап. і Анас. прпмч.	6 50	4 25	
5	23	Ч.	Климентя свмуч.	6 49	4 27	
6	24	П.	Ксенії прп.	6 47	4 29	
7	25	С.	† Григорія Богосл.	6 45	4 30	
8	26	Н.	Митарєва, Ксенофонта	6 44	4 32	☽ Повна дня 10 о 8 год. 51 мін. рано.
9	27	П.	† Перен. м. св. Івана Зол.	6 43	4 34	
10	28	В.	Єфрема сир. ☿	6 41	4 35	
11	29	С.	Перен моц. св. Ігнатія	6 39	4 37	
12	30	Ч.	3 Святителів	6 37	4 38	
13	31	П.	Кіра і Івана безср.	6 35	4 40	
14	1	С.	<i>Лютий</i> , Трифона муч.	6 34	4 42	
15	2	Н.	Влуди. Сина. Стрієння Госп.	6 32	4 44	☾ Остання чв. дня 17 о 5 год. 58 мін. рано.
16	3	П.	Симеона і Анни	6 30	4 45	
17	4	В.	Ісидора прп. ☼	6 28	4 46	
18	5	С.	Агафії муч.	6 27	4 48	
19	6	Ч.	Вукола прп.	6 25	4 50	
20	7	П.	Парфевія еп. і Луни прп.	6 23	4 52	
21	8	С.	Федора вмч.	6 21	4 53	
22	9	Н.	Мясопусна. Никифора муч.	6 19	4 55	☽ Молодик дня 24 о 9 год. 8 мін. рано.
23	10	П.	Харлампія мч.	6 17	4 57	
24	11	В.	Власія смч. ☿	6 16	4 58	
25	12	С.	Мелетія аеп.	6 15	4 59	
26	13	Ч.	Мартиніяна прп.	6 13	5 00	
27	14	П.	Авксентія прп.	6 12	5 01	
28	15	С.	Онисима апост., Марини	6 11	5 02	

Гр.-кат. у лютім ті самі, що й православні.

Римо-кат. календар: 25-го **Попелец**.

Жидівський календар: 25 лютого — 1 Адар.

Столітній календар віщує: спочатку лагідно і погідно. Коло 10-го вітри і зміна. В половині навалні мокрі сніги. Потім знову погода, сухо, ясно. Під кінець хмарно, східні вітри, морози.

В лютім перебуває дня на 1 год. 27 мін. Пересічна довгота дня 10 год

Березень.

Стиль		Дні	Українські свята	Сонце		Відміни місяця
н	ст.			сход.	зах.	
1	16	Н.	Сирон. Памфіла і пр. муч.	6 09	5 03	☾ Перша чв. дня 4 о 10 год. 34 м. рано.
2	17	П.	Федора вм.	6 07	5 05	
3	18	В.	Льва ціли р.	6 05	5 07	
4	19	С.	Архипа. ☾	6 02	5 08	
5	20	Ч.	Льва еписк.	6 00	5 10	
6	21	П.	Тимофія прп.	5 57	5 11	
7	22	С.	Найдения мощ. муч. в Евг.	5 56	5 12	
8	23	Н.	1 п. Полікарпа свмч.	5 54	5 15	☾ Повня дня 11 о 9 год. 28 мін. веч.
9	24	П.	† 1 і 2. Найд. г.. Івана Хр.	5 52	5 17	
10	25	В.	Тарасія архиеп.	5 50	5 19	
11	26	С.	Порфірія св. ☽	5 48	5 20	
12	27	Ч.	Прокошія ісп.	5 46	5 21	
13	28	П.	Власія іспов.	5 44	5 23	
14	1	С.	<i>Березень.</i> Євдокії прпм.	5 42	5 25	
15	2	Н.	2 п. Федота свмч.	5 39	5 26	☾ Остання чв. дня 18 о 11 год. 8 м. веч.
16	3	П.	Євтропія, Зенона	5 37	5 27	
17	4	В.	Герасима пр.	5 35	5 29	
18	5	С.	Конона муч. ☽	5 33	5 31	
19	6	Ч.	42 муч. в Аморії	5 31	5 33	
20	7	П.	Свмуч. у Херсоні	5 28	5 31	
21	8	С.	Феофілакта прп.	5 26	5 35	
22	9	Н.	3 п. † 40 м. Севаст.	5 24	5 37	☾ Молодик дня 26 о 0 год. 25 мін. рано.
23	10	П.	Кіндрата	5 22	5 39	
24	11	В.	Софронія св.	5 20	5 40	
25	12	С.	Теофана ісп.	5 18	5 41	
26	13	Ч.	Пер. мощ. прп. Никифора ☽	5 16	5 43	
27	14	П.	Венедикта прп.	5 14	5 44	
28	15	С.	Агапія і мч.	5 12	5 45	
29	16	Н.	4 п. Трофіма св.	5 10	5 47	
30	17	П.	Олексія прп.	5 08	5 49	
31	18	В.	Кирила Єрусал.	5 06	5 50	

Гр.-кат. свята у березні ті самі, що й православні.

Римо-кат. календар: 25-го **Благовіщення.**

Жидівський календар: 9 березня — 13 Адар, піст. Естери, 10 березня 14 Адар, Пурім (Гаман), 11 березня 15 Адар, Шуман-Пурім, 26 березня 1 Нісан.

Столітній календар віщує: початок студений з сухим вітром. Потім морози, а опісля мокрі вітри. В другій половині дощі. При кінці погода.

В березні прибуває дня на 1 год. 48 мін. Пересічна довгота дня 11-го год.

Квітень.

СТИЛЬ		Дні	Українські свята	Сонце		Відміни місяця
н.	ст.			сход.	зах.	
1	19	С.	Хрисанфа й Дарії мч. (покл.)	5 04	5 52	☾ Перша чв. дня 2 о 5 год. 7 мін. рано.
2	20	Ч.	ОО уб. у м. св. Сава	5 01	5 53	
3	21	П.	Якова ісп.	4 59	5 55	
4	22	С.	Василя свцмч.	4 57	5 57	
5	23	Н.	5. р. Нікона, Лідії	4 55	5 58	☽ Повня дня 9 о 7 год. 18 мін. рано.
6	24	П.	Предир. Влагов.	4 53	5 59	
7	25	В.	Благов. Пр. р. Марії	4 51	6 01	
8	26	С.	Собор Арх. Гавриїла	4 49	6 02	
9	27	Ч.	Матрони прп.	4 47	6 04	
10	28	П.	Іларіона і Стефана прп.	4 45	6 05	
11	29	С.	Марка і Кирила свцмч.	4 43	6 07	
12	30	Н.	Цвітна. Івана Ліств. прп	4 41	6 09	☾ Остання чв. дня 15 о 9 год. 42 мін. веч.
13	31	П.	Іпатія прп.	4 38	6 10	
14	1	В.	Квітень. Марії Єгип. прп.	4 36	6 12	
15	2	С.	Твта прп.	4 34	6 13	
16	3	Ч.	В. Четвер. Никити,	4 32	6 15	
17	4	П.	В. Пятниця, Йосифа прп.	4 30	6 16	
18	5	С.	В. Субота, Теодула	4 28	6 18	
19	6	Н.	Христове Воскр. Великдень	4 26	6 20	☽ Молодик дня о 5 год. 12. мін. веч.
20	7	П.	Світлий Понеділок	4 24	6 21	
21	8	В.	Світлий Віторок	4 22	6 23	
22	9	С.	Євсипихія муч.	4 20	6 24	
23	10	Ч.	Терентія	4 18	6 26	
24	11	П.	Автіана свмч.	4 16	6 27	
25	12	С.	Василія ісп.	4 14	6 29	
26	13	Н.	Хоміна. Артемона свцм.	4 12	6 30	
27	14	П.	Мартина папи	4 10	6 32	
28	15	В.	Аристарха і пр. Ап.	4 08	6 34	
29	16	С.	Агафії, Грини і Хіонії мч.	4 07	6 36	
30	17	Ч.	Симеона і Акакія прп.	4 05	6 37	

Гр. кат. свята у квітні ті самі, що й православні.

Римо.-кат. календар: 12-го Великдень, 13-го Вел. Понеділок.

Жидівський календар: 9 квітня 15 Нісан. Перше свято Пасхи. 10 квітня 16 Нісан. Друге свято Пасхи, 15 квітня 21 Нісан. Семе свято Пасхи, 16 квітня 22 Нісан. Кінець свята Пасхи, 25 квітня 1 Іар.

Столітній календар віщує: початок погідний. На повню нагла зміна. Вітри зі снігом. Непевна погода до кінця.

В квітні прибуває дня на 1 год. 36 мін. Пересічна довгота дня 13 год.

Травень.

Істивль		Дні	Українські свята	Сонце		Відміни місяця
н.	ст.			сход.	зах.	
1	18	П.	Івана прп.	4 03	6 38	☾ Перша чв. дня 1 о 8 год. 12 мін. веч.
2	19	С.	Івана Ветхопечерс. прп.	4 01	6 40	
3	20	Н.	Мирон. Теодора прп.	4 00	6 42	☾ Повня дня 8 о 3 год. 15мін вечер.
4	21	П.	Януарія свщм.	3 58	6 43	
5	22	В.	Феодора Сик. прп.	3 56	6 44	
6	23	С.	† Юрія вч.	3 55	6 46	
7	24	Ч	Сави мч.	3 53	6 47	
8	25	П.	† Марка ап.	3 51	6 49	
9	26	С.	Василія свщмч.	3 49	6 50	
10	27	Н.	Розслаби. Л. Симона свщм.	3 48	6 52	☾ Остання чв. дня 15 о 8 год. 8 мін. рано.
11	28	П.	Ясона	3 46	6 53	
12	29	В.	9 мучен. в Клязці	3 44	6 54	
13	30	С.	† Якова ап.	3 43	6 56	
14	1	Ч.	<i>Травень.</i> Єремії прп.	3 42	6 58	
15	2	П.	Бориса і Гліба	3 40	6 59	
16	3	С.	† Теодосія Печ. пр.	3 39	7 00	
17	4	Н.	Самар. Пелагії прпмч.	3 38	7 02	☾ Молодик дн. 23, о 9 год. мін. рано.
18	5	П.	Ірини мч.	3 37	7 03	
19	6	В.	Йова многостр.	3 36	7 04	
20	7	С.	Явл. ан. Ч. Креста	3 35	7 06	
21	8	Ч	† Івана Бог.	3 34	7 07	
22	9	П.	† Пер. мощ. св. Миколая	3 33	7 08	
23	10	С.	† Симона Зилота ап.	3 32	7 09	
24	11	Н.	Спілер. Мокія свмч.	3 31	7 11	☾ Перша чв. дня 31 о 7 год. 29 мін. рано.
25	12	П.	Єуіфанія і Германа св.	3 30	7 12	
26	13	В.	Гликерії мч.	3 28	7 13	
27	14	С.	Ісидора мч.	3 27	7 14	
28	15	Ч.	Вознесення Госп.	3 26	7 15	
29	16	П.	Федора освящ. прп.	3 25	7 16	
30	17	С.	Андроніка	3 24	7 17	
31	18	Н.	Св. 00. Теодота мч.	3 23	7 18	

Гр.-кат. свята у травні ті самі, що й православні

Римо.-кат. календар: 21-го Вознесення Госп., 31-го Зелени Свята.

Жидівський календар: 12 травня 18 Іяр Ляг. Бомер (шк. св.), 24 трав. 1 Сиван, 29 травня 6 Сиван, перш. день Зелени Св., 30 траф. д. 7 Сиван, друг. ден. Зелен. Св.

Сто гній календар віщує: спочатку гострі вітри з метелицею. С після тепло до кінця.

В травні рибуває дня год. і 15 мін. Пересічна довгота дня 15 год.

Червень.

Стиль		Дні	Українські свята	Сонце		Відміни місяця
н.	ст.			сход.	зах.	
1	19	П	Патрикія свщм.	8 22	7 20	☉ Повня дня 6 о 8 год. 17 мін. веч.
2	20	В.	Талалея муч.	8 22	7 21	
3	21	С.	† Константина і Єлени	8 21	7 21	
4	22	Ч.	Василиска мч.	8 21	7 22	
5	23	П	Михайла еп.	8 20	7 23	
6	24	С.	Симона, Мелетія прп. ☉	8 20	7 24	
7	25	Н.	Зелені Свята. Прсв. Тройці.	8 19	7 25	☾ Остання чв. дня 13 о 8 год. 40 мін. веч.
8	26	П.	Св. Духа.	8 19	7 26	
9	27	В.	Ферапонта свщмч.	8 19	7 27	
10	28	С.	Микити прп.	8 18	7 27	
11	29	Ч.	Теодосії	8 18	7 28	
12	30	П.	Ісаакія прп.	8 18	7 28	
13	31	С.	Єрмія мч. ☾	8 18	7 29	
14	1	Н.	Червень. І. по. Зеп. Св.	8 18	7 30	☉ Молодик д. 22 о 0 год. 11 мін. рано.
15	2	П.	Никифора патр.	8 18	7 30	
16	3	В.	Лукіяна муч.	8 17	7 31	
17	4	С.	Митрофана аеп.	8 17	7 31	
18	5	Ч.	Маркіяна. <i>Пр. Евхар.</i>	8 17	7 32	
19	6	П.	Висаріона і Іларіона прп.	8 17	7 32	
20	7	С.	Теодота свщм.	8 17	7 33	
21	8	Н.	2. по Зеп. Св. Теодора Стр.	8 18	7 33	
22	9	П.	Кирила аеп. ☉	8 18	7 33	
23	10	В.	Тимофія свщмч.	8 18	7 33	
24	11	С.	† Варфоломія і Варнави ап.	8 19	7 33	
25	12	Ч.	Онуфрія Вел. прп.	8 19	7 33	
26	13	П.	Акилія <i>Серця Іс.</i>	8 19	7 33	
27	14	С.	Єлесея прор.	8 20	7 33	
28	15	Н.	3 по Зеп. Св. Амоса.	8 20	7 33	☾ Перша чв. дня 29 о 3 год. 24 мін. веч.
29	16	П.	Тихона еп. ☉	8 21	7 33	
30	17	В.	Мануїла	8 21	7 33	

Гр.-кат. свята у червні ті самі, що й православні.

Римо-кат. календар: 11-го **Боже Тіло**, 29-го **Петра й Павла**.

Жидівський календар: 23 червня 1 Тамуз.

Столітній календар вішув: До 7 тучі і зливи. Парно з кількома сухими днями до 15. До кінця погода і спека.

У червні до дня 22 прибуває дня на 19 мін., опісля убаває на 5 мін. Пересічна довгота дня 16 год.

Липень.

стиль		Дні	Українські свята	Сонце		Відміни місяця
н.	ст.			сход.	зах	
1	18	С.	Леонтія мч.	3 22	7 33	
2	19	Ч.	+ Юди ап.	3 23	7 33	
3	20	П.	Методія свщмч.	3 24	7 33	
4	21	С.	Юліяна мч ☉	3 24	7 52	
5	22	Н.	4 по Зеп. Св. Методія	3 25	7 31	☉ Повня дня 4 о 2 год. 5 мін. веч.
6	23	П.	Агрипини м.	3 26	7 31	
7	24	В.	Різдво Івана Хрестителя	3 27	7 31	
8	25	С.	Февронії мч.	3 28	7 30	
9	26	Ч.	Давида	3 29	7 30	
10	27	П.	Самсона прп.	3 29	7 29	
11	28	С.	Пер. моц. Кира	3 30	7 29	
12	29	Н.	5. по Зеп. Св. Петра і Павла ☉	3 31	7 28	☉ Остання чв. дня 12 о 3 год. 53 мін. рано.
13	30	П.	+ Собор 12 ап.	3 32	7 28	
14	1	В.	<i>Липень</i> Кузьми і Деяна	3 33	7 27	
15	2	С.	+ Пол. Рязи Пр. Богородиці	3 34	7 26	
16	3	Ч.	Якинта муч., Анатолія	3 35	7 25	
17	4	П.	Андрія Крит.	3 36	7 24	
18	5	С.	+ Киріла і Методія	3 37	7 23	
19	6	Н.	6. по Зеп. Св. + Атан. Ат. прп.	3 38	7 22	☉ Молодик дн. 20 о 2 год. 33 мін. рано.
20	7	П.	Хоми і Акакія прп. ☉	3 39	7 21	
21	8	В.	+ Прокопа вмч.	3 41	7 20	
22	9	С.	Панкратія свщм.	3 42	7 19	
23	10	Ч.	+ Антонія Печер. прп.	3 43	7 18	
24	11	П.	Евфимії муч., і кн. Ольги	3 44	7 16	
25	12	С.	Прокла і Іларія мч.	3 46	7 15	
26	13	Н.	7. по Зеп. Св. Соб. Арх. Гав.	3 47	7 14	
27	14	П.	Акили ап. ☉	3 48	7 13	
28	15	В.	+ Володимира В. укр. кн.	3 50	7 12	
29	16	С.	Павла, Юлії	3 51	7 10	
30	17	Ч.	Марини вмч.	3 53	7 09	
31	18	П.	Якинта і Омеліяна мч.	3 54	7 07	

Гр.-кат. свята в липні ті самі, що й православні.

Римо-кат. календар: Більших свят у липні нема.

Жидівський календар: 9 липня — 17 Тамуз, здобуття святині (піст), 22 липня — 1 Аб., 30 липня — 9 Аб. піст (спалення свят).

Столітній календар віщує: з початку бурі з грозами до половини слота; опісля погода; останні дні хмарні.

У липні убуває дня на 56 мін. Пересічна довгота дня 15 год.

Серпень.

СТИЛЬ		Дні	Українські свята	Сонце		Відміни місяця
н.	ст.			сход.	зах.	
1	19	С.	Моїрина прп.	3 56	7 06	
2	20	Н.	8. по Зеп. Св. + Іл'ї прор.	3 57	7 04	☉ Повня дня 6 о 5 год. 18 мін. рано.
3	21	П.	Симеона Юрод.	3 58	7 02	
4	22	В.	Марії Магдалини	4 00	7 01	
5	23	С.	Трофима	4 01	6 59	
6	24	Ч.	+ Бориса і Гліба мч. ☉	4 02	6 57	
7	25	П.	+ Успення св. Анни	4 03	6 55	
8	26	С.	Єрмолая, Мойсея, Параскеви	4 05	6 54	
9	27	Н.	9. по Зеп. Св. + Пантелеймона	4 07	6 53	
10	28	П.	Прохора і ин. ап.	4 08	6 52	
11	29	В.	Калиника муч.	4 10	6 50	
12	30	С.	Сили і ин. ап.	4 11	6 48	
13	31	Ч.	Євдокима прв. ☾	4 12	6 46	
14	1	П.	<i>Серпень.</i> + 7 мч. Макавеїв	4 14	6 44	
15	2	С.	Перен. моц. св. Стефана	4 15	6 42	
16	3	Н.	10 по Зеп. Св. Ісаакія, Антонія	4 17	6 40	☉ Молодик д. 21 о 2 год. 5 мін. вечер.
17	4	П.	7. отронів мч.	4 19	6 39	
18	5	В.	Євсигнія муч.	4 20	6 37	
19	6	С.	Преобр. Господнє (Спас.)	4 21	6 35	
20	7	Ч.	Дометія і Пимена мч.	4 23	6 33	
21	8	П.	Омельяна еп. ☉	4 24	6 31	
22	9	С.	+ Матвія ап.	4 26	6 29	
23	10	Н.	11. по Зеп. Св. Лаврентія мч.	4 27	6 27	☾ Перша чв. дня 28 о 9 год. 2 м. веч.
24	11	П.	Федора	4 29	6 25	
25	12	В.	Фотія, Аникити мч.	4 30	6 23	
26	13	С.	Максима іспов.	4 32	6 21	
27	14	Ч.	Михея прор.	4 33	6 19	
28	15	П.	Успення Пр. Богородиці ☉	4 34	6 17	
29	16	С.	Пер. нерук. Обр. ГНІХ.	4 36	6 15	
30	17	Н.	12. п Зеп. Св. Мпрона мч.	4 37	6 13	
31	18	П.	Флора і Лавра мч.	4 38	6 11	

Гр.-кат. свята у серпні ті самі, що й православні.

Римо-кат. календар: 15-го Успення П. Д. Марії.

Жидівський календар: 21 серпня — Аб Елзоль.

Столітній календар віщує: в першій половині парно на перемину з дощами. Погода нестійна аж по кінець місяця. Під кінець холодно.

У серпні убуває дня на 1 год. 34 мін. Пересічна довгота дня 14 год.

Вересень.

СТІЛЬ		Дні	Українські свята	Сонце		Відміни місяця
н.	ст.			сход.	зах.	
1	19	В.	Андрія Страт.	4 42	6 04	☉ Повня дня в 42 мін. о пів-ночі.
2	20	С.	Самуїла пр.	4 43	6 07	
3	21	Ч.	Тадея ап. ☿	4 45	6 04	
4	22	П.	Агафоника	4 46	6 02	
5	23	С.	Луца муч., Іринея свщмч.	4 47	6 00	
6	24	Н.	13 по Зеп. Св. Євтихія свщмч.	4 48	5 58	☾ Остання чв. дня 10 о 9 год. 45 мін. веч.
7	25	П.	Тита ап.	4 49	5 56	
8	26	В.	Адріана і Наталії мч.	4 51	5 54	
9	27	С.	Пимена пр.	4 52	5 52	
10	28	Ч.	Августина і Мойсея пр. ☾	4 54	5 50	
11	29	П.	+ Ус. Ч. Р. св. Ів. Хр.	4 55	5 47	
12	30	С.	Олександра	4 56	5 45	☼ Молодик д. 18 о 1 год. 39 мін. веч.
13	31	Н.	14 по Зеп. Св. + Пол. ч. Пояса	4 58	5 43	
14	1	П.	Вересень. + Симеона Столи.	5 00	5 41	
15	2	В.	Мамаята муч.	5 01	5 38	
16	3	С.	Антима свщмч.	5 03	5 36	
17	4	Ч.	Вавили свщмч. Мойсея	5 04	5 34	
18	5	П.	Захарії, Єлисавети прв. ☽	5 05	5 32	
19	6	С.	Чудо Арх. Мих.	5 07	5 30	☾ Перша чв. дня 25 о 7 год. 17 мін. рано.
20	7	Н.	15 по Зеп. Св. Ів., Созонта м.	5 09	5 28	
21	8	П.	Р. Мр. Богородиці.	5 10	5 25	
22	9	В.	Іоакима і Анни пр.	5 12	5 23	
23	10	С.	Минодори і ин. мч.	5 13	5 21	
24	11	Ч.	Теодори пр.	5 15	5 19	
25	12	П.	Автонома свщмч.	5 16	5 16	
26	13	С.	Оби. Храм. Корнила соти.	5 18	5 14	
27	14	Н.	16 по Зеп. Св., Воздвиж. Ч. Хрест.	5 19	5 12	
28	15	П.	Микити вмч.	5 21	5 10	
29	16	В.	Євфимії вмч.	5 22	5 08	
30	17	С.	Софії і її дітей мч.	5 24	5 06	

Гр.-кат. свята в вересні ті самі, що й православні.

Римо.-кат. календар : 8-го Різдва П. Д. М. 29-го Арх. Мих.

Жидівський календар : 19 вересня — 1 Тішрі Новий Рік 5686., 20 вересня 2 Тішрі друге свято П. Р., 21 вересня 3 Тішрі. Піст гедайля, 28 10 Свято помирення (Судний день)

Столітній календар віщує: спочатку слота і холодні подуви. Друга половина погідна, однак холодна.

У вересні убуває дня на 1 год. 41 мін. Пересічна довгота дня 12 год. 33 мін.

Жовтень.

СТИЛЬ		Дні	Українські свята	Совце		Відміни місяця
н.	ст.			ход	зах.	
1	18	Ч.	Євменія прп.	5 25	5 04	☾ Повня дня 2 о 1 год. 54 мін. веч.
2	19	П.	Трофима	5 26	5 02	
3	20	С.	Євстахія	5 28	4 00	
4	21	Н.	17. по Зеп. Св. Кодрата ап.	5 29	4 57	☾ Остання чв. дня 10 о 4 год. 45. м. веч.
5	22	П.	Фоки свцм.	5 31	4 55	
6	23	В.	Зачаття св. Івана Хрестителя	5 33	4 53	
7	24	С.	Теклі прмч.	5 34	4 51	
8	25	Ч.	Євфросинї прп.	5 36	4 49	
9	26	П.	Предст. св. ап. Івана богосл.	5 37	4 47	
10	27	С.	Калістрата	5 39	4 45	
11	28	Н.	18. по Зеп. Св. † Харит. прп.	5 40	4 43	☾ Молодик д. 17. о 11 год. 48 мін веч.
12	29	П.	Кирика прп.	5 41	4 41	
13	30	В.	Григорія свцмч.	5 43	4 38	
14	1	С.	<i>Жовтень. † Покрова Пр. Богор.</i>	5 45	4 36	
15	2	Ч.	Кипріяна свцмч.	5 47	4 34	
16	3	П.	Діонісія свцмч.	5 48	4 32	
17	4	С.	Єрофея свцмч.	5 50	4 30	
18	5	Н.	19. по Зеп. Св. Харитини мч	5 51	4 28.	☾ Перша чв. дня 24 о 2 год. 45 м. веч.
19	6	П.	† Хоми ап.	5 53	4 26	
20	7	В.	Сергія і Вакха мч.	5 55	4 24	
21	8	С.	Целагії прп.	5 56	4 22	
22	9	Ч.	† Якова ап.	5 58	4 20	
23	10	П.	Євлампа і Євлампаї мч.	6 59	4 18	
24	11	С.	Філіпа ап.	6 01	4 17	
25	12	Н.	20 по Зеп. Св. Прова.	6 03	4 04	
26	13	П.	Карпа і Папили мч.	6 04	4 13	
27	14	В.	Параскевії прп.	6 06	4 12	
28	15	С.	Євтимія прп.	6 08	4 10	
29	16	Ч.	Ловгіна мч.	6 09	4 08	
30	17	П.	Осії пр.	6 11	4 06	
31	18	С.	† Луки ап.	6 13	4 04	

Гр.-кат. свята у жовтні ті самі, що й православні.

Римо-кат. календар: великих свят нема.

Жидівський календар: 8 жовтня — Перше свято кучок. 4 жовтня друге свято кучок., 9 Пальмове свято, 10 жовтня кінець кучок, 11 жовтня Радість з права, 22 1 Мархесван.

Столітвій календар віщує: холодно і хмарно, одначе погідно до 13-го. Дальше ясно і тепло. Під кінець вітри і дощі.

У жовтні буває дня на 1 год. 44 м. Пересічна довгота дня 16 год. 48 мін.

Листопад.

Стиль		Дні	Українські свята	Сонце		Відміни місяця
н.	ст.			сход.	зах.	
1	19	Н.	21. по Зеп. Св. Йоїла прор. ☿	6 15	4 08	☿ Повня дня 1 о 5. год. 51 мін. рано.
2	20	П.	Артема влмч.	6 16	4 01	
3	21	В.	Іларіона вел.	6 18	3 59	
4	22	С.	Аверкія ап.	6 20	3 58	
5	23	Ч.	Якова ап.	6 21	3 56	
6	4	П.	Арети муч.	6 23	3 54	
7	25	С.	Маркіяна	6 24	3 52	
8	26	Н.	22. по Зеп. Св. Вм. Димитрія ☾	6 26	3 51	☾ Остання чв. дня 9 о 10 г. 50 м. рано.
9	27	П.	Нестора муч.	6 27	3 49	
10	28	В.	Параскеви вмуч.	6 29	3 48	
11	29	С.	Анастасії мч.	6 31	3 47	
12	0	Ч.	Зиновія і Зиновії мч.	6 32	3 45	
13	31	П.	Стахія.	6 34	3 44	
14	1	С.	Листопад. Кузьми і Демяна.	6 36	3 42	
15	2	Н.	23. по Зеп. Св. Акивдіва. ☽	6 38	3 41	☽ Молодик д. 16 о 9 г. 42 м. рано.
16	3	П.	Акепсина муч.	6 39	3 39	
17	4	В.	Іоанікія прп.	6 41	3 38	
18	5	С.	Галактіона мч.	6 42	3 37	
19	6	Ч.	Павла св.	6 44	3 36	
20	7	П.	Єрова і ин. мч.	6 46	3 35	
21	8	С.	Соб. св. Михайла Арх.	6 47	3 34	
22	9	Н.	24. по Зеп. Св. Онисиф. і Порф ☽	6 49	3 33	☽ Перша чв дня 23 о 1 год. 45 м. веч.
23	10	П.	Ераста ап.	6 50	3 32	
24	11	В.	Мини, Віктора і ин. мч.	6 51	3 31	
25	12	С.	† Івана Милостивого.	6 53	3 31	
26	13	Ч.	† Івана Золотоуста.	6 54	3 30	
27	14	П.	† Филипа ап.	6 56	3 29	
28	15	С.	Гурія і ин. мч.	6 57	3 28	
29	16	Н.	25. по Зеп. Св. † Матвія ап.	6 58	3 27	
30	17	П.	Григорія еп.	7 00	3 26	

Гр.-кат. свята у листопаді ті самі, що й православні.

Римо-кат. календар: 1-го **Всіх Святих**, 2-го **День Задушний**.

Жидівський календар: 21 листопада — 1 Кіслев.

Столітній календар віщує: студінь з вітром. Від 5. вітри з дощем. Від 14—18 погода. Далше студено і мокро до кінця з приморозками.

У листопаді убуває дня на 1 год. 14. мін. Пересічна довгота дня 9 год. 17 мін.

Грудень.

стиль		Дні	Українські свята	Сонце		Відміни місяця	
н.	ст.			сход.	зах.		
1	18	В.	Платона, і Романа м.	☉	7 01	3 25	☉ Повня дня I о 13 мін. по півночі
2	19	С.	Авдія прор.		7 03	3 25	
3	20	Ч.	Григорія Декап. прп.		7 04	3 25	
4	21	П.	Введення Пр. Богородиці.		7 06	3 24	
5	22	С.	Филимона ап.		7 07	3 24	
6	23	Н.	26. по Зеп. Св. Григорія св.		7 08	3 23	☾ Остання чв. дня 9 о 2 год. 51 м. рано.
7	24	П.	Катерини вм.		7 09	3 23	
8	25	В.	Климента папи		7 10	3 23	
9	26	С.	Алипія прп.	☾	7 11	3 23	
10	27	Ч.	Якова вмч.		7 12	3 23	
11	28	П.	Стефана прмч.		7 13	3 23	
12	29	С.	Парамона муч		7 14	3 23	
13	30	Н.	27. по Зеп. Св. † Андрія, ап.		7 15	3 23	☉ Молодик д. 14 о 4 год. 9. мін. веч.
14	1	П.	<i>Грудень.</i> Наума пр.	☉	7 16	3 22	
15	2	В.	Аввакума пр.		7 16	3 22	
16	3	С.	Софронія пр		7 17	3 22	
17	4	Ч.	Варвари вмч. Івана Дамаск.		7 18	3 23	
18	5	П.	† Сави прп.		7 18	3 23	
19	6	С.	Микояя св.		7 19	3 23	
20	7	Н.	28 по Зеп. Св. Амвросія еп.		7 20	3 24	☾ Перша чв. дня 22 о 8 год. веч.
21	8	П.	Поташія прп.		7 20	3 24	
22	9	В.	Непор. Зачаття св Янни.	☾	7 21	3 24	
23	10	С.	Мини і ин. мч.		7 21	3 25	
24	11	Ч.	Даниїла Столп. прп.		7 22	3 25	
25	12	П.	Спіридона пр.		7 22	3 26	
26	13	С.	† Євстратія, Авксентія.		7 22	3 27	
27	14	Н.	29. по Зеп. Св. Тир. і Лев мч.		7 22	3 28	
28	15	П.	Елевферія свцмч.		7 23	3 28	☉ Повня дня 30 о 7 год. 49 мін. веч.
29	16	В.	Аггея пр.		7 23	3 29	
30	17	С.	Даниїла пр.	☉	7 23	3 30	
31	18	Ч.	Севастіяна і мч.		7 23	3 31	

Гр.-кат. свята в грудні ті самі, що й православні.

Римо-кат. календар: 8-го **Непор. Зачаття М. Д. М.**

Жидівський календар: 15 грудня — 25 Кіслев (посвячення) свят. 21 грудня 1 Тебет.

Столітній календар віщує: слабі приморозки з дощами. Від 2 сніг і морози з вітрами. Друга половина погідна, одначе студена.

В грудні до 22 убуває дня на 24 мін., а від 25 прибуває дня на 5 м. Пересічна довгота дня 8 год. 30 мін.

„ЗА КОРДОНОМ“

ЛІТЕРАТУРНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І ГРОМАДСЬКИЙ АЛЬМАНАХ

У ЛЬВОВІ, 1925.

Видання Українського Тов. Допомоги Емігрантам з Великої України
З друкарні Ставропігійського Інститута під упр. А. Яськова.

До читачів.

Вступаючи в третій рік видання нашого альманаха, не потребуємо вясняти свого „вірую“. Воно восталося те саме.

Його ісповідуємо і йому служимо. Далекі від вузької партійности й сухого догматизму, даємо в альманаху місце кожному, хто служить цьому ідеалові, незалежно від партійної чи становой приналежности автора. Являючися органом безпартійного „Українського Товариства допомоги емігрантам із Великої України“, альманах наш хоче і повинен відбивати погляди й напрями, що нуртують серед загалу української еміграції, й вясняти наше сучасне й минуле, наші болі й радости, наші цілі і завдання.

Цими засадами кермувалася Редакція в минулих двох річниках, їх кладе й в основу отсього третього.

Редакція.

О а з.

(Із циклю „Світами“).

Не розлучались ми ніколи з Рідним Краєм!
Де-б не були — усюди серце наше з Ним.
Ні сліз, ні розпачу в путі своїй не знаєм,
Хоч кожний з нас в світах невільний пілігрим.

Нам шлях один — щоб донести Його святині
До стайні вимріяних нами височин.
Нам не страшні піски ворожої пустині,
Ні хижий звір, ані червоиний бедуїн.

Терня колюче ранить нам підбиті ноги.
Безіжжя, безпиття гнітить наш дух нераз,
Та тіло бадьорить свідомість перемоги,
Бо в серці нашім Він — сподіваний оаз.

У далині нам сонцем сяє наша Мека,
І з нами Рідний Край — властитель наших дум,
Нехай ся путь трудна й безмірно ще далека —
Та донесе нас віри нашої самум!

П. Стах.

З СУЧАСНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ВЕЛИКОЇ УКРАЇНИ*)

І на сторожі коло їх
Поставлю слово....

Шевченко.

Не хижі заклики пожеж,
Не безнадійний рев гармати —
В поля майбутнього зайшла ти,
Минулу радість в них знайдеш.

Де жебраки? Уже людині
Земля готує вічний дар,
І сонце — золотий кобзар —
Збудило гори і долини.

І трави ждуть отар, і жде
Дніпро пташок — човнів веселих,
Ще мить — у місті, і у селах
Життя розквітне, загуде,

А давне слово на сторожі,
На пів забуте слово те,
Як пишне дерево зросте
У дні співучі і погожі.

П. Филипович.

*) Українське громадянство поза межами Радянської України сліве нічого не знає про найновіші літературні досягнення української літератури. З огляду на це Редакція дає тут вибір із кращих белетристів і поетів наймолодшої генерації, а нашіше містять інформативний огляд Вол. Дорошенка, присвячений Молодій Україні. Ред.

Григорій Косинка.

Троєкутний бій.

Ніч. Електричні лихтарі, як парубки, моргають на молоді тополі, милуються, грають світлом на біло-зеленому листі...

І сміються, переливаючись метеорами, зорі з безодні небесної...

— З - з - уї — бба - х - х!

Над мільйонним сонним городом свище гарматне ядро: жакливий, пронизуючий свист. На вулицях тихо-тихо; десь недалеко горить, як свічка, маленька крамниця, вітер по-малу підлизує своїми червоно-жовтими язиками іскри, крутить незадоволено полум'ям по тонких балках і, як звір, важко дихає і перескакує до нової жертви — зеленого штахету...

По радіо з I-го на IV поверх пролунало:

— Бють по вокзалу?!

— Летять через нас! Через нас, чуєте?!

— Краще кажіть, бо не чу... Де горить?..

Настала невеличка тиша.

І сміючись, як молодість, покотились серед молодшого туману ранку нервові звуки піаніна: рішучі, буйні, повстанчі...

— До бою, сильні!

— Назустріч смерті! — співає кожний акорд.

В останнє гукнула гармата, а ядро прорізало туман ранку і розсипалось кульками-намистом на мокрих тротуарах.

Коло сірого парка затанцювали довгою стрічкою тіні, прищулились, коли...

— За - ля - ж!

— Та-та-та... — задокотів глухо „Махім“, кулі засвітіли по довгих мовчазних вулицях, цокнулись у кам'яні стіни домів і похмурий, жовто-гарячий ранок... зустрів чубатих січовиків.

Ранком прокинувся заляканий, трусливий двоногий звірок і — до центру города: біжить, штовхає, лізе в бите скло, а на обличчі в нього грає радість...

О, він так любить політичні перевороти! Головне — тепле місце в господі нового пана: він — вічний міщанин.

Позіпшають ці двоногі хижачки до Хрещатого яру, бо там — цілуються брати Росіяне з Українцями...

— Слава, ура!...

Посипались перед чорною, загорілою кіннотою білі троянди:

— Нашим оборонцям! — віжний, тендітний голос.

— Ай-ла!

Злякано шаханувся на тротуар двоногий звір і — очі до неба:

— Цок-цок-цок-цок-пах-пах!

Низько літає аероплян і лякає зотлілу душу міщанина порожніми...

— Ур-а-а, рускій флаг!

Віжать, животи трясуться, підборідок корчитья в блаженно-радісну посмішку... Квітками, гілячками засипають.

— Ах, какава прелесть: офіцер, такой нежний, молоденькій...

Дві кирпаті дами пруться на шию і кричать: „рускій флаг, добровольческа армія!“

Кругом гудуть церковні дзвони, змішані з гамом цього свята панського, а...

— „Аполло“ овать будет, — помніш, Манька, Анісімова — грозний, серйозний!...

— „Ще не вмерла“... Слава, слава!...

— Офіцер, Шурка, еслі мучіт, так і монету гоніт..

— Оні, знаеш, хорошенькіх..

Радісно-схвильовано шепчеться товар: покупці прибули!

— „Folie Nuit“ одчинено: славний, пане отамане, куточок, душа смоч.. ліворуч.

Січовик вартує. Суровий, завзятий, з „крівавого фронту“. — Обличча задумливе, посміхається, а брови.. легко... з призирством до панської слинявої юрби — розходяться...

Грає таємна посмішка

— Півтора місяця немає переіни білизни...

— Розумієте, „панянки“ починають ся турбувати!...

І посміхнулася Зелена Буковина в подертій, пошмагованій, австрійській шинелі, сіреньких штанцях, картузику і чорній-чорній потлілій сорочці з „панянками“...

Квітки сиплються цим потлілим сорочкам трошки боязко:

— Вони чужі, то й!...

Ритмичним кроком іде офіцерська рота: блищать на сонці золоті погони, дзенькають шпори, а в такт шпорам дзенькає, грає панська душа, радіє...

Золоті погони сліплять очі, радують виснажену душу і хвилюють-хвилюють дрібненькі почуття...

— Лясь, лясь!

Праворуч товста жандармська морда бе якогось грішно-нещасного чиновника:

— Лезеш, арестант!

— Да здравствует Київ-мать городов русскіх!

— Долой жидов!

Повіяв легенький вітер, і покотилося Хрещатим яром але, звірюче: „жиди“...

Йшла російська патріотична маніфестація.

Попереду бігли з прапорами якісь гімназисти, гостро розглядали юрбу і гукали: „долой, долой!“...

Загув, захвилювався Хрещатий яр і сірими стінами покотив страсть юрби до Дніпрових хваль.

Легко, безжурно ляскав хвилями Дніпро, прорізував старий нові напрямки, розмовляв з соромливою шелюгою і — кожною хвилиною — вперед, вперед...

А сонце математично лило електрику на зубаті кам'яні городи, чорносиві степи... ой, хороше цілувало кучері Дніпра — хвилі...

Одна людська маса безупинно боролась і ревла.

На вулиці шматок людського мяса і дві невеличкі калюжі крови.

— Кро-ком — руш!

Хтось хапливо посковзнувся, а шматок мяса, як стара шідоща, притрушений сірим пилом вулиці, одскочив у колію.

— Долой українскій флаг! Немецкая видумка!

— Русская добровольческая...

— Царського прапора не треба!

— Рви його! Чорна сотня...

Лайка.

В повітрі почали робити гімнастику волосаті руки.

Буде бій...

Гей-ло! Прапор зняти! Ми билась за Україну... знять!..

Клацнули затвори рушниць і — майнула патріотична юрба з майдану; тільки Зелена Буковина в сірій австрійській шинелі, як Христос на муках, здіпила рішуче рушницю до бою...

— „Не пора, не пора“ — хрипло затяг якийсь патріотичний голос, далі урвався...

— Гр-грр...

На майдані, за шматок людського тіла, притрушеного пилом й облитого червоною кровю, счепились у боротьбі дві чорно-біласті собаки лютих, голодних...

Січовик прицілився: постріл — і все змішалось, за-танцювало, завило...

Десь прожогом пролетіла кавалерія...

— По ескадро-ну!

Жахливий крик. Тікають, давлять... коні стають дибки, а за обгорілим зеленим штахетом нервово цокотить кулет і — строчить-строчить...

— Зз-уй! — з вокзала свище на залиті вечірнім сонцем бані Софії гарматне ядро...

— Гу-й-уй!

Обмерезалось над Печерськом небо червоно-сизим полум'ям, а шостидюймовий — назад і — клякнув носом в зелено-червоні огники семафора.

Поважно, рішуче, як кобець, гукнула зза Дніпра трюкутним боєм большевицька артилерія: засміялась червоними подлками залізна птиця над жахом мільйонного города вічних міщан...

— А-а?! З-з-за — Дніпра?...

І застигла од жаху блаженно-радісна посмішка на обличчю панському, закам'яніла, — тільки підборідок кривий і досі трясеться й корчиться од несподіванки, як у божевільних...

Сонет нудьги й бажання.

Немає гірш, як бути собі нудним :

Не гіркість яду — кислощі цитрини,

Не розмахи в оркестрі огнямім,

А квиління фальшиве мандолини.

Огонь пройшов і залишився дим,

Про бурю спогад — жовті складки піни,

Туман їдкий, де був потоп і грім,

Де грала повідь — крумкання жабине.

Хоч-би злочинні гордощі чола,

Хоч-би Кармен привабливо пройшла

І задзвеніли п'яні кастанети!

Хоч-би чарок, хоч-би пороків ряд,

Хоч би у перстні золотому яд,

Хоч-би удар веселого стилета!

1920.

Максим Рильський.

Шляхетне гніздо.

Найзвичайнісінька баба, але її звать бабушкою, діда — дедушкою. Бабушці — 66, вона жлукто з жаром, від неї вояка білизва з попелом. Батько дедушчин чумакував у Крим по сіль, того й у дедушки широкі суворі брови нависли, чорні — йому 70, — а волосся на голові, як пух з трусика для касторового капелюха — сивий, сивий.

Дедушка патріярх і тепер: правнучата, внучата, діти — всі вкупі, 60 десятин неподілені, 30 одібрав ревно, — це так ревно, а потім прийшов виконком, а землі все-таки не повернули...

У дедушки був і син, — його Бубирець-незаможник „згріб“, а потім Бубирця „згребли“, і загинули обидва.

Дедушка — патріярх, і син був би патріярх, коли б не 14-й рік: втягнули в споживче товариство за скарбника і ходив уже в збірню. А синові сини вже не те: викинули хату на степ — біля шведських могил, і вже хотіли не 60, — а 260. В Харків до банку їздили, щоб дедушка не знав.

От-от щось в Папуцячім маєткові, — Папуці прізвище — от-от...

Кожного тижня правили службу — в неділю, у неділю умирав тиждень і народжувався другий. Тижві умірали і тижні йшли. Комусь ближче до смерти, а комусь — до народження. І так віки, коли ще й Слобожанщини не було — довго-довго.

Тижні були галасливі, криваві, буйні.

Андрія — синового сина — звабив вовчий Шкурівський загін, а Василь і досі живе вдома. Єсть такі у нас і досі нікому не служили: ні нашим, ні вашим. І не хитрі, фортуна, кажуть. От і Василь.

Уночі розсипаються зорі і зникають в Папуцячім лісі — тепер громадський. Дедушка ніяк не міг звикнути: як громадський? А йому наказали ще й хмизу не збирати без дозволу. Тоді він зовсім не розумів: як це? З його лісу?

Потім узнав, що це — закон такий, а коли закон, то це в закон.

Ранком дедушка каже бабушці:

— Доглянь-бо за хлопцями, а я мабуть піду.

І йде в свій-несвій ліс. Він теж доглядати. Проте дедушка міцний дід і тепер, як візьме косу, то чорта-з-два уженешся за ним. Старе покоління, із тих, що до двадцять літ без штанів у цурки грали.

Доглядає дедушка добре: колись застав члена виконкому, — ліс рубав не по закону, — було діло!

Віля Великої Шведської Могили — дедушчин хутір. (Хутори, отруби, Столипин). Віля хутора Горбанькове озеро. Добра земля. Увечері дедушка запрагає воли й — через ліс — невеличкий, кострубатий, недотепний, і сосни на північ хиляться. Рипить віз до Великої Шведської Могили. Пісок — пісок, а далі степи, чорнозем важкий, плодучий, міцний, оранжерейний: культура...

(...І звизгається іноді, що вся Україна оранжерей — там десь, близько моря тулиться. І підпливають до неї кораблі — багато кораблів під червоний стяг...).

...Рипить віз: ри-п-п!

(Кажуть тут, недалеко, був Петро перший, той, що Полуботка нашого-ненашого замучив, той, що на кістках згвалтованих, неспокійних степовиків наших збудував Петербург — вікну в Європу).

Тягнутья воли до Великої Шведської Могили. Великої тому: відділя Мазепа тікав, окаянний, проклятий, гетьман. Хіба він міг дати волю українському народові? Прийшли сюди з півночі люде — з далекої півночі, з близької півночі, а ми хотіли волі.. Хіба він міг дати волю невеличкому краю?

Дедушка приїде на хутір і дивиться на ярину. І тут ярина і далі ярина. Друга ярина — своя - несвоя. І серце радіє — тільки з сумом — і за свою і за свою - несвою.. Пишно дметься вгору ярина... (...І Україна дметься в гору... І люблю я її — більшовицьку Україну — ясно і буйно...).

...Ходить дедушка по кварталах, сторожує дедушка, а сонце летиться на його патріяршу голову і сміється сонце: скоро-скоро умреш ти, дедушко, одійдеш у вічність і на землі тебе, дедушко, не буде. Тепер земля більшовицька.

Увечері правнучка Манька пригоняє корова з дедушчиного свого-несвого вигону. Бабушка становиться проти ікони і молиться:

— Отче наш, іже єси на небеси...

І дивиться у вікно: правнучка Манька загоняє не в ту кошару дійну Маньку. Бабушка кричить у вікно:

— Ах ти, капосна дівчино! Куди-ж ти дивишся?

І знову до ікони:

— Отче наш, іже єси на небеси.

Але Манька не слухає, і бабушка знову кричить і знову до ікони.

У бабуськи усі ключі від усіх сиринь. Бабуська — хазяйка, а молодицям і жінці синовій — слуханість і робота. Робота довга, вічна, до самої смерті, — як коні, як воли, як завше осінь. Це те, що виспівують у сумних піснях дівчата на буряках. Простяглася ця пісня на великі степові гони. Не можна не слухати цієї пісні: її наші матері співають, наші сестри, наші жінки. І темно в цій пісні, бо сумно в ній, це народня пісня, це жіноча пісня, і всюди і завше треба казати про неї. Слухав і я ці пісні біля шведських могил, і нагорнули вони в моїх грудях велику могилу народнього горя...

...У неділю приїздить до дедушки батюшка. Дедушка — церковний староста, дві медалі на грудях. Палажка приносить самогон від Онуфрія, і вони сідають за стіл. Батюшка каже:

— Ох времена, времена і ти змутнее время.

А дедушка каже:

— Не розумію, отче Полікарпе, в чім тут річ. Одбрали у мене ліс, і луки, і землю. А хіба це є закон?

Батюшка випиває стаканчик і голосно, щоб за вікном чули, щоб всі чули:

— Закон, дедушко! Більшовицький закон!

А потім нахилиється до дедушкиного вуха і оглядаючись, шепоче:

— Столптвореніє вавилонське. Смутнее время на Русі. Он воно що! Розумієте? Он воно що!

Але дедушка не розуміє: столипінські отруби, війна, революція, більшовики, поветанці, білі, красні, комуністи, зелені, бандити, партизани, — дедушка не розуміє. Дедушка — патріарх.

Якийсь чад, якийсь сумбур ходить по селах і виють собаки по селах — дедушка не розуміє.

У неділю приходять і вчитель, він хитрий, він шкандальник — так каже дедушка.

Випиває і вчитель із стаканчика.

— За ваше здоров'я!.. А все таки ви, дедушка, пожертвуйте щось на книжки. Йй-богу нічим учити дітей.

Дедушка колись був попечителем, а тепер — ні. Каже:

— Ага, знову до мене! Як доглядав школу, то й усе було.

Учитель:

— Тоді й без вас було... Бувайте здоровенькі (це)... Ви й тоді нічого не давали.

Старий хвилюється:

— Ах ти, шкандальнику! Як же нічого не давав? За те доглядав. Га?

Батюшка знає, що вчитель у червоній армії був, і він обережний.

— Буде, Митро Юхимовичу, буде, голубчику... Бувайте здоровенькі (теж пе).

Свій-несвій ліс, щасливий - нещасливий — Василь. Щасливий — не вбили, нещасливий — живий.

За повіткою стоїть кузня: було велике господарство і була потрібна кузня. Вона й те єр потрібна.

Василь сіля ковалля.

З луків іде дух свіжого сіна, йде дух свіжого вугілля — а кузні сплітаються і йдуть до кошари, до загону, до волів. Воли ремигають похили — і думають про ранки, коли їх виженуть на роботу, коли за їхніми ратицями зарешить віз, а вони будуть тягти до Великої Шведської Могили.

Василь каже про себе:

— За що вбито батька? За що вбито брата?

А потім знову мовчить і одбиває молотком по ковалюві. Він думає: старе не вернеться. І шкода йому: не батька й брата, не дедущиного й бабушчиного добра, а шкода йому газети — „Нової Ради“, що виписував колись батько, а школа йому Харківського банку і думок непокійних про 260.

Василь знає, що старе не вернеться. Сміється життя: заходили люде у Сибір шукати золота і щастя, думав викупати у них наділи. А люде думали про таємну тайгу, про „священний“ Байкал, про невідомий Сибір — золотий і арештанський. І прийшли знову люде — голі й голодні, і одбирали продані наділи.

А в розправі той же Елифан, той же Кирилович, а в розправі Василь-ві все-таки не місце, — одрізаний шматок, одрізані шматки і сила їх, силецька сила. Він уже не є він. Треба життя перевернути і своє, і сімі, всього Папуцячого гнізда.

...Били кузні пролетів кажан, завив Сірко на цепу. І було в голові далеко, і село було не село.

...Так після вибухів. А в маленькій хаті — є ще й мала хата — жінки незадоволені.

— Глядіть і завтра щось сполкомщики загадають везти.

Друга:

— На заможніх завше відбутків більш було.

Третя:

— І чорт з ним, з цим заможництвом. Не хочу жити тут. Покину — і більш нічого. Піду краще, наймуся десь.

І каже Параска, жінка дедущиного сина, того, що загинув:

— Господи, що ти кажеш, Дунько.

І йде Параска в кошару, утирає запаскою слези і почував, що вже щось не вернеться — не тільки чоловік, що вже чогось немає, хоч і єсть ще у бабуськи ключі, а в скринях під замком солодощі, цукерки для гостей.

Та не буде вже тепер гостей тих.

Над селом місяць, над селом голубі гоуби. Не світло на душі — щось минає, щось не верається.

Бабушка прокидається, ледве засіріє. В її кімнаті горить біля ікони лампадка — божа матір з сином. В другій кімнаті хтось важко какає. Бабушка молиться.

— Божа мати! Та коли ж ти одженеш цю нечисту більшовицьку силу?

Та нема злости в її словах, її злоба в минулому і крихкотіла, як сама бабушка.

В кімнаті світає. Бабушка молиться:

— Богородице діво, радуйся..

Але згадує, що вже пора корови вигоняти і кличе:

— А ну бо, хлопці, вставайте! Вже не рано.

І знову: — Богородице діво, радуйся...

..Дедушка вчора не поїхав на хутір: він сьогодні їде. Василь запрягає воли. Василь завше з невеселою думою.

... Рипить віз: ри-ип! Тягнуть воли до Великої Шведської Могили. Свіжий вітер дмухає на дедушчине сиве волосся. Його широкі чумацькі брови похмуро нависли, його брови задумались.

Дедушка мовчить. Василь мовчить. Тягнеться віз, обминають його сосни кострубаті, на північ похилились. Ходить по соснах ранковий вітер, вибігає із сосон ранковий вітер і летить на поле до гречки... Мовчить дедушка...

Скоро-скоро одійде дедушка у вічність і не буде дедушки на землі. Тепер земля більшовицька...

...Проїхали ліс, виїхали в степ.

В степу манячить Велика Шведська Могила.

Жто!

На персах землі —
гора;
У важке небо зоряне з сонцем
впира чолом.
Од пят гори до зір небесних —
кріваві тумани,
На горі в туманах —
хрест.

Простяг рамена
од краю світа до краю,
од сходу на захід.
У світ упала тінь хреста
з півночі на південь.
На хресті — людина.
На степах,
на води
звисає
глава.

З душі землі встають крики,
тьмою птахів летять на хрест.
Голосіння там сповняє небо.

По древу муки
із ран людини
стікає кров.
Ріками рине
згори по стегнах,
по ребрах землі
в моря криваві —
вщерть.

З печер і нор,
з хаців, лісів
вовки пішли.
По чреву світа
ватаги ходять —
ситі,
п'яні:
п'ють кров.
Розп'яв хтось правду на Голгофі
знов!

Звір бенкетув!..
Болить душа...

1921.

Т. Осьмачка.

Два коні*)

(Байка).

Два коні везли віз на кручу,
Вантажений, важкий, рипучий.

Один — баский, крижастий,

Другий — кволий,

І дужому говорить:

— „Ну, як тебе не клясти?

За тобою

Я поспішати завжди мушу,

Й візник мене нещадно пужить.

Від тебе маю гніт і батоги, —

Не хочу більш в супрязі йти

І працювати тут над міру“.

Озвавсь візник до коней:

— „Вірю,

Що кволий

Батогів у мене більш приймає,

Та воза другого я де придбаю?“

В супрязі ходять люде і народи,

І тяжко слабшому, і шкода,

І поки що несила

Зробити так,

Щоб всі свій віз возили

І мали спільний шлях.

Сергій Пилипенко.

*) Радянська Україна має свого Деяна Бедного в особі байкаря С. Пилипенка. З останнього харківського альманаху „Плуг“ виймаємо його характеристичну байку, цікаву для нас не літературними прикметами, а політичним змістом, бож очевидно автор має в ній на увазі Україну й Московщину. Sapienti sat!

Іван Босий.

(Оповідання)

Люде його бачили часто: він несподівано з'являвся в степу на шляху, чи вийшовши зза могили, чи випроставшись з яру, високий, кремезний, без покриття, в лахміттях, що окривали його загрубіле тіло і груди, порослі густим волоссям, босоніж, рудий, і з настобурченою бородою і патлами, що падали йому на плечі і спину. А в руках у нього був кострубатий кійок, що він його стискував і торсав.

Він спинав підводи, що сунулися шляхом, без мови, самим власним рухом своєї патериці: ті, що зустрічали його вперше, німіли від здивовання, а хто вже бачив був його, злавив із підводи і здіймав шапку.

Він наближався їй, кинувши гострий погляд зпід навислих рудих брів, підносив над землею кійок і казав повільним, урочистим голосом:

— Я Іван Босий, посланець неба, кажу вам: Бог із високости поклав мені слова на уста й запалив вогнем мені душу. Бог загострив мені позір, і я вгледів усі неправди, усю ненависть, злобу й лютість, що розлилися по землі, як дике море. Я бачив душі людей, де не було Бога, душі облудні і злобні, де розсівся Сатана, як на троні. Я бачив пограбовані церкви, роздерті ризи, закаляні чаші, прострелені ікони. І нігде я не знайшов слова божого, не натрапив на його святий образ. І сказав мені Бог: „Великий гріх содіяли люде. Вони кинулись один на одного, мов оскаженілі вовки, забувши, що я кожному дав те, що потрібне. Вони прийняли й на покуті посадили дітей Антихриста, що підбурюють їх на беззаконня, обіцяють рай на землі. Вони мислять себе вищими за Бога і в засліпленню споруджують нову башту вавилонську. О, божевільні, я скараю їх посухою, як колись скарав був потопом. Я замкнув усі дощі, і крапля води не владе на землю. Висихають криниці, річки й моря, никнутиме хліб по степах, і люде жертимуть одне одного тим, що всі хотіли ласувати. Матері ровдиратимуть свої діти, як вовчиці, всі багатства, на які поласились люде, їм ні на що не здадуться, і той рай, що обіцяли їм діти Антихриста, буде їм пеклом, прокляттям і смертю. Так сказав мені Бог... Люде, люде,

подивіться навкруги, побачите пониклі хліби, що благають роси, погляньте на дуги, позбавлені паші, почувте стогін землі, якій не дано пита, і скажіть, чи не справджується кара Господня? Зазирніть собі в нечисті душі — і скажіть, чи не пекло вам в душі, чи не прокляття і смерть? Схаменіться, люде, прозріть свої злочини й покайтеся. Проженіть сатану із свого серця і дітей Антихриста зпоміж себе. Освятіть мечі на захист Бога. Затопіть свої гріхи у крові тих, хто олукавив вас, і нею принесіть вечірню жертву Богові. Тоді впаде дощ на ваші землі й ласка Божа вам у серце...

Його слухано, скиливши голови, не насмілюючись підвести очі до обличчя, щоб не осмалитись. Закінчивши він поволі простував навмання, не оглядаючись, а люде дивились йому услід, повні сумніву й страху.

Коли він казав про мечі, які треба освятити, та про кров, якою треба принести жертву, в очах йому запалювався вогонь який, кулаки стискувались, і кійок високо підносився над землею. І ця кривава мова хилитала слухачів до кісток, заливала їм мозок малюнками лиха й огиди громадської борні; перед ними повставали гріхи, що кожний їх мав, бо кожний привластив чуже й зійшов із шляху, яким до сі йшов був. Страх огортав усю їх істоту, і вони несли з собою додому пророчі погляди і пророчі слова.

Іван Босий спиняв усіх, кого натрапляв серед степу, де він пробував — виряджених на села партійних робітників, радянських службовців, селян і селянок, навіть і дітей, і всім вирізблював у душі свою мову, заклики й погрози.

Всі покійно вислухували його, бо в ньому був дикий запал і страшна певність. Ті, що сміялись потім з нього, у глибинах душі мали яскринки його очей, і в вухах їм жили його слова.

Ніхто, врешті, не знав, де він жив і як жив. Він ніколи не заходив у села, і бачено його тільки на великих шляхах, що вели до міста. Часом одного дня його зустрічано в різних місцях, часто на десятки верств оддалік. Починало здаватися, що він не один, а що багато їх заселило степ, що вони скрізь, як знаки Божого гніву й попущення. Степи й шляхи ставали таємничі, оживали й заселялися духами. Селяне виїздили в поле, страхаючися зустріти Босого, його вигляду й закликів, що раз-у-раз глибше бурили їм душу, бо дощу не було, жита горіли, худла худоба, а життя ставало нестерпуче-важке з його мобілізаціями, реквізиціями та несправданими сподіваннями.

Старі люде, баби й діди, серце яких не могло вмістити сучасного зла, яким здобутки революції здавалися проклинами, — бачили у пророку правдиве віщування небесної карі, охали й зітхали, розпросторюючи тугу та

млість, шамотіли про загальний голод, смерть і кінець світа. Вони кликали грім на дітей Антихриста, на комуністів, що повели брата на брата. Ці балачки, що провадились у кожній хаті, творили напруження, родили чекання вибуху й визволення.

Ті, що їхали у степ на поліття, бажали вже зустріти Восога, наситись його мовою й наважитись. Жінки вночі блукали шляхами з хворими дітьми, сподіваючись чуда. Бо, переказували, бачено, ніби вночі він ходить не сам, і той другий, що з ним, — то янгол божий, що приносить йому накази й їжу. Казали, що тіло його непроникнене для куль, що комуністи висилали були на нього військо, але рушниці погнулися, й червоноармійці попадали ниць.

Круг його імени швидко зростали легенди, а степ, де він ходив, укритися огняними слідами його ніг і репався, прагнучи крові.

Аж ось, несподівано, він завітав у село. Було над вечір, і сонце вже сіло за садами, лишивши на небі червону смугу, мов розтягу рану. В тихому повітрі розлилася млісна радість спочинку.

Він ішов великою вулицею, мірно довбаючи порох кійком, не зважаючи навкруги, мов недобачаючи людей і землі.

Його відразу помічено, й до тнів посипались люде. Поперед нього вже котилась поголоска про його прихід. Із бічних вулиць збігалась цікава дівтора, дибали діди й баби, напівроздягнені наніч, простували жінки, чоловіки, і всі купчились у велику юрбу, що сунулася за пророком з невиразним гомоном, побільшувалась і заливала село. Хати остались порожні, і по дворах завили перелякані собаки. Він же спокійно прямував до церкви. Так само повільно зайшов в огорожу, яку вмить затопив народ, зійшов східцями на притвор і спинився перед замкненими дверима.

Все принишкло в чеканні; юрба стояла непорушно, мов замерла, тільки хвіст її, що простягся далеко геть, приглушено хвилювався й шумів. Збоку наспів оперешений піп і вмить затерся серед натовпу. До сходів заклопотано протискувався захеканий голова сільради з двома міліціонерами, а й вони врешті безпорадно загрузли в людській гушавині. Всі дивились пильно на Восога, що його постать, затьмарена присмерком, вироста в велетенську скибу, побільшена розпеченою уваюю та величнім рухом, що ним він підніс догори свої руки.

Він стояв так із хвилину, простягнувши руки до неба й підвівши голову. Потім, серед юрбової тиші, завиненої мороком, почувись його слова:

— Боже всесильний, Боже великий, Боже спасення! Ти, що послав мене, одімкни двері храму свого переді мною.

Він поступивсь кроком наперед; під дотиком його руки впав залізний замок і широко розчинилися церковні двері. Стоголосний гук, мов зойк раптового болю, знявся над юрбою й покотився селом. Натовп ринув у церкву, враз залив її рухливим тілом, перекидаючи ставники й корови, рсзчавлюючи один одного, з плачем, стогоном, благанням. І відразу знову все стихло в тяжкому, мов передсмертному, напруженні.

Іван Босий пройшов крізь царську браму в вівтар і добув із шафи свату чашу. Наливши в неї вина, він поставив її на престолі і схилився перед нею навколішки. І весь натовп безтямно впав додолу, надушуючи один одного, шмабуючи одержу, затримуючи вигуки болю й захоплення. А знову за мить запанувала тиша, посріблена місяцем, що сипався крізь ґратовані вікна.

В загулому повітрі, отяженому вохкістю старих мурів, повстала його мова, що падала присутнім на серце ударами гострих ножів:

— Боже всесильний, Боже великий, Боже спасення! Ти, що кровю записав заповіді свої, всемогутній, поверни це вино на кров свою чисту, омий і очисти ще раз нас, грішних, що припадаємо до ніг твоїх із молінням! Боже, зглянься на нас!

Він замовк і простяг над чашею свої довгі руки, благословляючи. Натовп лежав перед царською брамою, тремтячи з жаху, відчуваючи, що Бог схилиється над чашею і творить чудо.

Іван Босий устав і вийшов із чашею на амвон; усі ще пильніше припали до землі, готові прийняти страшне причастя.

— Нечестивці! — гукнув він: — нечестивці і грішники! Ганьба на вас! Ви поласились на чуже добро, ви грабували, як злодії, забувши заповіді Господні! Тяжка й безмежна кара на вас, посіпак диявола! Зникне вода й здичавіють степи, й ви ковтатимете землю, проклинаючи себе й дітей своїх! Поки не пізно ще, прихиліться до Бога, повстаньте на синів диявола, проженіть тіні пекла споміж себе! Потопіть свої злочини в нечистій крові й нею омийте свої степи. Благословляю вас кровю Господньою на кров!

Він перехрестив чашею юрбу, що простяглася перед ним у напівтемряві, а потім, наливши з чаші вина собі у жменю, бризнув ним перед себе. І враз ніби скажений вихор повстав із під землі. Навкруги задвигкотіло, затріщало, падало й трощилось, а юрба, заревівши, в плачу й зойках, кинулась до пророка. Той швидко зачинив царську браму й вийшов на повітря маленькою вівтарною двериною.

Круг нього знову заколихалась юрба. Перед ним падали навколішки, халали його руки, цілували й шматували драптя, що вкривало йому тіло. Він мовчки сунувся вперед, байдуже переступаючи через тих, що впали йому на дорозі. Його свита була обідрана до пояса, ноги оголені до колін і сорочка розпанахана на грудях. А він простував, удивляючися в темну далечінь, ніби вбачаючи там святі таємниці, що були тільки йому досяжні й зрозумілі.

Так дістались вони край села, і Босій спинився. Він підніс кійок і все стихло, мов перед гетьманською булавою.

— Вернітєся до домівок своїх, промовив він: — пам'ятайте: кров Господня гукає про помету!

Він пішов геть і тихо розтанув у місячному світлі, а натовп поволі повернув на село, де тужно завивали самотні собаки.

У повіті стало неспокойно. З'явилася невідомі огамани, і молодь, здобувши приховану зброю, купчилася у ватаги та ховалася по ярах. Уночі розвінчувано рейки й грабовано потяги, що йшли шкереберть під косину. Круг міста утворилось зачароване коло, яке не міг переступити комуніст, чи радянський службовець, не наклавши головою. Життя якось принишкло, мов над землею нависла хмара.

І так тяглося, поки бунтливу округу не залито загонами війська, що прийшло, розчавлюючи всі ознаки повстання.

Були якісь невиявлені звязки між повстанням і людиною, що звала себе Іваном Босим. Він одіграв у ньому таємничу ролю. Переказувано, що він одвідував ватаги і благословив бандитів. Несподівано серед ночі він з'явився в повстанському таборі, будив усіх, переливав свій запал їм у серця. А коли пощастило оточити його одного разу, він так запамброчив червоноармійців своєю мовою, що не тільки випустили його, але навіть частяною приєднались до повстанців.

Все це змусило, врешті, комітет партії окремо обговорити справу з Іваном Босим. Зроблено відповідну постанову й начміліції доручено її виконати.

— Це цікаво, — сказав той: — я віколи ще не воював святих.

Вони зустрілись незабаром, коли начміліції з міліціонером повертався верхи з селя, перевівши слідство про крадіжку. Міліціонер перший забачив Босого й, затримуючи коня, стурбовано промовив до начальника:

— Товаришу, он іде Босій...

Начміліції подивився в той бік і побачив за пів-гони високу людину, що, не халаючись, сунулась на них, без шапки й без уауття. Він посміхнувся, помацав рукою ре-

вельвер, що висів йому збоку, і звернув коня назустріч Босому.

— Я маю до нього справу, — сміючись, сказав він міліціонерові:— ач, яке онудало! Горобців би ним лякати на баштані!

Міліціонер непевно посміювався.

За кілька кроків до Босого начальник міліції спинив коня, видобув револьвер і гукнув :

— Ти хто?!

Іван Босий теж спинився, підвів голову й опалив начміліції своїм поглядом.

— Я Іван Босий, якого небо послало зняти людям полуду з очей. Великий Бог загартував мені душу і поклав на уста мені слова..

Він казав те, що звичайно промовляв, зустрівшись з людьми; погляд його вперто ловив очі начміліції, і того неприємно вразило висогле обличчя пророка й обурила певність, що з нею велась його мова.

— Сховай собі Бога в кишеню! — зареготавши, гукнув він : покажи документи ! Де твоя посвідка ?

Босий замовк на хвилину, а потім, ступивши до начміліції, раптом підніс угору руки.

— Бог мені посвідка й захист, імя його записане на мову чолі.

Їхні погляди, врешті, зустрілись і здивований начміліції перестав сміятися. Він побачив, що тут має бути якась дивна боротьба, зовсім не схожа на ті, що їх йому дово, дилось досі мати. Їхні погляди схрестились, як шпади і вони напружено дивились один одному ввічі. За хвилину начміліції почув, що вянуть його очі і бгається його душа. Він затремтів, ніби падаючи, перед ним потьмарвіло, і він сам ніби потопав у сухих хвилях, що падали йому на голову, як розпечений пісок. Тоді скрививши обличчя, він зеднав усі сили і наставив револьвер на груди пророка.

Когутик клацнув, а пострілу не було.

Міліціонер, гукнувши з жаху, подався навпростець, а начміліції, облившись потом, випустив револьвер дододу і безтямно відсахнувся назад на сідлі.

Іван Босий поводі опустил руку й, показуючи пучкою на начміліції, промовив із неперушним спокоєм :

— Прокляття на тебе, що наважився піднести руку на слугу Господнього! Хай грім уразить тебе з ясного неба, і земля хай викине твої кістки.

Він посунув далі, дзьобаючи шлях своїм костуром. Начміліції з огидою воружнувся на сідлі, ніби хотів струснути з себе щось соромицьке. Вся істота його була збурена, а термосіяння серця заваждало опритомніти і зеднати думки.

— Що воно таке? прошепотів він.

Він, що рубав був шаблею людей, що брав був участь у масових розстрілах, — він злякався божевільного старця! Ганьба!

Кипуча злість опанувала його, й, похапцем сплигнувши з коня, він кинувся наздогін Босому, здіймаючи на ході карабін ізза спини. Не добігши кількадесять кроків, начміліці став на коліно, націлився і стрельнув. Пророк захитався і впав.

Задихуючись із радости і хвилювання, начміліці підбіг до Босого; той харчав, лежачи ниць, і ворухився всім тілом, мов комаха, що її взято на пришпильку. Начміліці стрельнув йому ще раз у голову, зневажливо перекинув його ногою горілиць і став насолодно розглядати його обличчя, заюшене кровю, та скандзюблені члени.

Те, що блискало що-тільки, — було купою гною.

Ворзель, березень 1922 р.

Чтоб в океане мутных далей,
В безумном чайньи святнь
Искать следов ея сандалий
Между заносами пустынь.
И. Анненский.

* * *

Ми одпливали. Скільки нас було;
Кого прощали матері та жони,
Хто перше взяв непевнеє весло,
Кому світило полумя червоне?

Ми одпливали. Нас чекала ніч,
Розкрило море стомлені обійми,
І ми пливли од дорогого пріч,
І ми не знали, хто і як нас прийме.

Ми одпливали, і свою печаль
Глушили темним дурманом музики.
Ми одпливали в каламутну даль
На віки.

1920.

Максим Рильський.

Темна ніч.

Смеркало. Куцями Щербачкової ліщини, обережно розмовляючи, крались сірочорною смугою постаті овброваних людей,

— Ой, які нетри!

— Так ти, Савко, оце аж сюди комунара привів?

Мовчки, рішуче йдуть; хтось ядовито посміхнувся, вилаявся на ліщину, що шльогнула його по обличчі, поправив на плечі рушницю і ритмічно ступав у такт за своїми товаришами.

— А він, кажеш, сидить і жде... Паски?

Мовчать.

Під ногами шелестить листя, хрускає ломачча...

— Партиїний?..

А якийсь злий голос:

— Побачиш... Ой, щирій, як коняка: карточка партійна ще з 12-го року...

Сміх.

Підходять до садка, що розкинувся он на горбах, вище калини, і манячить назустріч своїм зелено-сизим листом.

— Це -сс, тихо, хлопці... Треба пропуск, а то кривий чорт угатить. З кущів калини почувся нервовий голос:

— „Огарок?“

І легко стукнула об корч рушниця.

— „Искра!“

Басом покотилась луна до калини.

— Ну, що?.. Сидить?

— Ага, не признається, хто з наших там?

— Гадиянова душа!..

— Тихо, ради Бога!

Замовкли. Обережно цокнули затвори, заскрипіла у жлуні фіртка...

— Спиш, товаришу? Хі-хі! Свіже сінце...

— Ведіть його до хати... Так значить... А ти, Кузьма, постав вартового: і, розумієш, ні — телянь.

— Слухаю, зараз...

— Ну, до хати!

Сріблястим листом поклонився явір коло порога, як вели в невідому хату невідомого чоловіка на весілля смерти криваве...

Поклонився і зажурено зашелестів.

— Сідай, Байденко, так, здається, тебе величають? Гостем нашим будеш — погуляємо по козаки, товаришу!

— Ха-ха-ха!

На комині затанцював од сміху лойовий каганець, а на лаві засвітилися засмалені лоби і тінями великими одбилися по білих стінах хати постаті людські...

...Врізалось в пам'ять — „ой, брате-брате, та де тебе взяти“...

— Хі-хі!

— Ти ж кажеш нам, товаришу, що ти Канівський?

— Значить Українець, хоч і проданий...

— Галько, чарку і до чарки!

Злякано метнулася молодиця по хаті, затарготіла ложками, перегнула коло печі... Потім до чоловіка:

— Печеню чи капусту?

— Капусту.

На столі стояла четвертина мутного, як березовий сік, самогону; хазяїн хати, Кондрат Щербачок, здоровий, білявий чоловік, стояв тут-же коло столу і поважно різав скибками хліб.

Його очі кожного разу, коли він клав скибку на стіл, зустрічались з поглядом невідомого йому чоловіка, що сьогодні вранці так гарно говорив на сході...

— Чудний якийсь чоловік, кумедний, — думав собі Щербачок, — очі горять, а видно людей не бачить... Хоч і камуніст...

Крутнув головою:

— Видима смерть кожному страшна...

— Внеси ще, Галько, гірнів.

Молодиця швиденько витерла полумисок, накиннула кохту, коли з печі:

— Ма-м-о-о, я боюся! Ай-ой...

— Чого ти, Митька? я зараз вернуся. От дурень, та-тож у хаті...

Криво посміхнулася і — майнула спідницею з хати.

Злякано оглянувся на піч Байденко, привітно, але з невідомою страшною мукою на обличчі подивився пильно на Митьку і з очей покотилися рясні-рясні сльози...

— Журишся, товаришу?!

Мовчить і шепче щось собі:

— Ех, приборкали нашу волю... Тліє душа, болить... Смерть, Саша, смерть, Саша..

Коло порога стояли з рушницями; на лавіж сиділи у чорних шинелях, заряджали „Нагана“ і балакали, як просився перед смертю якийсь тульський салдат-большевик.

— Розстебнув гімнастюрку, червона юшка тече... І на грудях мідний хрест... хі-хі!

— Що ти, товаришу дорогий, шепчеш: може думаєш, пристрїт, то пройде? Ой ні — це не пристрїт, — а боротьба: ми, як ти казав на сході, „вороги“.

— А наша партія, товаришу, „темна ніч“. Але вечерять просимо і ворогів: знай нашу добрість козацьку, — тиж Українець..

Близнули очима, посміхнулись про себе і почали залавити за стіл; Байденка посадили на покуті, як почесного гостя, і промовляли — приказували за кожною чаркою, покіль не підпились.

— Пий, товаришу, бо далека дорога стелеться перед тобою...

— В Ясинове!

— Пий — напивайся, пісні співай, бо на наше весілля йдеш...

І пили і сміялися-сміялися...

Пив і Байденко: маменькою біленькою чашечкою з голубами на вінцях, як воду, пив мутний самогон, пив і закусовав, а з очей капали рясні сльози, коли підводив голову на піч до білявенького хлопчика.

— Ну, скажи нам, питали Байденка, чи віриш ти в свою всевітню революцію, за яку кладеш зараз голову? Посміхався як з давніми приятелями:

— Вірю.

Гострі, завзяті очі спалахнули під засмаленими лобами, впилися в обличчя Байденка й одбивали своїм блиском огнем одно невеличке страшне слово — смерть..

— А скажи, товаришу, ти великий трус?

І весело відповідав він: „ні“.

Далі підвівся, але дуже рука Щербачка посадила його на своє місце:

— Жди, тобі твоє буде..

Байденко:

— В останнє, товариші, дайте подивитися мені на того білявенького хлопчика, що на печі, бо він так похожий на мого Сашу, як вилитий...

Слухали.

— Хай каже... Цікаво, як паний... хі-хі!

А він під образами блідий, як стіна, але гордий, що поборов жаж — так, так, він не просить собі життя, ні, він..

— Я знаю, сьогоднішній день для мене останній день, і — я хочу... отой білявенький хлопчик..

Кляднули скивиці... На настільнику змішалась з криш-
ками хліба червона кров.

І гостро-гостро врізалось у пам'ять: „ой, брате-брате,
та де тебе взяти?“

— Ги-ги! Гад рябочеревий, коники викидає!

— Хлопчика... Білязенького... Кому ну щепить будеш?!

Червоні од самогону очі гостей посоловіли; злий,
жорстокий огник звіря хижого затапцював на чоловічках...

— В Ясинове — прикладами!

Вийшли з хати гості.

І вдруге ще нижче поклонився сріблястим листом
явір коло порога, як вели в темряву ночі невідомого чо-
ловіка на весілля смерті криваве...

Поклонився і зажурено зашелестів.

Муша.

Немає слів! Повіяв над полями
Вечірній подих. Світиться залив
З далекими, як мрії, кораблями...

Немає слів.

Хто висловить небесного порив,
Святу хвилину творчої нестями,
Коли душа виходить з берегів?

Але чи й треба вимовлять словами,
Чи може грішним навіть буде спів
У час, коли ні в нас, ні понад нами

Немає слів?

1919.

М. Рильський.

Гроза.

На стелю неба чорного бика
Загнали змії сині та огняні,
І він лежить і той табун склика,
Що унизу темніє на поляні.

Зникають змії і — блищать на мить,
А бик реве від болю і тривоги.
Не диха вітер, а земля мовчить,
Жде буйних сліз, жде світлої

підмоги.

П. Филипович.

Найновіша українська література.

(Інформативний огляд).

Завдяки війні — імперіялістичній, а потім революції й домашній війні, та всіх їх наслідків у нас мало знається, або, краще сказати, сливе нічого не знається про найновішу українську літературу на Великій Україні. У нас тут поза признаними великостями — Стефаником, Кобилянською, Черемшиною, Винниченком, Олесем і дрібними суто-галицькими письменниками цілком сливе невідома найновіша, остааня сторінка української літератури. Так, наче-б її й не було. Щойно останніми часами став відомий у нас талановитий поет Павло Тичина, а позатим тільки хіба одиниці та й то більше з других рук, з рецензій чи що знають про інших представників „наймолодшої“ України. Це дуже сумний і невідрадний факт, але таки на жаль факт, а не кецький анекдот. Правда, часом у пресі прослизне побіжний огляд останніх здобутків, найновіших досягнень на полі українського письменства, але надто побіжні, недовні й уривкові ці огляди. Не дають ні повної картини розвитку, ані хочаб більше-менше докладного переліку творів. І якіж до того односторонні ці огляди: одні без міри хвалять, захоплюючися всім і вся, що понаписувано на Україні, інші знову так само гудять. І читач у непевности, хто ж має рацію і чи взагалі є рація по однім і другим боці. Провірити ж самому, на підставі власної знайомости з дотичними творами, нема змоги. В результаті — замість останньої сторінки української літератури пустопорожнє місце, або в кращому разі якась невиразна пляма.

Тимчасом на ділі так не є. Українське слово не замгло, джерело творчости не вичерпане, як би це можна було судити на підставі тутешніх літературних появ. Хоч і кажуть, — не без підстави — що *inter arma silent musae*, але муза українська, не зважаючи на несприятливі для себе обставини, не замовкла. Це вже само — явище відрадне, яке дає нам право з вірою й надією глядіти в будучність. Певна річ, що сумні обставини не сприяли й не сприяють буйному розвитку такої ніжної ростици, як красна література. Але розвиток її навіть за таких обставин щіще нашому поетичному слову велику майбутність.

Тепер, коли воєнні події притихли, коли дим горожанської війни потроху розвіюється й відкриває затагнені

було хмарами виднокруги, в змога приглянутися й результатам творчости за пережитий час, такий багатий на драматичні події.

Низше хочу дати саме огляд цих результатів, настільки докладний, наскільки на це дозволяють і обмежені рямці статті й сучасні наші так зв. „незалежні“ обставини, котрі не дають ніякої змоги стежити за закордонною продукцією хоч трохи правильно й систематично.

Але й цей, так обмежений нарис я обмежу ще й сам умисне. Я видучаю з нього огляд творчости всіх письменників відомих на цілій Соборній Україні ще зперед світової війни, хочаб вони писали й досі (Вол. Самійленко, М. Вороний, В. Винниченко, О. Олесь, С. Черкасенко, бо з одного боку їх твори або передруковано за кордоном, або й взагалі всі вони продовжували свою діяльність на еміграції поза межами Великої України, отже твори їх з останнього часу здебільшого всім нам відомі. А в тім, твори ці й не додають ніякої нової риси до вже знаного нам літературного обличчя згаданих письменників.

Я говоритиму таким чином тільки про дійсно „наймолодших“, тих, що виступили на літературну арену щойно в часі Великої Революції, або в кращому випадку лише в цім часі розгорнули свої крила й набрали розголосу. Це у буквальному розумінню слова — наймолодші, бо й народилися вони між 1890—1900 рр.

І головню отся-то молода гвардія й творить українську літературу на Наддніпрянщині, бо старші діячі або опинилися на еміграції, або в сучасних умовах рядянського побуту замовкли й не озиваються з незалежних причин, з виїмком М. Черняхівського й С. Васильченка (Панасенка); не чути, нар. ні М. Філянського, ні Л. Яновської, ні Л. Старицької - Черняхівської, ні Гр. Григоренка, ні на решті М. Проскурівни Івівроку, численна це гвардія. Нарховує вона пару десятків імен. Не всі вони, правда, варті нашої уваги, бо багато з них або пустоцвіти, або жовтодзюби, що ще не вбилися в колодочки й малцують „старших“ своїх товаришів. Але всеж таки досить — яких два десятки — остільки проявили себе, що про них можна й слід говорити.

Здебільшого це поети, бо поезія взагалі легша річ, ніж гарна проза, але маємо вже й пару неабияких белетристів. Натомість драма цілком не представлена, як що не рахувати кількох крикливих, але нездарвих спроб.

Ось імена тих, що безперечно заслуговують на нашу увагу (в скобках ставляємо рік народження): 1. Загул, Дмитро (1890), 2. Зеров, Микола (1890), 3. Івченко, Михайло (1890), 4. Кобилянський, Володимир (1895) 5. Косинка, Грицько (1899), 6. Осъмачка, Тодосій (1895), 7.

Підмогильний, Валеріян (1901), 8. Рильський, Максим (1895), 9. Савченко, Яків (1890), 10. Семенко, Михайло (1892), 11. Слісаренко, Олекса (1891), 12. Сосюра, Володимир (1898), 13. Терещенко, Микола (1898), 14. Тичина, Павло (1891), 15. Филипович, Павло (1891), 16. Хвильовий, Микола (1893), 17. Чумак, Василь (1900).

Все це переважно поети. Чисті белетристи серед них тільки М. Івченко та Гр. Косинка. Лише М. Хвильовий пише крім поезій і оповідання.

І сливе всі вони продукт найновішого часу, часу революції. Тільки три з них (М. Івченко, М. Семенко й П. Тичина) почали свою літературну кар'єру ще перед світовою війною, але то були лише початки, лише слабеньке намацування ґрунту. Остаточно виявили вони себе тільки в часі революції. І всі також, з малими виїмками, значно розширяючи дотеперішні рямці української літератури — і що до змісту і що до форми, є властиво не так безпосередніми продовжателями попередньої стадії її розвитку, як учениками й наслідувачами модерної російської літератури, яка знову наслідувала західно-європейські течії. Правда, у деякого можемо помітити впливи М. Вороного (П. Тичина), М. Філянського (М. Рильський), української народньої поезії (П. Тичина), Гр. Чупринки (у багатьох взагалі), але в значній більшості ставлялися вони гостро проти традицій української літератури, часом рішучо їх відкидаючи й заперечуючи (особливо М. Семенко, який хвалявся, що він палить свій „Кобзар,“ що Шевченко, мовляв, у нього під ногами). За те впливи молодой й наймолодшої російської поезії відразу кидаються в очі. (Не вчисляючи докладніше всіх російських поетів, що мали вплив на наших, мусимо всеж таки назвати хоч пару імен, що найбільше заважили на формі й змісті наймолодшої української генерації. Це будуть передовсім Бальмонт і Блок, вплив котрих видно на багатьох українських поетах — надто на Тичині й символістах, далі І. Анненський і Гумільов, що вплинули на Рильського й Филиповича, Ігор Северянін, пізніше Маяковський — на Семенка й т. д.). Відродження культу Пушкіна в Росії теж відбилосся й на нашій молодій поезії (М. Рильський, П. Филипович та ин.).

Ще перед війною захоплюється Семенко слідом за Москалями футуризмом і намагається утворити цілу футуристичну групу. Вдалося це йому одначе аж у часі революції. А знову Я. Савченко виступає на чолі українських символістів і тягне інших за собою (О. Слісаренко, Д. Дударь то що). Навіть П. Тичина й Д. Загуд віддають давнину символізові.

В часі революції й горожанській війни отже наслідування Москалів обертається в правдиву сарабанду. Як

у калейдоскопі народжуються, розвертаються й зникають течії, напрямки й школи. Молода українська поезія в цім часі має вигляд якогось хаосу, де нуртує, носиться й сечає одна мода за другою. Революційне життя, повне руху, гуку, блискавичних змін, як що й не сплоджувало само, то сприяло цим феєричним змінам. Одно угруповання зміняло друге з метеликовою швидкістю й жило не довше за метеликовий вік. Одна група ворогувала скажено з другою, прославляла тільки себе, а нищила другу. І цікаво, що одні й ті самі люде встигали побувати й тут і там: настрої й уподобання змінюються під цей час неймовірно швидко, без порівняння швидче, ніж перед війною. Ніщо не стоїть на місці, все кипить, буяє, шумує. Все — один суцільний рух, у якому крутяться одначе сливе одні й ті самі люде Зникають символісти, футуристи — стають комфутами (1919 р.) (комуніст. футуристами) й панфутуристами (1921-22 рр.) та захоплюють у свій вир колишніх символістів. (До панфутуристів належать в першу чергу такі яскраві бутони, як М. Семєнко, Гео Шкурупій, Ю. Шпол, а далі Мик. Терещенко, й бувші символісти: Я. Савченко, О. Слісаренко й Вол. Ярошенко). Буржуазна в основі своїй течія — футуризм — за всяку ціну хоче принатуритися до пролетарського руху й стає на услуги комунізму. А знову революційно настроєні письменники і собі марять про якесь ехтраписьменство і тут, за московськими впливами, динамістів (В. Чумак, Г. Михайличенко) змінюють конструктивісти, які згодом утворюють так зв. пролетарське письменство (В. Еллан, В. Поліщук, М. Хвильовий, В. Сосюра, М. Йогансен, І. Кулик та інші). Всі отсі напрями, як сказано, намагаються реформувати зміст і форму літератури, приноровити їх до життя. Футуризм уважає себе мистецтвом будучности. Це продукт великоміської культури. Він хоче схопити, відбити шум і хаос міського життя, всю ріжносторонність і уривчатість його звуків. Стара форма поезії, її розмір, рима не вдоволяють його, він розриває їх, як тісні окуви, й намагається створити таку форму, яка відбивалаб хаотичний ритм великого міста. В своїм протесті проти старого футуристи доходять одначе до неможливих крайностей, котрими хотять приголомшити, спатувати“ публику. Підчас революції почали вони заgravати з крайніми лівими течіями й відбивати в своїх творах гук і рев революції. Одначе по своїй натурі футуристи — повторяю — крайні індивідуалісти і їх підлабузнювання до комунізму шите білими нитками. Динамісти й конструктивісти — що до форми близькі ученики футуризму. Старі форми поезії їх теж не вдоволяють. Вони хотять відбити в віршовій формі порив і рух революції, силу пролетарського руху, ритм революції. Але позатим

відмежовують себе від індивідуалізму футуристів і відкидають (більше на словах) їх крайности. В змісті — це слуги комунізму, здебільшого дуже простацькі, а в формі — приклонники ідеального ритму, не звязаного метрикою. Вони марять про внутрішню конструкцію поетичного твору, не обмеженого однаковістю рядків чи складів. На жаль теоретичні їх представлення в практиці прибирають надто незугарні й зовсім далекі від правдивої поезії форми, нудні, хоч і крикливі. Цікаво, що обидві ці течії, не зважаючи на своє бажання вловити рух і калейдоскопічну зміну чи то великоміського буржуазного життя, чи то quasi — пролтарської революції, любуються у неможливо довгих і так само неможливо нудних „поемах“ (Семенко, В. Поліщук та іже з ними). Кінець кінців — результати усіх їх змагань часто густо цілком протилежні їх намірам, бо в захопленню вони разом з водою виливають з очей й саму дитину. Але хоч їх власні твори й незграбні й простацькі, всеж годі відмовити багатьо рації цим змаганням розширити рямці вашої поезії. Треба одначе зауважити, що нераз новини, які заводять наші реформатори, бувають новинами лише в їх уяві. Докладніше вивчення народної словесности, Шевченка, то що, показує, що „ніщо не нове під місяцем“ (асоціація, внутрішній ритм то що). Обидва ці напрями — панфутуристичний і „пролетарський“ — тепер дуже модні. Та сильні й привабливі вони не так своїм внутрішнім змістом — що й не може бути надто привабливим передовсім через завелике, просто карикатурне наслідування Москалів при слабости природного хисту й браку освіти, загальної й поетичної, — як могутньою піддержкою комуністичної партії. Особливо сказати це треба про так зв. пролетарське письменство. Урядове становище останнього ще більше викривлює його, притягаючи до нього людей часто-густо духом чужих пролетарському руху.

Але крім цих, до певної міри упривілейованих угруповань, є ще два близькі до себе, котрі значно відрізняються від них як своїм суспільно-політичним світоглядом, так і своїм відношенням до попередників. Тимчасом, як перші два ставляться різко вороже до попередньої стадії української літератури: футуристи, негуючи її, як надто примітивну, вульгарну, мужицьку, що тхне їм, по слову Семенка, салом і дьогтем, а пролетарські письменники, обявляючи її яко продукт буржуазії віджилою й навіть мертвою, забивають у передчасну її могилу осиковий кілок (вираз критика В. Коряка), є ряд молодих письменників, котрі з цим не солідаризуються. Признаючи багато недостач у своїх попередників, вони одначе не заперечують надбань їх, силкуються тільки розширити дотеперішні

літературні рямці, оновити й освіжити зміст та урізноманітнити форму. Бувши отже що до цього останнього товаришами згаданих вище двох крайніх напрямів, вони держаться золотої середини. З цього погляду їх можна назвати безперечними спадковцями й природними продовжателями попередньої доби. Це не революціонери, а еволюціоністи. Діляться вони на неокласиків і неореалістів. Це більше формальні назви, якими означаються течії, ніж якісь різко відмежовані й замкнуті в собі доктринерські гуртки. Неокласики це більше естети, жерці чистої краси, поклонники мистецтва для мистецтва. Це виключно поети. Головними представниками їх являються М. Рильський, П. Филипович (давніше писав по російськи під псевдонімом Зорев, а в часі революції став українським поетом), М. Зеров, почасти покійний В. Кобилянський (брат О. Кобилянської, що переїхав на Україну, помер передчасно в 1919 р.). До неореалістів належать головню прозаїки — В. Підмогильний, Гр. Косинка, М. Івченко, а з поетів Т. Осъмачка.

А втім, усі отсі угруповання такі ще пливкі й нестужавілі, що до них можна підтягнути (й це нераз робиться) й декого з цілком противних таборів. Нераз одною стороною своєї творчости письменник наближається до одного табору, а другою до другого. Напр., П. Тичину, Д. Загула, О. Слісаренка, або Мик. Терещенка з певного погляду можна зачислити й до неокласиків, М. Хвильового до неореалістів, і т. д. З наступленням кращих економічних, а головню політичних умов (особливо з поверненням політичної свободи й взагалі змягшенням диктатури комуністичної партії) настане для літературної братії дійсна змога самовияву й нормальної диференціації. Збочення й крайности усунуться, вирівняються й наступить з одного боку зближення созвучних елементів із різних теперішніх таборів, а з другого тісніше й природніше обєднаються кожен із них зосібна. До цього всього є всякі дані. Потрібна тільки змога самовияву, а головню стала арена для співзаводництва — сталий літературний орган, який би уможливив письменникам постійну працю на своїх сторінках, не вимагаючи від них відступництва від своїх принципів в імя якоїсь доктрини.

Досі такої вільної трибуни не було. З упадком в 1919 р. національної революції зникли старі журнали („Літературно-Науковий Вістник“, „Шлях“, який продовжував традиції „Української Хати“), а нові під пануванням воєнного комунізму ніяк не могли налаштуватися.

Довший час появляються самітньо одноднівки журнали, які не годні піти далі поза одно-два числа, або ж просто

альманахи, кругом яких збиралося дане хвилеве угрупування.

Так повстають і зникають недовговічні журнали в 1919 р. „Музагет“ і „Мистецтво“, в 1921-22 р. „Шляхи Мистецтва“, що силкуються сказати своє, нове слово. Позатим маємо переважно альманахи, здебільшого комуністичного штибу: „Жарина“ й „Січ“ (Катеринослав, 1919 р.), „Веснянки“, зшитки „Боротьби“ (Київ 1920 р.), „Гроно“ (Київ 1920, орган динамістів); в 1921 р. харківські альманахи: „Жовтень“ і „Штабель“, київський „На сполох“, катеринославський „Вир революції“, кам'янецький „Буяння“; в 1922 р. появляються пролетарські альманахи „Арена“ й „Плуг“ у Харківі, панфутуристичний збірник „Семафор у майбутнє“ у Києві. В 1923 р. виходить в Києві „Жовтневий збірник панфутуристів“, а в 1924 р. в Харківі збірники „Квартали“, „Гарт“ і „Плуг“ (Перед цим лише один Семенко встиг випустити — в кінці 1918 р. свій „Літературно-критичний альманах“ і „Універсальний журнал“). Позатим доводилося письменникам розпорошуватися по різних газетах та популярних журнальчиках. Окремі збірники творів якогось одного письменника, що появлялися в 1917 — 1918 рр., стали тепер сливе неможливі. Почасти їх заступали різні декламатори або читанки („Червоний вінок“ Одеса 1919 р.; „Червоний декламатор“, „Слово“, Київ 1923 р.; „На переломі“, „Шляхом життя“, вкінці „Хрестоматія нової української літератури“ М. Плевака, Харків, 1924 р.). Аж самими останніми часами почали знову виходити збірки окремих письменників, а що найважливіше повстав у Харківі в 1923 р. сталий журнал „Червоний Шлях“ (головно у противвагу празкій „Новій Україні“). У цім то журналі сходяться потроху для праці представники різних найновіших течій в українській літературі. Треба слодіватися, що він багато причиняється до її розвитку. Поруч із ним відкривають свої сторінки для поезії й белетристики літературний додаток до харківських „Вістей“, та київські „Глобус“ (додаток до „Вільшовика“) й „Нова Громада“.

На жаль для нас усі оті органи недоступні. Дещо, правда, почало появлятися в 1923 р. на сторінках „Нової України“ (новелі В. Підмогильного та Гр. Косинки, поезії Т. Осьмачки), але в цім році „Нова Україна“ заборонена польською владою та й зрештою, переіменувшиися на кварталник, до тогож ще нерегулярний, здається перестане виходити. Пробувала знайомити галицько-українське громадянство з творчістю пролетарських письменників із Великої України львівська „Нова Культура“ (1923 р.), але й вона скончала в цім році наглою смертю під важкими ударами польської влади. Позатим на жаль ніякий инший

орган не журиться, щоби від часу до часу дати щось із творів „Молодої України“, а також ніяке видавництво не спішиться дати нам хочаб якийсь вибір, якусь антольоґію. Досі тільки львівська „Новітня Бібліотека“ спромоглася випустити з бірку з бірок П. Тичини („Золотий Гомін“) та берлінська „Українська Накладня“ видала цікаву повелю В. Підмогильного („В епідемічному бараці“).

Це велика шкода, бо поза часовими, переминаючими крайностями й вибриками маємо серед творів перерахованих вище письменників багато гарного.

Розглянемо тепер по черзі кожного письменника зокрема. Згадую лиш окремі збірки.

Дмитро Загұл. Досі випустив три ориґінальні збірки: „З зелених гір“ (1918), „На грані“ (1919) і недавно „Марія і Мара“. Поезіям переклав „Фауста“ Гете, поезії Гайне.

Перша збірка мало ориґінальна, але вже заповідала в авторі молоду, надійну силу. І зановідь цю справдив поет у дальших збірках, де вже й зміст і форма виявляють великий по туп.

Микола Зеров досі випустив збірку перекладів із римських поетів — Катулла, Вирґілія, Горація, Проперція, Овідія й Марціяла: „Антольоґія римської поезії“ (1920) й збірку ориґінальних і перекладних поезій „Камена“ (1924). Обі незвичайно гарні й виявляють в авторі доброго й тонкого знання класичної поезії. Поезіям пише Зеров цікаві літературно-критичні огляди й нариси.

Михайло Івченко. Почав писати ще перед війною. В 1919 р. вийшла його збірка новел „Шуми весняні“, яка, не зважаючи на замітні впливи Авдреева, Кодюбинського й ин. письменників, велить сподіватися, що перейшовши період шукань і хитань, автор вибється на власну путь. У нього гарний ліричний талант. В 1923 р. в Харькові вийшла його книжечка „Горіли степи“.

Володимир Кубилянський заповідався на гарного лірика. На жаль помер передчасно. По смерті заход м приятелів вийшла його збірка „Мій дар“ (1920).

Григорій Косинка дебютував збіркою новелок „На золотих богах“ (1922), де малює село за революції. Малюнки повні життя, виразні й смілі.

Тодосій Осьмачка випустив збірку поезій „Круча“ (1922). Автор далекий від усякої претензійности й списування з російських поетів, хоче сказати своє власне слово й згодом його скаже.

Валеріян Підмогильний. Досі вийшли такі збірки оновідань: „Твори“, т. I (1920), „Повстанці“ (1923, вид. „Новой Україна“ й „Військовий Літун“ (1924), в яких молодий автор виявив чималый талант спостерегача й психолоґа.

Максим Рильський. Перша збірка його поезій вийшла ще перед війною: „На білих островах“ (1911 р.). В 1918 р. появляється „На узліссі“, в 1919 р. „Під осінніми зорями“, в 1922 р. „Синя далечин“, в 1923 р. „Дві поеми“. Оці нові збірки й придбали йому імя поета високо-культурного й майстра форми. Автор безперечний учень кращих російських поетів, але зумів ці впливи перетопити й дати на основі їх дійсно своє й ориґінальне.

Яків Савченко має вже збірки „Поезії“, кн. I (1919) і „Земля“ (1921). Почав з містичного символізму, а тепер ударився в барабанне ура-комуністичне віршування. Під бутафорією одначе проглядає й справжня поетична сила, яка може колись і визволитися з надуманости й манерности.

Михайло, або як він себе пише „Михайль“ (!) Семенко, як

уже згадувано, дебютував ще перед війною (збірки: „Prelude“ 1918, „Дерзання“ та „Кверо футуризм“ 1914), але незвичайну продуктивність виявив саме підчас революції, випускаючи одну книжку за другою: „Перо задається“, „Перо кохає“ (обі 1918 р.), „Перо мертвопетлює“, „Blok notes“, „В садах безрозних“, „Ліліт“, „Тов. Сонце“ (все 1919 р.), „Проміння погроз“ (1921), та багато в різних органах. Тепер вийшов повний збірник творів поета під заг. „Кобаар Михайля Семенка“. Треба дуже багато терпцю, щоб читати ці „твори“, де стільки шлущности та всякого кльоунства, що аж дивом дивуєшся, як здоровий чоловік стільки часу потратив, щоб випотіти свої безконечні „поези“ та „футурези“. Автор за всяку ціну силкується писати не просто, не щиро, а кривлячися неможливо. Шкода тої іскри таланту, яку він безперечно має, але без пуття амажував. Твори Семенка мають лише чисто формальне значіння, як змагання і шукання в області форми. Позатим — це заціанілий овоч чисто буржуазного мистецтва, що даремне підшивається під революцію.

Олекса Слісаренко. Виступив у 1919 р. збіркою „На березі Кастальському“. В 1923 році вийшли його „Поеми“. Це теж жертві манери й моди, яка вбиває в авторі безперечний природний хист. Як і Савченко, еволюціонував Слісаренко від символізму до футуризму й комуністичного патріотизму і теж зі шкодою для себе.

Володимир Сосюра — робітник з Донецького басейну, автор збірки „Червона зима“ (1922), в якій оспівує робітниче життя й прославляє комуну. Поабубишися дешевої реторики, навчившись бути самим собою, поет може дати річі й справжньої вартости.

Микола Терещенко — видав отсе збірку „Лабораторія“ (1924). Поезії його, розсіяні по різних видавництвах, відзначаються щирістю й енергією виразу. Дуже гарно переклав вибрані твори Вергарна.

Павло Тичина — один із найкращих поетів поміж наймолодшими. Почав друкуватися ще в 1918 р., але розвинувся вже підчас революції. Тодіж появились його поезії й окремими збірками: „Соняшні клярнети“ (1918), „Плуг“ (1920), „Замість сонетів і октав“ (1920) — всі три передруковані у Львові 1922 р. під збірною назвою „Золотий Гомін“. Останні його твори „Скворода“ й „В космічному оркестрі“ видустила торік у Львові „Нова Культура“.

Поезії Тичини незвичайно музикальні й повні сонця. Форма досконала. На жаль в останніх часах автор ударився в комуністичну бомбастику, яка цілком не пасує до його вдачі. В результаті замість кроку наперед маємо перед собою виразний упадок. Але „Золотий Гомін“ зостанеться назавсідги перлиною української поезії.

Павло Філипович — нагадує М. Рильського й настроями, й нахилом до флософського заглиблення й досконалою формою вірша. З сучасних молодих поетів Зеров, Рильський і Філипович може найбільше освічені й культурні. Це дійсні Європейці, котрі беруть не вутром, не стухією, а правдивою культурою. Чужі впливи... спеціально російські — вони не рабські переймають, а перетоплюють органічно. Цими прикметами визначається й Філиповичева збірка „Земля і вітер“ (1922).

Микола Хвильовий — син робітника й сам робітник. Хвильовий це не правдиве прізвище, а псевдонім. Досі маємо дві збірки його поезій: „Молодість“ (1921) і „Досвітні симфонії“ (1922) та новель: „Сині етюди“ (1923) й „Осінь“ (1924).

В своїх поезіях Хвильовий, як і Сосюра, романтик робітничої вляси. Це цілком природно. На жаль і він псує свої вірші незграбними наслідуваннями найновішої моди. Таке наслідування модерної російщини відбивається й на його прозі, теж безперечно талановитій. Як маляр буднів підсовітського побуду, Хвильовий заслугоує на повну нашу увагу. Нагадує він тут трохи Чехова.

Василь Чумак — як і Вол. Кобилянський — умер молодо, не встигнувши виявити себе як слід. В 1919 р. вбили його Денікінці. Зосталася по нім посмертна збірка „Заспів“ (1920), де поза віршованою публіцистикою на революційні теми пробивається й справжнє ліричне чуття.

Це булиб, безперечно, найвизначніші представники наймолодшої української поезії. Поза ними маємо ще цілий табун інших, головно—футуристів та т. зв. пролетарських письменників, згуртованих в двох цехах: „Гарт“ (міське робітництво) й „Плуг“ (селянські письменники). З них замітніші: Юліян Шпол і Гео (Георгій) Шкуруцій — панфутуристи, Вол. Ярошенко — б. символіст, тепер футурист, Валеріян Поліщук, В. Еллан (Елланський), покійний Г. Михайличенко, байкар С. Пилипенко, І Кулик, М. Йогансен, М. Доленго та інші „пролетарські поети“. Деяким із них не можна відмовити певної іскри таланту, уміння володіти віршем, але в одних усе це — й хист і вміння—никнуть під попелом сліпого малпування і котурні і хто знає, чи вибуться вони коли на стежку правдивої, невимушеної поезії; другі — ще тільки цупянки й треба зачекати ще з осудом (серед молодих белетристів подає надії напр. Петро Панч), пор. його оповідання „Зелена трясовина“ в 8-й кн. „Червоного Шляху“ 1923 р.). Дехто, правда, гремить і зриває квітки офіціальних похвал, напр. плодитий Валеріян Поліщук, що з однаковим замилуванням осміює Ована, Хама й Леніна, і ин., але правдивому цінителю мистецтва з ними нема що робити: стільки в них фальшу й барабанної тріскотні. Це офіціальні трубадури, творці од на честь комунізму й ціла їх поезія варта стільки ж, як оди російських поетів за Катерини II-гої, або галицько-українські „привітственні стихи“ або „п'єси“ середини XIX в.

Кругом отсих офіціальних віршоробів гуртується леґіон простаків і неуків, стількиж огидних своїми доморобними „червоними“ виробами, як і колишні „жовтоблаятні“, „тарасики“. Це все ефемериди, царство котрих мине з заходом теперішньої доби. Але в історії української літератури зостанеться вона навіки завдяки вичисленим вище талантам. Особливо визначаються між ними в поезії — Тичина, Рильський, Филипович, Загул і Зеров, а в прозі — Підмогильний, Косинка й Хвильовий. Вони значно поширили зміст нашої літератури й велико удосконалили форму, сильно її збагативши новими досягненнями. Після них простацтво й примітивізм у поезії є вже рішучим анахронізмом і, щоб здобути славу дійсного поета, мало вже вміти тулити риму до рими. На цім ми моглиб і скінчити, але наш огляд був би неповний, як би ми поминули сучасних літературних критиків на Великій Україні. Зпосеред них на перше місце вибиваються: М. Зеров і В. Якубський і марксиста: Ол. Білецький, Вол. Коряк та О. Дорошкевич.

Поворот.

„Не бачить вам України!“

(З „Одвертого листа“,
Я. Савченка — „Віль-
шовик“, ч. 115.)

О, так! ми не побачим, ні,
Її, „радянської“ Вкраїни,
Котру, окрадену, в огні
Ви розпинаєте що днини!

Не ми з похилої глави
Вінець здійматимем терновий —
Дарунок хижої Москви
З алмазів сліз, рубінів крови.

Не ми ті смажніі уста
Зросим цілющою від муки,
Ї живе ще тіло із хреста
Не наші знімуть кволі руки.

Не ми... Лише народній гнів,
Що вибухне для всіх неждано...
За димом жертвених огнів
Від жаху сонце зійде тьмяно,

І на блідому на коні
Промчиться Смерть по-над містами,
Забагровіють судні дні...
Рахиль заплаче над синами...

Ї до нас долине крик Москви!..
Тоді свої убогі речі
Складем в подертті сакви
І на горбаті скинем плечі.

Народній грім ударить з туч
Вже не „радянської“ Вкраїни,
І привітає вільний Збруч
Синів своєї Батьківщини!

С. Черкасенко.

МІЙ ВЕДМЕДИК.

Ви, панове, кажете, що для вас усе зрозуміле : і небо, і земля, і люде... Усе матеріяльне, усе існує по законам природи.

Можливо, що для вас і нема нічого таємного, нерозгаданого... Ну, а для мене усе загорнене в тайну. І в першу чергу сама людина. Вона єсть і довго ще буде загадкою.

Колись наука визнавала тільки пять орґанів чуття, а от я назову й шостий—інтуїція. Правда, це передчуття не всім дане, але розвинене воно в багатьох чулих осіб. Так само, мабуть, вам відомо, що індійські маґи можуть по своїй волі керувати серцевою роботою, нервовим укладом, можуть, наприклад, збільшити або зменшати приплив крові до якогобудь орґану або місця. От маєте вже й сьоме чуття — якусь регуляцію... Пройдуть ще тисячеліття і з сирової маси сучасної людини утвориться істота, що буде як бог могутня й вічна.

Пророки, генії, ясновидці, навіть медіуми, усеж це й досі тайна для нас...

Признатися, я теж ношу в своїй натурі тайну, про яку досі мовчав.

Вона виявилася ще в дитинстві, як мені було літ шість.

Сталося так: одного разу прокидаюся серед ночі і почувую, що біля мене в ліжку лежить хтось... Мацаю в темноті руками — хтось волохатий... Страх опанував мене... З переляку кричу:

— Мамо! засвітіть огонь!

Воно лежить спокійно, не ворухиться, таке тепле...

— Мамо! світіть огонь!.. Зо мною хтось лежить...

Ліжко матери стояло недалеко від мого. Вона прокидається, дає світло. Разом із світлом той хтось зникає, мов і не було його.

Мати встає до мене, хрестить, заспокоює. Я засипаю й сплю спокійно до ранку.

Удень уже забув за біганиною, а вночі — теж саме.

Так щоночі.

Згодом я так звик до свого нічного гостя, що вже не боявся. Прокидаюся серед тьми — він уже зо мною. Мацаю — увесь в шерсті, волохатий, волос такий м'ягкий як шовковий. Лежить спокійно, мовчить, нічого мені не робить, а так ніби обіймає мене, неначе охоплює все моє тіло.

Глажу його по пухкій шерсті, намацаю ніби руки, ноги...

Мені в п'єтмі здається, що це ведмедик...

Так лежимо вдвох у ліжку.

Мені приємно гладити його по м'якій шерсті, а коли цікавість проходить і хочеться вже спати, тоді тихенько обзиваюся до матері.

Ведмедик лежить і слухає наші розмови в п'єтмі і тільки тоді зникає безслідно, коли зявиться світло.

Так тяглося, мабуть, з пів року, а потім ведмедик одразу зник.

Минуло потому більше двадцяти літ. Я зовсім забув про свого нічного гостя, а як коли й згадував, так просто як дитячий сон або оману.

Гадав, що в дитячій уяві, можливо, своє ковдерко брав за волохатого ведмедика.

Скінчивши військову академію, поїхав я на літо відпочити на село.

Якось із своїм товаришем — сусідом йшов до нього на хутір.

Небо затягнуло хмарами. Збиралося на дощ. До хутора було вже недалеко. Ми поспішали.

Раптом схопилася страшна буря. Курява заховала від нас пілий світ. Далі почав дути такий супротивний вітер, що відкидав нас назад і ми, зігнувшись, ледве посувалися вперед, ледве здолали розсікати повітря, напіраючи на нього грудьми, як на воду в річці.

Налетіла така громовиця, що блискавки падали раз-у-раз і то, здавалося, під самими ногами. Посипали великі рідкі краплі, важкі, як кулі.

Вітер ущунав.

Так з гони від нас стояв вітряк. Ми побігли до нього, щоб сховатися від зливи, що вже шуміла навкруги, як ліс у бурю.

Ми бігли, а дощ лив, як з решета.

Я біжу й міркую: при такій громовиці бігти небезпечно, бо коли людина біжить, то розряджає за собою повітря і тоді може вбити блискавка.

Так думаю, проте біжу за своїм товаришем... і от раптом став, як укопаний: дорогу мені перепинив волохатий ведмедик... Він почав танцювати передо мною на задніх лапах, заступаючи мені дорогу й дивлячися весь час мені в очі...

Я стояв перед ним і вже не почував зливи, а тільки дивився на ведмедика...

Невеликий, такий як хлопець літ на вісім, товстенький, рудої масті...

Танцює без перерви передо мною — вправо і вліво, весело дивиться мені в очі, ніби сміється...

Раптом зникає.

Коли я опам'ятовся і весь мокрий рушив до млина, де вже стояв мій товариш, зненацька вдарив такий страшний грім разом із блискавкою, що аж приглушило мене.

І в той же момент я бачу, як вітрякові крила розсіпаються на дрібні трісочки, а товариш мій падає на землю...

Коли я підійшов до нього, він був мертвий...

Мене, як бачите, спасла мара — ведмедик, що перепинив дорогу.

З того часу я бачив свого ведмедика вже кілька разів. Я помітив, що в небезпечні хвилини, коли мені загрожувала смерть — а це бувало не раз — раптом передо мною з'являється невеличкий, рудий ведмедик, усе той самий, весело дивиться мені в очі, ніби сміється і танцює передо мною на задніх лапах, поступаючи півколом вправо й вліво...

Це стало для мене ознакою, що небезпека щасливо минеться.

І я в те вірив.

Передостанній раз ведмедик з'явився мені в суді.

Ви знаєте, панове, що в році 1905, коли починалася перша революція, я вивів із касарні свій полк і пустив його походним ладом через усе місто з червоними й жовтоблакитними прапорами, маніфестуючи прихильність війська до перевороту.

Хоч новий лад нібито й настав, хоч і був скликаний в Росії парламент, проте недобитки самодержав'я розпочали цілий ряд судових процесів. Ви пам'ятаєте ті часи, коли ціла Росія була під судом, коли судили всіх учасників визвольного руху, навіть цілі установи й організації, як от земства, лікарські й учительські спілки, залізничників, поштовиків, словом найкращий цвіт громадянства.

Судили й наш полк.

На мене, як на полкового командира, упала найбільша відповідальність за виступ полка в часи революції. Факти були проти мене й доказів шукати не доводилося.

У мене ледве-ледве жевріла надія і то тільки через те, що солдати — свідки показували на суді, що я особисто не брав участі в цій демонстрації. Вони мене любили і, як після я довідався, змовилися мене порятувати.

Такі судові розправи кінчалися розстрілами.

І от, коли процес підходив до кінця, голова суду дав мені останнє слово.

Я підвіся з лави підсудних, щоб говорити, й остовпів... Стояв мовчки, як статуя. В судовій салі могильна тиша. Усі ждуть мого слова, а я німий...

Що ж сталося?

А от що: на столі, за яким сиділи судді, з'явився ведмедик і затанцював... Танцює на задніх лапах — вправо і вліво — весело дивиться мене в очі, ніби посміхається...

Одриваю з трудом погляд од нього, перевозжу на публіку, — усі дивляться на мене, як на чудо, очевидно ніхто ведмедика не бачить... А я за ведмедиком і суддів не бачу.

Нарешті ведмедик зникає.

Я вже знав, що буду оправданий.

Весело, з усмішкою на устах, однак упевнено я коротко сказав лиш те, що змолоду готував себе до військової служби, що, як полковник, свідомо ставився й ставлюся до своїх обов'язків, що маю свої пересвідчення й ніколи їх не зраджував... Розумію, що армія опора для держави, для її ладу, що вона мусить піддержувати сучасний парламентарний устрій... Як член цієї великої армії я готовий вислухати спокійно справедливий вирок суддів.

Суд скінчив тим, що двох офіцерів із мого полку засудив до розстрілу, іншим випала менша кара.

І тільки я один був зовсім оправданий.

З того часу я не бачив свого ведмедика аж дотепер. Потроху почав забувати про нього. Гадав, що ця кара не повториться вже.

І от, під свіжим вражінням знову все пригадав і розповідаю вам, панове.

А було це рівно тиждень тому.

Щоб вам було ясно, повернуся трохи назад.

Після довгої й тяжкої боротьби Українців з Москвинами, коли нашу й галицьку армію перемогли не так вороги видимі, як невидимі — бактерії, почалася партизанщина. Скрізь по Україні вибухали повстання.

Щоб одтягти увагу Москвинів од України, я задумав похід на саму Москву. Під цим гаслом почав збирати охочих. Населення дуже спочувало цим заходам, бо кожному хотілося повернути своє добро, що його пограбували й вивезли на Московщину комуністи.

Швидко набрав я полк поверх тисячі багнетів. Гадав, що по дорозі в поході до нас прилучатимуться нові й нові сили.

Поки я муштрував своє військо, поки набирал старшин, Москвини наблизилися всім своїм фронтом. Треба було би-

тися або ж непомітно обійти їх фронт. Я знав, що за фронтом дорога вільна аж до самої Москви.

Ми рушили в обхід.

Після трьохденного походу, коли фронт Москвинів зостався далеко позад нас, ми несподівано натрапили на невідомі нам ворожі сили.

Моя розвідка донесла, що їх небагато.

Я рішив дати перший бій.

Ранком почалося.

Уже в бою виявилося, що сили московські були великі. Нас оточили. Я був ранений кулею в руку, довго держався, не вважаючи на це, нарешті почув сильну втому. Далі пожовкло мені в очах, закрутилася голова, земля захиталася під моїми ногами і я нічого вже не пам'ятав. Очутився в полоні.

Спершу оглянув свою рану. Далі помітив, що я геть чисто пограбований. Тим однак, не журився, бо ждав гіршого.

Над вечір почував себе зовсім здоровим.

Турбував мене мій полк. Що з ним сталося?

Я був один замкнений в селянській хаті, а за вікном стояла варта.

Пізно увечері прийшов армієць, засвітив каганець і вийшов. Лежачи на ліжку, я заснув і от чую — відчиняються двері й увіходять чотири арміїці. Два з рушницями й кулеметними биндами через плечі, а два з лопатами й бомбами. Вигляд мають дикунів: бородаті, кошлаті, самі вже не молоді.

Стягнули мене з ліжка і повели селом.

Скрізь тихо. Ні в одній хаті не блимає світло. Ніч ясна, місячна. Маленький вітерець.

Арміїці оточили мене навкруги й так ми йшли, а тіні наші бігли поперед нас і хиталися наче п'яні.

Минули село й вийшли на шлях. Тут по обох боках велетні — дерева бренили листям, то тихше, то голосніше, вигравали якусь чарівну мелодію... Я прислухався до гармонійного дзвеніння, намагався щось велике зрозуміти і, здавалося, от—от усе зрозумію...

А думки збочували, доганяли одна одну, перестрибували одна через одну: що буде за півгодини? Як то станеться? Чи, може, тікати?..

Ми йшли посеред шляху і вступили вже в ліс. По обох боках було темно, шуміло листя, а над нами сіяв повний місяць і сріблив шлях.

Небо високе, білувате. Небагато блідих зірок і легенькі хмарки...

В останній раз я дивлюся, як місяць божеволів, пере-скакує через хмарки і з усією енергією намагається залити світлом темну землю.

В останній раз мої очі бачуть оце буяння розкішної природи.

В останній раз мої вуха чують оцей мельодійний шелест листя.

Ще сотня ступнів — і вже нічого не буде.. Ніколи, ніколи.. Заплющу очі, задеревію, повернуся знову в не-буття..

А світ білий? Та і він зі мною загине! Умре зі мною, бо ж він єсть тільки в моїй уяві.. Усе це облуда, мана, чари.. і що може знати людина про безмежний світ, жи-вучи на нашій землі, на цьому космічному атомі? Не біль-ше як інфузорія в краплі води знає про ріки, моря й оке-ани..

Не смерть була мені страшна, а просто жаль розлу-чатися з цією оманю, що називається життям..

Так думав, так почував, однак, десь так глибоко в ду-ші, що ледве і то на момент виринало на поверх якесь прочуття й шопотіло :

..Ні! ти сьогодні не вмиреш. Сьогодні смерти бути не може“..

А що ж буде?

Із широкого шляху звертала праворуч вузька доріжка в лісову гушавину.

Тут армійці стали.

Перекинулися словами й повели мене праворуч у тем-ний ліс.

Доріжка крутилася між деревами. У гушавині стало відразу поночі. Такий нежданий перехід од світла до тем-ряви вплинув на нас усіх неприємно. Армійці нервувалися, лаялися. Бокові держали мене за руки, щоб я не втік.

Тихий шелест, хрустіння гілочок під ногами і темна лісова прірва, що давила нас з усіх боків, наводили на душу якусь непевність, сполох.

Мені стало чогось тяжко, навіть моторошно..

Тепер уже я почував, що скоро можу загинути і страш-но було вмирати тут у цій темряві, де й місяць з високого неба не побачить моєї смерти.

Ми посувалися тісною купою. Іноді на мене наскаку-вав задній армієць, а іноді в пітьмі я й сам штовхав пе-реднього або бокового.. Армійці тислися до купи, як барани, сопили й тяжко дихали. Зрідка перекидалися словами або лайками. Голоси їхні були приглушені, боязькі.. Видно було, що лісова тьма лякала їх.

Так безладно посувалися ми в лісі кілька хвилин. Я вже надумав вирватися й тікати. Ждав тільки відповідного моменту.

Та от несподівано знову засвітив ясний місяць: перед нами повстала світла прогалина...

— Тут! — почув я хрипкий голос одного з армійців. Усі стали.

І відразу чогось заметушилися, залопотіли жахливими голосами...

Усі вирячилися на прогалину, а в очах їхніх стояв переляк...

Я й собі глянув на прогалину й скамянів.

Так з десяток ступнів од нас серед веселої прогалини, освітленої проміннями місяця, танцював на задніх лапах мій ведмедик..

Армійці вже без тями метушилися...

І от один вистрілив на прогалину...

Ведмедик собі танцював далі, весело дивився на мене, ніби посміхався...

Знову вистрілило враз двох.

Ведмедик усе танцює...

Жах напав на моїх катів. З криками: „Лешій! чорт!“ вони, як зачумілі, кинулися навтьоки з рушницями й бомбами.

Я зостався сам, бо зараз же за втечею армійців і мій ведмедик зник.

Уже я знав, що врятований.

Пішов на ту прогалину, подивився на те місце, де танцював ведмедик. Тут тепер пишався розкішний будяк з червоними головами, а навкруги свіжа, соковита трава.

Я зірвав собі з будяка одну голівку на память і пішов далі.

Лісом пройшов до села, звідти до другого.

Починався літній ранок.

Сховався на цвинтарі в гущавині й тут проспав до вечера.

За тиждень, мої панове, рана моя загоїлася, а я прибув до вас.

Як ви собі не міркуйте: чи мій ведмедик сидить тільки в моїй уяві, чи він у дійсности існує, як якийсь дух, чи мара, у всякому разі це для мене нерозгадана тайна.

Микола Вороний.

Інфанта.

Різблю свій сон...
От ніби вчора ми
Зійшлись, і стріча та жива.
На землю тканками прозорими
Лягли осінні дерев'я.

Акордами проміннострунними
День хвилював і тихо гас.
Над килимами огнелунними
Венера кинула алмаз.

У завивалі мрійнотканному
Дрімала синя далечінь...
І от на обр'ю туманному
Замиготіла ваша тінь.

Дзвінкою чорною сільветою
Вона упала на емаль,
А по-за нею вуалетою
Стелився попелястий жаль...

Ви йшли як сон, як міт укоханих,
Що вириває з тьми століть.
Витали вас: мій дух сполоханий,
Рум'яне сльво і блакить.

Бреніли в серці доміантою
Чуття побоженої хвали,
Коли величною інфантою
Ви поуз мене перейшли.

Ви усміхнулись ясноворно
Холодним поблиском очей, —
І я схилився упокорено,
Діткнутий лезом двох мечей.

Освячений... в солодкій муці, я
Був по той бік добра і зла...
А наді мною Революція
В червоній заграві пліла.

Наші політичні змагання на еміґрації.

(Підсумки минулого, завдання на майбутнє).

Від Редакції.

Придержуючися принципу безпартійности й безсторонности, охоче містимо статтю визначного діяча У. Н. Р. д. О. Шульгина, тим більше, що основні думки шан. автора в головному поділяємо. Безперечно, негувати аначиння існування й діяльности уряду У. Н. Р. на еміґрації (як рівнож і взагалі нашої еміґрації) для України — не можна. Не будь цієї діяльности, не було б на Україні навіть і тіни того, що в. Це факт. Але мало сконстатувати цей факт. Треба б, виходячи з нього, всебічно вяснити й накреслити шляхи закордонної політики нашої еміґрації й місце й ролю в ній бувшого уряду У. Н. Р. Для цього слід би критично, але *sine ira et studio* оглянути цілу дотеперішню історію нашої еміґрації. Тільки така безстороння оцінка сучасної української еміґрації дозволила б нам з одного боку уяснити причини теперішнього сумного стану „центру“ У. Н. Р., його ізольованости й занепаду, а з другого — знайти шлях до рятунку. На жаль, д. Шульгин обмежився лише загальними висновками, не зачіпаючи самого коріня справи. Хотілося б, щоб хтось з головних діячів української еміґрації в інтересі нашої політики всебічно розглянув цю справу. Суть її очевидно зветься до одного — потреби якогось порозуміння всієї еміґрації для створення одноцільного національного фронту. Такий фронт конче потрібний, надто тепер, в затижнім періоді нашої еміґрації. Ніщо так не шкодило українській справі, як оте славне розбиття наше на атоми — безконечні гурти й катерії, що виклинали й виключали одно одного. Не без вини і то великої були самі проводирі У. Н. Р., що не виявили ні бажання, ні уміння згуртувати коло себе державно-творчі елементи з усіх українських партій та угруповань.

Тепер, коли стоїмо при розбитому кориті, коли пристрасти й дрібні самолюбства вже значно остигли, а то й потахли, слід би подумати над тим, щоб спільну справу повести й спільними силами. Невдача дотеперішніх спроб у цьому напрямі, хиби й промахи провідників центру знеохотили багатьох наших еміґрантів до справи єдиного фронту, як згорі засудженої на невдачу, як щось в роді знаменитого воу, в котрий впряглися лебідь, щука й рак. (Пор. статтю дра Донцова „Єдиний фронт“ у нашому торішньому альманаху).

Нам одначе здається, що справа не безнадійна й песимізм не на місці. Для добра України мусить її еміґрація виступити спільним фронтом. Мусить знайти якусь спільну мову. Це, на нашу думку, категоричний імператив переживаного моменту.

Поміщуючи статтю д. Шульгина, хочемо викликати в наших еміґрантських кругах відповідну дискусію. Не передріщуємо справи: йти з центром, чи без нього. Треба шукати порозуміння з центром, але як би це було веможливо, слід організуватися й помимо і наперекір йому для усталення одної лінії нашої закордонної політики. Така наша гадка.

I.

Становище політичної еміґрації справедливо уважається за якесь соціально ненормальне явище. І справді, одірваність від своєї країни, примусовість перебування в чужих землях,

штучність власного життя, неприкаяність духовна й матеріальна серед чужинців. — все це утворює специфічну психіку емігранта, психіку нетрівку, нервову, настрій, що виявляється в одних ностальгією і пригніченістю, у других приводить до моральної розбещености, особливо під впливом вічно напівголодного існування, вічної непевности за саме найближче майбутнє.

Але як у сфері біологічній, так і соціальної розуміння „ненормальности“ явища ніяк не можна ідентифікувати з незвичайністю його.

Навпаки, і хвороби фізичні і хвороби соціальні, як показує гіркий досвід, являються чимсь зовсім звичайним. Таким звичайним, історично побутовим явищем можна назвати і політичну еміграцію. Кожна бурхлива доба історії утворювала більшу або меншу кількість вигнанців — емігрантів. Скільки стародавніх Греків у часи війн пельопонеських, коли боротьба зовнішня перепліталася з внутрішніми заколотами, — волокло своє життя на чужині й задумувало звідти нові способи повернення до рідного міста. Скільки Італійців часів середновіччя мусило втікати зі своїх рідних міст, роздертих боротьбою бідних та багатих, боротьбою гвельфів та гібелінів. Сам великий Данте зітхав на чужині протягом цілого свого віку за милою йому Фльоренцією. Нема чого говорити про нові часи, — часи великих релігійних бурь, часи великих політичних революцій і масових еміграцій. Досить пригадати, як виїздили з Франції десятки тисяч гугенотів і як літ через сто після того потягнувся весь цвіт французької аристократії до чужих країв, тікаючи від полум'я Великої Революції.

Далі настає справжній вік еміграції і кожна невдала революція, кожна спроба її підготувати конче з льогічною необхідністю виривала більшу або меншу групу людей і кидала її серед чужих країн на всі муки й небезпеку емігрантського існування.

Історія знає два роди еміграції. Одні, як гугеноти Франції, виходять з країни і пасивно ставляться до її майбутнього, зживаються з чужими краями, як зжилися з Прусаками й самі попрусачилися ці нащадки французьких вигнанців. Другий рід еміграції є активний, творчий.

Можна різно оцінювати еміграцію часів Великої Французької Революції, але не можна не визнати, що саме ця еміграція відіграла величезну роль в боротьбі з революційною Францією, в насадженню на престол Людовика XVIII. Так само, осередком національного відродження Італії робиться еміграція на чолі з незабутніми Мадіні та Гарібальді, творцями модерної італійської держави, і нарешті на наших очах партія російських большевиків перенесла місце свого

осідку з Женеви до Москви й опанувала великі простори
бувшої Російської Імперії...*)

Учитися можна й у друзів і у ворогів. Але ясно одно:
еміграція при певних обставинах може стати найбільш відві-
чальним, найбільш активним чинником свого народу. І цього
висновку ніодин той з нас, хто опинився за кордоном, на чу-
жині, забувати не смів. Від нас залежить, чи зійдемо ми до
архиву історії блідими й немічними тінями, чи одержимо
право на славу пам'ять серед наших нащадків як проводирі
народу, що впав у тяжку неволю, як його будителі, як
перші лицарі його визвольної боротьби за свою незалежну
державу. Слово за нами.

Але пройшло вже майже п'ять років і треба оглянутися,
чи ми хоч чимсь виправдали своє існування за кордоном,
чи хоч почасти здійснювали ті великі надії, які накладає
на нас український народ.

II.

Перше ніж дати відповідь на ті питання, мушу зау-
важити, що в дальшому говорю виключно про еміграцію
з Великої України, гадаючи, що й доля й завдання га-
лицької еміграції ґрунтовно різниться від долі та завдань
наддніпрянської.

Щож реального ми зробили за кордоном?

З чим моглиб ми зараз прийти додому? У нас завжди
й політики й обивателі різко поділяються на песимістів та
оптимістів. Середини ніколи не було. Саме на це питання
велика більшість відповідає негативно, песимістично.

Дійсно нема чого казати, коли ми вже примушені за-
сісти на довший час на еміграції, коли Україна опинилася
в тому стані, який тепер переживає — радіти нема чому.
Нема сумніву й у тому, що за ці невдачі відповідають та-
кож і окремі люде, окремі діячі. але треба визнати й те,
що нам на перешкоді стали трагічні обставини, серед яких
довелося боротись. Одкинувши казенний оптимізм, нам не

*) Коли вже згадувати про активну еміграцію, то слід передовсім
нагадати про діяльність нашої власної еміграції, а саме Мазепинців:
Орлика й тов., котрі розвинули в своїм часі незвичайно енергійну
дипломатичну акцію на користь рідного краю, поневоленого Моска-
лями. Далі слід згадати діяльність Драгоманова й тов., а в часі
останньої війни „Союз Визволення України“, котрий не зважаючи
на вельми несприхильні обставини, інтриги з боку офіційльних керма-
ничів галицько-української еміграції, обмеженість своїх матеріальних
засобів і надостачу відповідних інтелектуальних робітників, виявив
стільки державно-творчого хисту, стільки уміння добирати співробіт-
ників з усіх таборів, керуючися саме інтересами рідного краю, заступ-
ництво якого перебрав він на себе в центральних і нестральних дер-
жавах, що діяльність його будуча українська історія поставить певно
нарівні з зусиллями Орлика.

хотілосяб впадати в іпохондричний тон емігранта й об'єктивніше переглянути наше буття за кордоном. І хто з песимістів може поручитись, що коли не вся еміграція в цілості, то певні її групи совісно виконували й виконують ті політичні завдання, які поставила перед ними історія...

Перед нами повстає питання, які саме групи переводили чи мусілиб переводити політичну українську акцію за кордоном.

Яких-небудь значних громадських об'єднань, що малиб реальне значіння, ми не знаходимо. Найширші спроби подібного роду ми бачимо у Відні 1920-1921 р. Але ці організації не виявили ні надто великої акції ні тривалости. Ледве зявившись на світ Божий, вони вмирали своєю смертю. Чимало виникало, почасти й досі існує, ріжних емігрантських громад місцевого значіння, які тільки деколи виступали з якимись політичними заявами. Але ширшого політичного сліду звичайно вони не залишать. Найзначнішою з них є „Громадський Комітет“ у Празі, але не вважаючи на широкий масштаб своєї праці, підпертої до того дружньою чеською допомогою, ця організація (може саме через цю допомогу) мусіла стати організацією характеру культурно-допомогового.

Одже не в таких об'єднаннях громадського типу можна шукати реальної політичної роботи за кордоном.

Коли ми перейдемо до окремих партій та політичних груп, картина мало чим зміниться.

Що зробили наші хлібороби за кордоном? Можна одно їм поставити на плюс: вони витворили свою ідеологію та знайшли засоби через свої публікації довести її до відома загалу. Творення ідеології в певні моменти, навіть коли ця ідеологія є негативна, на нашу думку, є вже явищем позитивним, бо вона всеж будить політичну думку і, хто знає, може читання „Листів до братів-хліборобів“ В. Ліпінського давало результати не раз і зовсім протилежні тим, яких хотів осягнути автор. І може ті, у кого під впливом ріжних подій захиталася віра в демократію, сильніше відчули в собі потребу обстоювати й боротися за свої колишні і нині приспані ідеї під впливом яскравого нарису ідей протилежних.

Але поруч з цим, крім якоїсь праці серед правіших кол деяких країн, про що хіба можна догадуватись, де загальна акція наших хліборобів на користь боротьби за наше визволення? — Її ми не знайдемо.

Коли, минаючи чистих комуністів, ми перейдемо в табір протилежний хліборобам — до соціалістів-революціонерів, то тут ми не знайдемо великих політичних придбань. Партія перш за все покололася на окремі групи. Одні пішли на чолі з проф. Грушевським в Каносу до большевиків, другі виділилися в групу досить поміркованих

людей на чолі з В. Кедровським, треті, що виявили найбільшу активність, пристали до М. Шаповала. Але активність цієї групи виявилась здебільшого у згаданій вище культурницькій діяльності Громадського Комітету в Празі.

Коли с.-р. і випустили за кордоном чимало своїх політичних статей і цілих видань, — ідеологія їх від того не стала твердішою, а може ще й спуталася: з одного боку вони виступають як антибільшевики, з другого боку вони — за „радянську систему“. Це вносить плутанину й неясність, а від політика вимагається перш за все ясність і твердість думання. Вже це одно підриває можливість ширшої політичної роботи цієї групи.

Українська Соціаль-Демократія відіграла в історії української революції далеко більшу роль, ніж їй би належалося по самій теорії марксизму.

Деж таки: моментами кабінет міністрів бував на три чверти есецьким, а українського пролетаріату майже не було на Україні. Роль партії У. С. Д. пояснювалася як енергією її членів, так і її організованістю та єдністю.

Але тепер принайменше про цю єдність говорити не приходить. Трохи не всіх колишніх лідерів виключено вже з партії. Осталось тільки невелике ядро, яке, правда, виявляє досить велику активність. Діяльність цієї групи за кордоном логічно мусіла скеруватися на роботу в другому інтернаціоналі. Можна так чи інакше ставитися до діяльності С.-Д., але що це своє завдання вони виконують досить совісно, особливо за останні роки, визнати треба. Беручи на увагу, що члени другого інтернаціоналу в сучасних європейських країнах відіграють часом першорядні ролі, це завдання з національного погляду є не мале. Але всеж вона обмежується роботою частковою і не може мати загальнополітичного значіння.

Що до роботи партії соціалістів-федералістів, яка вживає тепер здебільшого своєї давньої назви радикал-демократів, — то мені, як одному з активніших членів цієї партії, трудніше претендувати тут на тон цілковитої безсторонності. Безперечно тільки одне: партія Р.-Д. досі не розкололася й навряд чи одпало від неї 3—4 людей, замість яких прийшло значно більше нових людей, а надто симпатиків, що не вважають потрібним вязати себе партійною дисципліною. Партія навіть зважилася переглянути свої теоретичні основи, але й це не тільки не спричинилося до її розвалу, але ще більше скріпило її членів між собою.

Не вважаючи на свою власну активність, особливо за останній рік, партія назовні себе виявляла не стільки свою сепаратною роботою, скільки бажанням цементувати, зеднувати на певній середній лінії українське громадянство, а активність своїх членів направляти на участь в роботі

Української Народної Республіки. Я позволю собі висловити гадку, що колись український історик - патріот поставить в особливу заслугу партії Р.-Д., що вона виявила найбільше державної відвічальности: в часі тяжкої невдачі не побоялася з кличем „нація вище за кляси, держава вище за партію“ підтримувати активно ідею У. Н. Р. і право на-ступства її уряду, так само як партія завжди не закривала очей на різні хиби в діяльності уряду, часом ставала, як у кам'янецький період, в дуже гостру до нього опозицію. Але в цій критиці партія ніколи разом з ночвами не викидала й дитини і свято зберігала прапори та ідею У. Н. Р., оборо-няючи її як від ворогів, так і від невдалих її міністрів-проводирів.

III.

Отже ми підходимо до дуже важливого моменту, який саме й затушовувався в очах нашої еміграції занадто розвиненим почуттям критицизму. — Ми прямо скажемо: коли хто зробив велике діло за часи еміграції, то це уряд У. Н. Р. Це річ цілком природня, і уряд був до того покликаний самим своїм становищем. Але це не зменшує його заслуг. Дезертирство військове є злочин, за який відповідають перед судом, дезертирство політичне є злочин, за який свій присуд ставить ціла історія. Сучасникиж злегка до того підходять, не розуміючи всієї ваги цих вчинків. А тимчасом досить поглянути, які безмірно тяжкі наслідки для Росіян мало те, що Керенський у свій час не зумів зорганізувати оборони свого уряду і відступати з гідністю, не складаючи большевикам своїх мандатів. Росіяне голосно не люблять робити компліментів своєму ворогові, але пошепки не раз висловлювали вони свій жаль, що у них не знайшлося „свого Петлюри“, себто чоловіка, що зумів би виявити трівалість і упертість і серед гірших обставин не надівав би „матроського вбрання“, щоб утікти, рятуючи своє власне життя, не думаючи вже про державу.

Не легко було тій купці людей, що зосталась при уряді, тримати прапори У. Н. Р. Але я не буду говорити тут ні про умови праці уряду, ні про його конкретну роботу. Головне значіння його не в цій роботі, а в самому факті його існування. Це існування, мандат уряду, дав змогу його місіям і легаціям до останніх часів говорити в імені України, подавати протести проти окупантів, систематично вести пропаганду за українську національну ідею. Цікаво колись булоб зібрати всю літературу на різних мовах, що видано про Україну, ще цікавіше вирізати ті замітки, що стараннями місії були вміщені в різних журналах і газетах цілої Європи протягом 1919—1922 і почасти 1923 років. Коли спершу дипломатичний апарат У. Н. Р. був непо-мірно великий, коштовний і невдалий, то де-далі він все

скорочувався, а тим самим концентрувалася, об'єднувалася й його праця. Досить нагадати, яку дружню, енергійну й одностайну роботу повели всі місії перед Генуезькою конференцією, коли подані були дуже докладні і цілком ідентичні ноты, коли розроблені були економічні мемуари й розвивалася з великим напруженням особиста акція перед найвидатнішими європейськими діячами. Досить нагадати, скільки уваги українській делегації в Генуї присвятила італійська і всесвітня преса. А Ліґа націй? — наші роботи при ній, офіційні видання Генерального секретаріату Ліґи Націй в українській справі, паралельні публікації в благородній швейцарській пресі, дуже численні зустрічі з діячами всього світу, — все це важливі сторінки в історії пропаганди ідеї української державности, пропаганди необхідної, без якої в відповідний момент ми можемо знову зустрітись з таким же нерозумінням нашої справи на чужині, як і в 1919 р. Вся ця робота не закінчена, алеж вона велася систематично й у широкому масштабі. І все це було можливе тільки завдяки тому, що було в чинстві імени говорити, що уряд У. Н. Р. не склав своїх клейнодів.

Але ще важніше було його існування хоч десь там — за кордоном — для самої України. Уряд У. Н. Р. самим фактом свого існування більше, ніж своїми директивами об'єднував українських повстанців і давав живу національну ідею для боротьби за державність, за Українську Народню Республіку.

Колиб уряду й не було, я припускаю, що повстання всеж таки відбулисяб, бо їх викликала стихійно кривава політика Москви. Але я певець, що без ідеї уряду ці повстання сталиб звичайною жакерією рухом соціалним, який би тільки руйнував і не дав би нам нічого позитивного. Завдякиж ідеї У. Н. Р. яка об'єднувала всіх борців, цей рух спричинився до найбільшого нашого придбання, до перетворення народніх мас України в свій дім націю.

Але робота уряду, дипломатична за кордоном, концентруюча на Україні, мала реальніші наслідки; ті, що змінили „віхи“, або думають змінити, нехай памятають, що й збереження форми української державности, хоч і в совітському і в обмеженому вигляді, є не дарунок „комінтерну“, а виборене право українського народу й уряду У. Н. Р., без роботи котрого все давно булоб зліквідовано. Так само й славнозвісна „українізація“, яка має в собі хоч те позитивне, що припинила переслідування слова нашого — є не дарунок ворога, а виборене потом і кровю право. Мотивуючи курс на українізацію, один з лідерів комінтерна на Україні сказав: „ми робимо національні уступки, щоб вирвати ґрунт зпід українських шовіністів, які їздять по

Європі й говорять, що ми окупували Україну й тримаємо її в терорі. Ми становимося на цей плях, щоб заспокоїти народні маси на Україні й припинити повстання“. Так пояснюють самі вороги свої уступки.

IV.

Висновки з цих фактів повинні бути для всіх нас дуже навчаючі. Поперше, коли кожний найдрібніший поступ нашої національної справи є результат взаємовідносин сил, є результат боротьби, то кожне ослаблення нашого напруження у боротьбі приведе до відбирання й того, що здобуто. Троцький уже кілька місяців тому втішав централістів тим, що сучасна політика є тимчасова: заспокоїмо шовіністичні елементи, а тоді ця націоналізація провалиться сама собою. Останніми часами вже цілком певно помічається цей поворот назад і що до українізації. Чому? — Тому, що наша акція в останніх часах занадто млява, тому, що большевицька влада не відчуває тої напружености в боротьбі, яку виявляли ми давніше.

Другий висновок з наведених фактів є той, що коли можна добути одну уступку, — при енергії й сконсолідованости наших сил — можна піти й далі, вибиваючи камінь за камінем з фундаменту нетрівкого совітського будинку.

Як цього досягнути? — Ми можемо це пізнати з нашогож минулого досвіду: в моменти, коли край знаходиться під терором, ініціатива боротьби, зорганізована політична акція повинна виходити за кордону,

Одже перед еміграцією повстають великі завдання.. Як саме їх виконати? Досі ми бачили, що найбільш організовано виконував це уряд У. Н. Р. І коли ми маємо щось гірке закинути нашій еміграції, так це те, що вона не розуміла значіння існування свого уряду, що вона з моменту, коли в останнього почали кінчатися матеріальні засоби, не тільки не прийшла йому на допомогу, а навіть перестала ним цікавитись. Уряд навіть майже не мав серйозної критики: то було якесь цькування окремих осіб, що потім змінилося згаданим вище індіферентизмом. Жадного серйозного бажання прийти на допомогу уряду, скоригувати його діяльність, підперти його перед чужинцями, — серед більшости нашої політичної еміграції ми на жаль не зустрічали. А тимчасом уряд, що має своє ім'я на Великій Україні, уряд У. Н. Р., за яку полягло стільки синів України, навіть тоді, коли він перейшов на стадію майже конспіративного існування, всеж зостається натуральним осередком для боротьби за незалежну державу. Українська політична еміграція мусить хоч і запізно гаразд над цим розважити й знайти реальні форми об'єднання й праці задля виконання свого великого історичного обов'язку.

Цим би й могли ми закінчити нашу статтю, яка не претендує на накреслення пляну конкретної політичної акції. Але мусимо торкнутися ще одного питання: серед чужини й лихоліття нам усім доводиться бачити, як ми втрачували саме розуміння мети нашої боротьби. Виробився мінімалізм надзвичайний: скількох слабодухих заспокоїла славутня українізація!!

До цього ще чимало спричинилися й деякі галицькі Українці. Вони на превеликий жаль виявляють здебільшого повне нерозуміння наших східних відносин. Заклопотані своїми національними й політичними злиднями, яким ми цілком спочуваємо, вони наївно думають, що світ і свобода несеться їм зі сходу, бо... там став курс „на українізацію“. Вони не розуміють чи не хотять зрозуміти, що всі їх власні, безперечно тяжкі національні злидні бліднуть перед страхінням великого, ненажерливого, гнітучого східнього червоного деспота. Дай, Боже, їм цього ніколи й не зрозуміти, бо, щоб це зрозуміти, треба підпасти під ярмо хоч на один-два місяці.

Але повернемося до справи й скажемо собі коротко, чого ми маємо в цей момент добиватися, які кличі кинути повинні Українці на заході, з якими гаслами повинні йти ми до України.

Одже перед нами великі завдання. Ми мусимо визволити Україну від нечуваного політичного режиму утисків, знищення всіх елементів особистої й політичної волі та страшного терору.

Ми мусимо боротися за демократію проти совітської охлократії.

Ми мусимо припинити систематичне грабінництво України московськими наїздниками.

Ми, одним словом, мусимо боротися за визволення України від окупантів. І коли народ знаходиться в тому стані, в якому опинилася Україна, коли смерть і катування в Г. П. У. нависли над кожним з наших братів, наш святий обов'язок піднімати голос в оборону країни. Цей голос рано чи пізно дійде до свідомости західних людей, його відчують і зрозуміють і на Україні.

2. VII. 1924.

Imponderabilia.

Гетьманщина, УНР. і „радянська Україна“, — такі були три ідеї, які, одна по одній, старалися стати тим магнітом, коло якого скупчувались розпорошені енергії українства. Всі ті спроби скінчили невдачею.

Що було причиною того? Не думаю повторяти тут сказане не раз деінде. Хочу підійти до сеї загадкової проблеми з нової точки погляду: з точки погляду революційності національного руху на Великій Україні.

Революційною ідеєю я називаю таку ідею, яка цілковито не дасться погодити з тою, яку вона має заступити і проти якої бореться. Революційна ідея та ворожа їй не можуть здійснитися на однім і тим самим куснику землі рівночасно: здійсниться одна, друга мусить згинути. Тому конфлікт сих ідей завжди рішався силою, а не компромісом. Так рішився конфлікт між французькою буржуазією і шляхтою в 1793 р., так скінчився спір між Габсбургами і Гогенцолернами за політичний провід у Німеччині. Кімнатні філософи, а серед них такі геніяльні як Шопенгауер, могли мріяти про „турнус“ в повнення уряду німецького цисаря: напереміну представниками одної, а потім другої династії. Але життя таких компромісів не знало, і в 1866 році в битві під Садовою рішило справу на свій лад: Австрія уступила з німецької федерації, на чолі якої стала Прусія. Подібних прикладів знає історія більше, а всі вони свідчать, що революційні ідеї даються здійснити лише революційними засобами, або — заникають, коли не мають на се сили.

З тої причини гурт людей, що претендує на провід якимсь революційним рухом, мусить мати свідомість його революційности. Іншими словами: революційний рух переможе тільки тоді, коли він не лиш об'єктивно (в своїй тенденції), але й суб'єктивно (в свідомості провідників) є рухом революційним. Інакше — ніколи!

Я не фантаст і не тверджу, що кождий революційний рух, а особливо національно революційний, мусить перемогти. Не вірю в догму нестертальности націй. Успіх кождого революційного руху залежить не від одного чинника, але той серед них, який я назвав суб'єктивною революційністю, є ледве чи не найважніший: без нього успіх виключений.

На жаль ся правда, ясна сама в собі, не завжди буває приступна історичним діячам, що ставлять себе на чолі якогось революційного руху. Ще менше тим, які стараються лляти олію на розбурхану стихію і погодити її з її ворожою. Власне в таких випадках співці на ріках вавилонських нарікають, що „великі часи знайшли малих людей“. Сі „малі люде“ цілу свою енергію уживають тоді на те, щоби злучити незлучиме і погодити неприддане, дуже скоро перебігаючи цілий шлях, який ділить провідника революції — від генерала без армії, а сього — від звичайного агента ворожої ідеї.

Подібну карієру зробив знаний трибун революції граф Мірабо. Як пише історик тої епохи, Едгар Кіне, „він хотів приборкати революцію королем, а короля революцією, бути в один і той самий час трибуном і міністром, урятувати нарід і короля“. Його думки являлися в найрізномордніших формах: „то блискучі й палкі, коли він звертався до народу при світлі дня, то короткі, стислі і точні, коли він нашептував їх на вухо своему пану в своїх продажних замітках, тайно від усіх“. Скінчив він як усі ливоскоки в таку добу: хоча чи і приборкати революцію і провадити нею, погодити діаметрально протилежні системи, він не міг опанувати руху і став спершу генералом без армії, а опісля агентом двору. На його місце прийшли інші, прийшов Робеспєр, що — як пише той самий Кіне — „представляв просту, незмінну геометричну лінію, що ніколи не звертала, вічно посувалася наперед з упертою сталістю стихійної сили“ — сили революції. Революція, яка не знала компромісу, переллялася як потік через голову Мірабо, як переливається вона через голову Кісіля, як переливається все через голови тих, які змушують її плисти у відворотнім напрямку.

Коли вільно порівняти політичних підбрехачів з маркантними історичними фігурами, то можна навести ще приклад дра Дортена і цілого започаткованого Францією сепаратистичного руху в Ренщині. Від капітуляції Німеччини 1918 року аж до самого упадку Пуанкаре боролися там дві ідеї, абсолютно одна одній суперечні: ідея німецькості Ренщини, ворожа Франції, та ідея французької зверхности над сею країною, ворожа Німеччині. Дортен хотів здійснити обидві нараз, ставши на чолі сепаратистичного руху, але сей рух був такий неприродний, так суперечив загальній волі німецького народу позбутися французької окупації, що ціле підприємство впало. Пересунення французької границі над Рен так само мало лежало в інтересі всіх німецьких племен, як утримання трону в 1793 році в інтересах французької революції. Народні симпатії в обох випадках мали інші ідеали, і тому Мірабо і Дортен, що-

хотіли поєднати дві виключаючі себе тенденції, стали фіктивними провідниками армії (яка машерувала під приказами інших і в іншому напрямку), аби стати нарешті — звичайними агентами чужої ідеї. Центрами народного руху, його прапором їм стати не вдалося. Подібнож скінчив і ген. Дюмурв, який на чолі армії, що боронила революцію проти Австрійців, хотів посадити на троні приведеного Австрійцями короля. Подібно скінчив Помпей, який хотів, щоби республіканські виборці самі офірували йому диктатуру і помогли задушити республіку.

Така є доля провідників руху, що зраджують його есенціональну тенденцію; що на своїх прапорах виписують чужі гасла; що хочуть запрягти якийсь рух на службу тій ідеї, проти якої він повстав.

Щож стається тоді з тими рухами, яких відцуралися провідники? Відцуралися або власновільно або фактично, думаючи, що служать дальше своїй ідеї? — Тут можливі три випадки. Коли рух досить сильний, він — як уже зауважено — іде дальше своїм шляхом, або, здушений, пірнувши в підземелля, або перекидаючи всякі греблі на своїй путі. Тоді він „вибирає“ нових провідників (Робеспєра замість Мірабо, Цезаря замість Помпея). В другім випадку, коли організуюча сила руху, його інтелект ослабий, коли на місце „зрадників“ не приходять нові провідники, політичний революційний рух вироджується в бандитську революту, але таки не дає себе втиснути в чуже русло. Таким бандитизмом скінчила шуанерія, монархістичний (як тепер би сказали „контр-революційний“) рух у Вандеї проти республіки, коли розбита в полі і зеднана політикою першого консуля шляхта здала розпочатий нею рух на ласку долі і на провід селянських ватажків... В третім випадку, нарешті, позбавлений всякого „інтелігентського“ і „бандитського“ проводу, рух завмирає, або опановується ворожою ідеєю. Там, де дві виключаючі себе ідеї претендують на одну і ту саму сферу (неподільного!) впливу, з упадком одної порядкуючої ідеї її місце природно займає друга ворожа. Бо надорганічний так само як органічний світ не перебуває довго в стані хаосу. В таких випадках розбурхана гуртова енергія вливається в інше русло, як от енергія українських козаків, що почали за Головатого здобувати Азови Москві, або як Сенегальці та інші чорні Французи, що колись воювали проти Франції, а в велику війну боронили їй Вердена.

В першім випадку (де покривається ще об'єктивна й суб'єктивна сила руху) маємо діло з політичним рухом, в другім (де суб'єктивний момент чим раз далі відходить від об'єктивного) — з „бандитизмом“, позбавленим яких політичних цілей, в третім — зникають і цілі, і сам рух: він не є навіть напівсвідомий своєї мети (як є ним

„бандитизм“), він зовсім уже не творить самостійної сили, зовсім не звертається проти ідеї, яку він мав поконати й заступити своєю, він просто перестає існувати. Чи то на полях Шампані (як Сенегальці), чи на полях Манжурії (Українці) він робить собі гаракірі для слави ворожої ідеї. Він зрікається права проводити свою масою, а сей провід переймає ворожа ідея, з якою він досі змагався.

Від самостійного політичного руху з власними цілями до „бандитизму“, від сього до повного занепаду, такий шлях поконаних масових рухів. Відповідні стадії їх організуючих центрів такі: політичні провідники, шефи банд („отамани“), агенти чужих держав, нарешті — патріоти чужої ідеї (Хмельницький, Залізник, гр. К. Розумовський, А. Савенко). Той, хто йде другим або третім шляхом, може (з розмислом чи ні) спричинитися до повалення революційного руху, але паном сього руху він ніколи не лишиться, ані його організуючим осередком; коли рух сильніший, він знайде нових своїх провідників, коли слабший, замре, а аморфна маса, на службі чужій ідеї, дістане чужих же провідників. В сім випадку скінчяться навіть ролі агентів, себ то людей, що грають ролю патріотів своєї ідеї, служачи в суті річи чужій. Гра йде вже без маски. Місце Кисіля і Кочубея займає Савенко і митрополит Антоній.

Накинути якомусь революційному рухові тенденції і мету ідеї, яку він поборює, з якою він конкурує — є таким абсурдом, що ті, хто до того стремлять, не тільки політичного проводу над рухом не можуть утримати, але навіть створити для нього своєї ідеології не вміють: ось чому між иншим „ідеологами“ українського перекінчицтва в „Черв. Шляху“ виступають завжди Росіяне: майже ні одна політична стаття в сім журналі не написана Українцем.

Се завдання є таке протиприродне, що воно може вдатися лише тоді, коли розбитий і розторощений рух є позбавлений свідомости своїх завдань і своїх вождів; себто, коли він обездушований і обезвладнений, коли його як сліпую силу пхають у відворотнім напрямку. Се особливо відноситься до рухів національних. Можна вбити, задушити якийсь з сих рухів — ціла Європа є цвинтарем колись живих народів (Бретонців, Шкотів, Ельзасців, то що). Можна вбити в народа почуття власного патріотизму і прищепити чужий патріотизм („денаціоналізувати“). Але, щоб нація, свідома своїх відрубних інтересів, дала себе масакрувати в ім'я чужого патріотизму, — се абсурд. Повторяю, можуть африканські чорношкірі боронити інтересів Франції на полях Шампані, Дортени над Реном, а Українці — інтересів Росії під Мукденом, але не як Африканці, Німці,

чи Українці, лише як Французи і Росіяне. Бо ані ніяка африканська чи „західно-німецька“ ідея не вимагас, щоб конче Франція перемогла Німеччину, ані українська ідея не потребувала перемоги Росії над Японією. Закликом до українського патріотизму, до оборони України не можна було заохотити полтавського мужика битися з Японією, ані за большевиків проти Англії на Мурмані, або в Азії. Тут приходив у гру російський патріотизм і лише він. І тому власне всі ті (уживаючи знаної вже термінології) „генерали без армії“ або „агенти“, всі ті українські Мірабо або Дортени, які хотіли українські маси не яко аморфну масу, або яко „Русских“, лише як Українців, що їх інтереси ніби ідентичні з інтересами Росії, — запрягли до державного її воза, або взагалі до воза чужої державности, — всі вони лишалися без маси, яку хотіли позискати: вона йшла або проти них під національним прапором, або коли під чужим, то й під чужим жеж проводом, як у 1914 році під проводом білого Брусілова, а пізніше червоного; як під Хотиним, або під Стовпцями; як під Перемишлем, де наложили головами переважно Українці; як під Віднем за Баторія, де також значну участь брали наші козаки, або як „українські“ улани в листопаді 1923 р. на вулицях Кракова.

Баварці могли поруч з Прусакими боронити Німеччини над Реном, не перестаючи бути баварськими патріотами, бо Франція над Реном — се загроза рівночасно і для Прусії і для Баварії бо баварський патріотизм не виключав патріотизму загальнонімецького, бо лінія експанзії обох країн йшла в однім напрямку. А доказ, що в 1870 році, коли не було ще єдиної німецької імперії, сі народи добровільно пішли разом проти ербфайнда на заході, бо Баварці — се племя, а не нація. Але „руські полки“, що під Гроунвальдом разом з Поляками нищили потугу Ордена, або Українці під Бородином могли се робити лише яко пасивна сила, позбавлена свідомости власної національної ідеї.

Перед кожним революційним рухом стоїть альтернатива: або виступити проти ворожої йому сили, або їй скоритися. Альтернатива Макбета або Брута, що мусів забити Цезаря, щоб урятувати республіку. І власне сеї свідомости бракло нашим національним центрам. Вони думали, що можна врятувати республіку, лишаючися приятелем Цезаря. Що можна збудувати незалежну Україну, лишивши незахищеною потугу Росії над Чорним Морем.

Одні з сих центрів грали свою ролю довше, другі коротше, але всі часово. І головно через те, що до об'єктивної революційности української ідеї не могли вони принести революційности суб'єктивної.

Що значить, що Українська ідея є об'єктивно революційна? — Се значить, що остаточна ціль сеї ідеї, її зміст в такій разячій суперечности з ідеєю, яку вона хоче заступити на Україні (з російською державною ідеєю), що про мирне поладження конфлікту сих двох ідей не може бути мови.

Українська держава се значить політичне панування Українців у Києві. Російська держава — се панування Росії в Києві і над Чорним морем. Неможливо погодити одно з другим. Історія не знає в сім відношенню ніяких „кондомініїв“. Навіть союзні Центральні держави, займаючи Конгресівку в 1915 році, відкинули ідею кондомінія, ділячи край на окупації: німецьку й австрійську. Те саме повторилося на Україні — три роки пізніше. А всім памятно, чим кінчився австрійсько-пруський кондоміній на Шлезку: по двох роках він привів до Садової! Отже Київ може бути або українським, або російським. Сі дві розв'язки абсолютно виключають одна другу. Хто хоче українського Києва, мусить так ослабити Росію, аби вибитий з голови претенсії до сього міста. Хто прагне російського Києва, повинен так ослабити воююче українство, аби воно стало нездатним до боротьби. Мріяти ж про кондоміній, стреміти до сильної України і до сильної Росії, ідентифікувати їх інтереси, се значить наслідувати Жірондистів, які хотіли „підпірати революцію“ і „зміцнити трон“.

Але як раз до сього йшла політика наших національних центрів, або тих, що хотіли ними бути. Майже ніодин з них не був свідомий революційности українського національного руху. Всі Росіяне були свідомі неприєднаности, суперечности українського руху з цілями російської державности. І тому старалися згнести сеї рух: то закликаючи до затримання фронту і до боротьби з революцією (до 1917 р.), то до „єдиного фронту“ демократії і до боротьби з контрреволюцією, але завжди стреміли вони до збереження, зміцнення або повернення великодержавної цілости імперії і до знищення всього, що тому стояло на перешкоді, до знищення всякими засобами. Хто знає, може ціла революція російська була не чим иншим, як організацією влади на нових підставах, більше придатних від царату до відбудови „єдиної неподільної Росії“. На Україні-ж зовсім не було свідомости, до чого йде національний рух. І тому, поскільки наші центри представляли собою самий рух, йому бракувало суб'єктивної революційности. Центральна Рада і Директорія лише з примусу вступили на революційний шлях, а председатель першої все уважав самостійників за елемент переважно бандитський. Вони заогнювали український націоналізм для боротьби з Росією, але рівночасно вгамовували його яко „шовінізм“ в імя за-

сад інтернаціоналізму, яким поборювала нас Росія. Гетьманщина спочатку на самостійницькій позиції, довго на ній не витримала. УНР — вимушена вести боротьбу з червоною Росією, все дивилася на сю боротьбу як на прикре непорозуміння (див. спомини й статті В. Винниченка, Іс. Мазепа, М. Шаповала, Н. Григорієва та ин.), уважаючи, що українська ідея дається зреалізувати в дорозі мирного порозуміння обох „демократій“, української й російської, чи то обох „радянств“. Українські „радянці“ вже отверто стали на ґрунт ідентичности української й російської ідеї. Ніколи наші центри не підносили перші й отверто ідею війни з Росією (бодай так отверто, як большевики ідею горожанської війни), ні перед 1914 роком, коли устами пізніших УНР-івців в „Укр. Житті“ і в київській „Раді“ заявляли, що українською ідеєю в світовім конфлікті є боронити великої Росії; ні за Центр. Ради, коли завданням Українців було боронити російської революції, ні за гетьманщини з її федерацією. З одного боку боронилося справи незалежности України, з другого — російської демократії або революції, яких ціллю було сю незалежність знищити. В одній з своїх блискучих промов Сен Жюст говорив: „Республіка немислима без знищення всього її ворожого“ — і послав на шафот жірондистів і Дантона. В нас думали, що республіку можна врятувати коншаптами з її найлютішими ворогами як се робила перед своїм переворотом Директорія. Жірондисти воювали з „закордонною Францією“ (монархічною еміґрацією), але лякалися рішучих засобів проти ворожої революції шляхти в середині краю. Наші жірондисти воювали з Росією, але й пальцем не кивнули, аби знищити антиукраїнські російські гнізда в краю: в ім'я „свободи“ і „демократії“... Щож дивного, що й одні і другі були роздавлені? Як усі ті, що кидалися між дві ідучі напроти себе сили. Як кадети, які хотіли погодити царат з революцією, як Помпей, Дюмуре, Жірондисти і Мірабо. Ворожа їх поєднавчим змаганням революційна стихія бушувала далі, або звертаючись проти них (проти гетьмана і „радян“), або притихала, зражена нерішучістю і непевністю вгорі (за УНР і Центр. Ради).

За УНР брак суб'єктивної революційности провідників руху не дав їм можности зорганізувати стихію. Бо, як каже Макіявель, „пануючим погорджує юрба, коли уважає його за змінливого, легкодушного, м'якотілого і нерішучого“. „Радянці“ і „сміновіховці“, що прийшли на зміну УНР — опинилися в положенні Дортена, який хотів посунути границю Франції до Рену: наші Дортени посунули границю Росії з Курська до Одеси, і стали агентами чужої ідеї. В обох випадках, у випадку організації революції à la Мірабо (Центр. Рада і УНР) або à la Дюмуре (сміновіхов-

щина) — ся організація не могла вдатися. Організаційні центри зліквідували себе самих..

В чім виявляється неприднаність обох державних ідей (української і російської)? Вона виявляється між иншим у ріжнородности їх цілей в закордонній політиці. Росія потребувала ослаблення Японії, але не Україна, яка не була зацікавлена в далекосхідній політиці царату. Росія потребувала ослаблення Німеччини, чого, з огляду на свої західні окраїни, зовсім не потребувала Україна. Росія стреміла стати міцною ногою на Балканах і зеднати політично під собою славянство. Україна всіма силами повинна була тому противитися. Росії ходило про скріплення славянства проти германізму. Україні, з огляду на її славянське суцідство, цілковито на тім не залежало, і т. д. Все се були елементи, які складалися на об'єктивну революційність ідей (її неприднана ворожість до російської). Подібні розбіжності інтересів з своїми метрополіями в закордонній політиці підкреслювали на кождім кроці Ірляндці і Чехи, які навіть чисто мирними способами в парламентах (коли не можна було інакше), хочби пропагандою, вбивали в своїх земляків ідею відрубности їх ідей від ідей англійської, чи то австрійської: Ірляндці були всі активними „пробурами“ під час полудневоафриканської війни 1900 року, Чехи активно поборювали німецький альянс і вели москвофільську політику. Не дивно, що давши нації відрубний політичний ідеал, вони повели її, яко провідники, за собою в слухний час, в час отвергої боротьби двох ідей: в Ірляндії вийшов Кеземент, в Чехії Рапін.

Цілком що иншого було в нас. У нас навпаки вбивалося думки, що державно-політичні ідеї України і Росії ідентичні: коли Німеччина стала в 1914 р. ворогом Росії, стала вона тим самим в очах Українців ворогом України, мир з нею в 1918 р. заключили лише тому, що його спершу заключила Росія, диспензуючи нас від присяги на вірність. Тоді Франція і Англія були союзниками. Але коли сі держави звернулися проти Росії, українські „радянці“ моментально зачали уважати їх найгіршими ворогами України, а першим і найважливішим завданням Києва стала антианглійська пропаганда в Афганістані і в Індії, і т. п. Який хаос під тим оглядом панує в головах навіть „принципільних“ ворогів Росії, свідчить хоч би такий дрібний факт: у виданім у Празі на російській мові канібальсько-москвофобським журналі (*L'orient libre*), в яким пропагується союз був. окраїн був. Росії для оборони від імперіалістичних замахів останньої, є стаття, в якій до сього союзу закликається... ту саму Росію, проти якої сей союз має головне існувати! Очевидно, що в таких організаційних центрах ніхто не міг добачити організаційного центра. Коли й Цен-

тральна Рада, „Укр. Життя“ і Савенко протестували разом проти „германського імперіялізму“, вмовляючи в українську масу, що її завданням є боротися з сим імперіялізмом, то остання могла в одних шукати своїх вождів так само як і в других. Чи Провансальці відчулиб, скажім, потребу творити особну державу, колиб їх вожді їх поучали, що головною ідеєю такої держави буде боротьба з „німецьким імперіялізмом“ і заснування колоніальної імперії в Африці? — Вониб певне додумалися, що се все дав їм і Париж! Новий державний центр стає при такій психології зайвим. Тому то цілком льогічно П. Куліш і Драгоманів, обстоючи тожсамість закордонних інтересів України й Росії, виступали отверто проти української державности. Тому-то цілком нельогічно стали державниками теперішні сторонники Драгоманова, віддаючи дань не стільки своїм переконанням, скільки „духові часу“.

Коли маси дадуть себе переконати в ідентичности своїх державно-національних ідеалів з ідеалами ворожої нації, вони тратять національне обличчя і стають зняряддям чужої ідеї, стають з Провансальців — Французами, а з Українців — Росіянами. Коли ні, коли свідомість відрубности сих ідеалів живе в народі, він бореться за них, або стихійно і безпляново або свідомо під новими провідниками. Але ідеологія заміни одної ідеї другою, їй ворожою, сторонники погодження того, що не дасться погодити, зникають яко національний центр. На їх місце приходять або свідомі націоналісти (коли рух сильний) або чужинці (коли він слабкий). Зіновєви, Раковські, Троцькі — про них пишеться, їх чутється на вічах, на зборах партії або зїздах на Україні. Але чи хто чув щось про тих українських „радянців“, що, зідентифікувавши інтереси України з інтересами Росії, пішли служити останній? Мов камінь у воду пішли вони на дно. Спершу, як круги по воді, галас в совітській пресі з приводу нового „наверненого“, потім — тиша. Їх найбільше роблять шефами банд, впихають в якісь наукові діри, або дають грати ролю „соломяних чоловічків“, за яких спиною грають правдиві грачі. В Києві може повітати або синьожовтий прапор, або — трикольторовий чи червоний російський. Ніякої комбінації сих.

Якже інакше буває там, де провідники руху свідомі його мети!

В 1566 році, за еспанського панування в Голландії, утворився там союз шляхти, т. зв. компроміс, який послав своїх послів до регентки Марґарити Пармської просити скасування деяких особливо для краю утяжливих едиктів, між иншим скасування інквізиції. Петицію внесено на обговорення Державної Ради, на якій один із завзятих прихильників окупантської влади, пан Барлемон,

глузуючи з авторів петиції, заявив, що „нема чого лякатися с их жебраків“ (Gueux = „ґези“). Петицію відкинуто і „ґези“ взяли в свої руки провід повстанням. На великім банкеті заговорників Бредерод прийняв погірдливу прозву противника за почесну назву повстанців, а їх гербом зроблено жебрацьку торбу. Так повстали „міські жебраки“ (Gueusi urbani) і „лісові“ (Gueusi silvatici), що крилися в лісах, нарешті „морські ґези“. Останні поклали початок голяндській морській могутности, перші — зломали еспанське панування в своїм краю.. Подібно, коли в 1789 році аристократи дали революціонерам погірдливу назву „санкюлотів“ (безштаньків), сі зробили з неї синонім „патріотів“...

Завжди й усюди кожна ідея стремить спаскудити й обезчестити ворожу собі ідеологію, аби відвернути від неї своїх непевних прихильників. Тих, що безоглядно вірять в свою ідею, в свого Бога, не відвернуть від нього ніякі кпини, а символ ганьби стає в них символом чесноти й шляхотности, як стали ним назви „жебраків“ і „безштаньків“, як став ним для християн знак хреста. Але люде з роздвоєною душею, які не мають сталих ідеалів, які, навіть на чолі великого руху, не вірять в нього, ні в його революційність, хочаги погодити його з ворожою йому ідеєю, з тою, на румовищах якої лише він може встоятися, — сі люде відвертаються при першій атаці. Перша невдача позбавляє їх сили, перша зневага їх ідеї — віри в неї. Так сталося і з нашими ніби-революціонерами. Як Еспанці „ґезам“, дали Росіяне нам перед війною почесне імя „мазепинців“. І от, замість його з гордістю прийняти і носити як чудесний символ великого руху, який давав йому маркантне обличчя і виразну, видну для всіх ціль, — офіційальне українство з острахом і відразою відкинуло його. Воно тільки й робило, що доводило, що його рух легальний, що він не має й не може мати нічого в собі революційного, що він у супереч тому, що думають Росіяне, ні в чім не нарушує державних інтересів Росії, що він так само патріотично російський як і російський лібералізм, з яким українство все йтиме рука в руку. Так робив Драгоманів, так робило ціле українство, що народилося по першій революції, так робили діячі Центральної Ради...

По розгромі армії УНР, стихійний самостійницький рух тревав далі, розбитий, незорганізований. Росія дала йому імя „бандитизму“. Мали ми нагоду зробити се імя почесним імям великого руху. І в багатьох селян повстанців, незнайомих з чужими мовами, дійсно ся назва стала синонімом щирих Українців, порядних людей, як назва безштаньків стала синонімом патріотів. Але провідники українства („радянці“ старі і новонавернені укр. монар-

хисти, соціалісти всякої марки, бувши головачі УНР) були тими, що разом з Росіянами зогидили сим словом великий рух, який зорганізований і усвідомлений міг стати вихідною точкою національної революції. Їх філістерське серце ображала „дикість“ сих „бандитів“. Вони не знали історії, вони не знали, що такі річі не перешкодили Хмельницькому зробити з „опришків“ карне військо; вони не знали, що вояки графа Горна і Егмонта палили монастирі не згірш від гайдамаків і відтинали своїм противникам носи і вуха з прецизністю Македонців або Махнівців. Вони не знали, що революційний рух не вдається не через ексцеси і невідомість юрби, яка без ексцесів не може ділати, лиш е через трусість, через брак революційної психіки, організаційного таланту, ясної ідеї у провідників, і через їх страх іти до кінця в раз обраному напрямку.

Історія власне дала нам таких, а не інших провідників. Великий революційний рух замкнули в вузькі рамки люде в найліпшій випадку з душею жірондистів і з характерами Дортенів і Кислів. З об'єктивної точки погляду історика або соціолога український рух наразі побороно через те, що його об'єктивна революційність не йшла в парі з революційністю суб'єктивною, зі свідомістю провідників, що сей рух може перемогти лише на руїнах ворожої йому ідеї, а не через компроміс з нею. З психологічної точки погляду рух наразі не вдався тому, що на його чолі не було цілостних характерів, свідомих свого історичного післанництва, натхнених релігійним патосом і фанатичною нетолеранцією до противної ідеї. Не маючи самі сього патосу, неминучого для боротьби і для перемоги ідеї, не могли вони уділити його й масі. Оя остання скорилася тим, в яких, знову згадуючи Макіявеля, не було м'ягкотілості, але за те більше рішучості й свідомости своїх цілей. На разі рух мусів замерти, а „центри“ зліквідуватися, як усі ті, що хотіли рівночасно і бурити й консервувати, і взносити новий будинок і лишати старий на місці, яке повинно було бути зрівнане з землею, аби поставити на нім щось нове. Вони мусіли піти, бо хотіли зробити революцію, але zostавити на старім місці Бастилію, маючи проти себе противника, який знав, що для перемоги над українською революцією мусілося зруйнувати всі Батурини: в 20-му віці так само, як у 18-му. Хотячи війни, але й мира рівночасно, ні на одно питання, що ставляла їм історія, не можучи кинути ясного „Так“ або „Ні“, скрізь шукаючи середини, яка не лякала чужих і не імпонувала своїм, — вони нагадували тих діячів французької революції, які хотіли навязати короля людам, що мали його привести під сокиру. Вони поборювали і стримували всіма засобами підсичу-

вання революційної національної енергії, а рівночасно „прагнули“, аби їх революція перемогла.

Я вже вказував, чим кінчилися такі спроби. Маса або слабо підтримувала їх або відверталася від них. Противники, коли вони до них перекидалися, деякий час толерували їх як своїх агентів, потім вони зникали або під грузами старого порядку, непотрібні вже революції, яку не вміли вести (гетьман), або під руїнами революції, непотрібної старому порядку, який міг уже обійтися без них, як обходиться без них Сов. Росія. Така доля всіх наших дотеперішніх „центрів“. І ніякий інший з них не матиме ніколи успіху доти, поки на його чолі не знайдуться люди, що порвали з старим, які (і то не лише розумом, а й цілим еством) не засвоїли собі ідеї революційності українського національного руху, ідеї, що Україна повстане в Києві тоді лише, як там щезне Росія, що не компромісом, а боротьбою се осягнеться, та які потраплять перелляти в маси той революційно-національний патос, без якого не перемогала ще ні одна революція, і не здригатимуться перед засобами, властивими також усякій революції.

Іншими словами: поки об'єктивно-революційний український національний рух не стане суб'єктивно-революційним.

Нас переконають, що так не є. Що нам несуть якісь нові ідеї „братерства народів“, перед якими бліднуть „буржуазні“ концепції нації й держави. Стара пісня! Обстоюючи ультиматум коаліції в 1791 році посол І с н а р говорив: „Скажім усій Європі, що війни між народами се удари, які наносяться, на приказ деспотів, друзями один одному. Як тільки покажеться світло, вони кинуть зброю, обіймуться й покарають тих, хто їх ошукував“.

Сим світлом мало бути, розуміється, світло французької революції. Але ми знаємо, що коли воно заблисло, то принесло іншим народам не свободу, а тиранію: анексію Бельгії, Ренський Союз, а цілу майже Європу зробило васалом Франції. Те саме уярмлення криється за словами про братерство, яким нас годують тепер з півночі. Говорити, що держава мислима без власної армії, дипломатії і торгових зносин се абсурд. Хіба би, що нам зачали доводити, що й резигнуючи з власної держави, нарід може бути щасливий і мати задоволеними всі свої потреби, як се твердять „радянці“. Се щось инше! Таких народів, що є „щасливі“ і під чужим протекторатом, є на нашій кулі коло 900 мільонів, а панують над ними 280 мільонів білих. Але ці „щасливі“ народи є ніякі нації, лише погній, без національних аспірацій і може без будучини. Колиж ми хочемо бути нацією, коли ми маємо аспірації властиві пануючим народам, то задовольнити нас не може ніякий протекторат, лише:

повне визволення. Тоді й стреміти до своїх цілей ми маємо відповідними способами, себто ніколи в союзі з ворожою ідеєю, лише завжди проти неї. Іншими словами: методами уживаними Італійцями, Ірляндцями, Голяндцями, Поляками, коротко народами, які в сих стремліннях перемогли, а не через „братерство“ з противником, себто методами Провансальців та інших „народів“, яких перемогли.

Аби вести таку акцію (аби бути рухом об'єктивно-революційним), мусимо мати конечний до сеї акції запал (елемент суб'єктивно-революційний). Сей запал, ся інстинктова неґація ворожої ідеї, абсолютне її відкинення, неприяття її навіть коли ми повалені, ся непримиримість великих рас і великих людей, прекрасним прикладом якої є гетьман Пилип Орлик, свідомість неможливости здобути перемогу укоханій ідеї інакше, як через знищення ідеї ворожої, се є ті *imponderabilia*, які керують нашими акціями, які забезпечили перемогу великим національним рухам 19-го віку, коли надійшла хвиля звороту. Вони, не зважаючи на часові невдачі, робили національну ідею безсмертною. Сі психічні *imponderabilia*, як в фізиці електричний або магнетичний флюїд грають в соціяльній динаміці величезну роль.

Власне сього не мали люде, що сиділи в наших центрах, люде без одної осліплюючої ідеї і без волі, скерованої лише до одної цілі. В сім і була причина їх невдачі. Бо український рух переможе лише як свідомо національно-революційний рух або зовсім ні.

Не кличте слова...

Не кличте слова, не звершивши
того могутнього, що — в нім;
Стокрот-блаженний той, хто пивши
вино життя, воставсь німим.

Благословенні — ви, мовчанки,
що, стиглі, розцвітете нам,
Як по глибоких нощах ранки
творють огненність далинам.

Юрій Липа.

На могилу невідомому воякові.

(Зі споминів).

Вийшовши, як кажуть, в люде, я опинився в Ризі. Цікавий то був момент, початок 90-их рр. мин. ст., в історії Прибалтійщини, коли Олександр III заходився перебудовувати стародавній феодально-німецький замок на московсько-петербурзьку казарму. Але не про це перебудовання і взагалі не про життя Латво-Естонського краю на цей раз буде мене мова. Я хотів би, з обов'язку мемуариста, згадати — так мовити, для статистики — про декого зі своїх земляків, що їх, як і мене, звязала в той час доля з цим краєм, і які на чужині не зовсім утратили образ і подоби українське, а ще хотів би звести до купи прояви — нехай і дрібні — національної свідомости декого з них, що були неначе далеким відгомоном широкої течії українського руху під рідним небом.

До Риги на службу я переїхав завдяки університетському товаришеві М. Б сові, що передомною туди попав і виклопотав для мене посаду у віце-г'у бернатора Богдановича. Родом з Борзенщини, повної українських традицій, ще не позбавленої епігонів старо-українського поміщицького типу, гордої гомоном слави престарілого Куліша, М. Б-с завжди почував себе Українцем, але ні за студентських років не належав до українських гуртків, ні на службі не схибляв з дороги лояльності до урядового ладу й до його представників. А здібна людина був! — Крім Б-са в інституції, до якої ми з Б-сом попали (Губернське Правління), служив на високій — з тодішнього мого службового становища — посаді секретаря киянин А. Андріяшів, автор „Очерка історії Волинської землі“ — праці, тему якої, скільки знаю, поставив проф. Вол. Антонович і за яку А-в одержав золоту університетську медаль. Я підійшов до нього, як до молодого українського ученого і шукав у ньому чогось співзвучного з моїми українськими почуваннями, але нічого не знайшов: трудяща, досить розумна й освічена людина, цілком віддана своїй службовій праці і ро-

бленню кар'єри на адміністративній дорозі, — для українського руху чужа; був потім комісаром селянських справ у Естляндії, пізніше цензором у Петербурзі.

У Ризькій Казенній Палаті зібралась ціла колонія Українців з Катеринославщини. Повивозив їх звідти та понавписував управитель палати, старенький Доливо-Добровільський, дуже симпатична й оригінальна людина, з типу тих, що дотепними чудацтвами дають теми для численних анекдотів про себе. Засилля Палати катеринославцями гнівило декого з істинно-руських рижан: „утворив собі тут — обурювались — Запорозьку Січ“. Між тими запорожцями все були — за окремими виїмками — щиро-українські дядьки, не перечислені й не перекрашені довгою шкільною освітою самородки — тільки передягнені в міські піджаки чи сюртуки. Старий Доливо не гнався за лиском: так, просто, не відтрушуючи землі, й пересадив їх з катеринославського на ризький ґрунт. Само собою, підвищив кожного: писарчука взяв за бухгалтера, а діловода — за начальника якоїсь частини. Від них, їхніх облич, мови так і віяло рідними, пахучими степами, трохи, може, й дьогтем, яким так любили докоряти своїх земляків-гrecькосіїв оті „просвіщенні“, між ними й славетний наш — не-свій Гоголь. Багато літ пізніше я познайомився ближче з тими запорожцями і навіть, коли сам зробився помітним урядовцем в складі Палати, затагнув декого з них в „Українську Громаду в Ризі“; але загалом це все був матеріал не дуже годящий для ідейного українства. Хоч і пахли степом, і дехто своєю постаттю та рухами нагадував наших сірих круторогих, а все ж таки найбільше кохалися в „цинкових ґудзиках“. Іншим повелось, здається, до самого „превосходительства“ достатись: край честолюбства щирого українського урядовця!

Якийсь час я бідував у Ризі, чужий всім, окрім хіба Б-са, а в декого з товаришів по службі ще й на підозрінні: „з революціонерів“, мовляв; а інший східно додавав: знаємо ми тих „покаявшихся“! На другий рік після мого переїзду до Риги підсилив мій мізерний заробіток спочатку лекціями з його дітьми, а потім призначенням на вищу посаду в Приказі общественного призр'янія тодішній віце-губ. Богданович (це йому — не без зусиль — удалось вирвати мене з батьківських обіймів київського жандарма Новицького) — що його пізніше, на посаді Уфимського губернатора, забив, скільки знаю, відомий революціонер Гершуні. Дивні й часом трагічні життєві парадокси утворювала російська дійсність! Цей Богданович, з консервативної родини й сам за совість консервативний, міг сполучити схиляння чола та дружбу до такого свого учителя в службі, як замордований 1904 р. непохитно лютий міністр

В. Плева, з людяністю й навіть великодушністю цілої своєї душевної статі: ну, що, напр., йому було виявляти сердечність до якогось чужого йому, скомпромітованого політично юнака, про якого він достеменно знав, що той стоїть в політичному світогляді на протилежному бігуні! А цеж була тільки непомітна дрібничка в багатьох відомих мені його вчинках та в загальному його поведженні. Пізніше він з непорозуміння (як я чув від близької Богдановичеві особи, його помах рукою, коли він підняв її до вуха, бо не дочував — підчас переговорів адміністрації зі страйкарями в присутності військової сили — офіцер зрозумів, як знак для стріляння) стався винуватцем розстрілу робітників у м. Златоусті й за те заплатив життям.

В „Приказі“, під кінець служби в ньому, я близько познайомився з Робертом Федоровичем Корженєвським, коли він став моїм начальником. Це був уже немолодий, сивий добродій, якого я знав ще з початку своєї служби в Ризі. Він тоді, довідавшись про моє походження й симпатії, висловлював мені приязність та ласкавість, сам признавався до українства, але я поставився обережно до нього, під впливом свого приятеля Б-са, що підозривав у Корженєвському хитрого Полячка-карьериста, який підслужується начальству та може й не без гріха що до „откровенних докладів“ чи, просто сказати, доносів на співпрацьовників. Тепер, почавши, на запрошення, заходити до дому Корженєвського й придивившись уважно до нього в його родинній обстанові, я переконався, що мій товариш великий гріх взяв на себе, так легкодушно огидивши чоловіка, якого не зумів пізнати.

В свій час, пізніше, коли заснувалася „Українська Громада в Ризі“, Корженєвський, уже вдівцем, стикаючися часто з сином штабс-капітаном, прямолінійним „вірнопідданим польської національності“, й під градом синових насміхань, накинувся з усім запалом неофіта, — правда, цілком біловолосого, — на працю в тій Громаді. Не було члена гарячішого, відданішого інтересам та добрій славі Громади — окрім тої молодой людини, що про неї буде нижче мова — не було справнішого відвідувача всіх зборів, вечірок, лекцій, громадських маніфестаційних зібрань, ніхто сміливіше не виступав зі своїм прапором українськості перед ризькими Росіянами і нашими перевертнями, — як Корженєвський. Він виходив на вечірках на естраду, як декляматор, і коли не своїм мистецтвом бив по серцях слухачів, так щирістю почуття і зворушливим своїм виглядом поважного сивовусого дідуся; збирав українські книжки, де тільки міг, читав і перечитував Аркаса та Шевченка, виписував український часопис на свої нече-

личкі — годі вже пенсіонерські — достатки. А синові на його вайлуваті вояцькі дотепа говорив: „Ти дурень!“

З діда й батька Українець, К-ський, охрещений, на бажання матері Польки, по католицькому обряду, виростав на Волині, а служив у Польщі. В дитинстві не робив собі різниці між українським і польським, а дорослим не мав нагоди натрапити на суперечність між ними (бо й польське й українське однаково товкла Московщина), — аж у Ризі ота „Громада“, Кобзар, Аркас раптом розкрили йому очі.. Встали перед духовим зором дитячі вражіння, рідні поля, рідний народ, мова — і старе серце затріпотіло, заридало й затужило. „Громада“, в стінах якої звучала напівзабута мова його дитячих літ, замінила йому й святий образ волинського села, і покійницю жінку, й сина, що став у певній мірі чужим, як відчужуються дорослі діти, зробившись „розумнішими від батьків“; заповнила спустинілу душу щастям і сонцем..

Про сумний кінець життя Роберта Федоровича, якого розділила зо мною війна, довелось мені довідатись лише недавно: демобілізована солдатеска підчас свого біснування в Пскові розстріляла його сина за те, що був офіцером (хоч у свій час для солдатів людяним). Батько ліг на постіль, заплющив очі, відмовився від їжі і так і вмер з голоду.. Благословенна будь пам'ять твоя, чиста душе, вірний, хоч і спізнаний сину України!

Я забіг далеко наперед — аж на 25 літ. Вернусь в хронологічний ряд.

З Риги перенесено мене на остров Езель, на Балтійському морі. В свій час туди засилала російська адміністрація на покуту студентів або й людей старшого віку за малозначні політичні провини. На третину року, або й більше, коли замерзає Ризька затока, сполучення Аренсбург'а (повітове й одним-одне на Езелі місто) зі світом незручне — кіньми півтора-два верстов, частина льодом — а в початку і в кінці зими й зовсім спиняється на кілька тижнів.

Багато самотніх годин пронудився я за 4^{1/2} роки, особливо бувало в осени, після розїзду курортних одвідувачів Аренсбург'а, на тих високих валах-стінах навкруги старого замку над берегом морської саги, вдивляючись у безкраю рівнину соляно-зеленого моря, пробиваючи думкою простір і сягаючи „на ясні зорі, на тихі води, у край веселій“... Кажуть, тяжче в горі тим, хто плакати не може: жартував, що й мене доля не наділила сльозами-словами.

Зустрічав і тут земляків. Заходжу одного разу підчас поїздки „по ревізії“ до корчми, запитую прізвище орендаря — і очі витріщив: якесь аж занадто українське прізвище.. Звідки? — З Київщини, служив у москалях, у відділі прикордонної сторожі, вислужив свій час, одружився

з Естонкою та й навіки залишився на Езелі... Промайнула в голові стріча письменника Гончарова на африканському березі з російським матросом, жонатим з Муриною, батьком кількох Муринят... „Вдома землі мало, заробітки погані, їсти нема чого; а — тут то рибальством заробиш, то гандлюєш... отсе цього року нанявся за прикажчика: все якось прожити можна“. — А за батьківщиною не тужно? „Було трохи, поки в солдатах був, а як оженився і пішли діти, то вже не думаю. З братом колись списувався, а вже років зо два не знаю нічого... чи живий ще?“... І вязеться-веться невідчепна думка:

Яка ж ти безмірно багата, небого рідна!.. Така багата... Гей! кому що треба?... Пшениці?... А тобі дукру?... Людей треба?... Всіх, всіх можемо наділити!.. Тобі, Езелю, треба наших Деркачів, Бондаренків?... Бери й ти, бідна кріхотко: крім салакушки та аренсбурзького смердячого болота для калік ти ж нічого не маєш!..

Півтора ста люда з Полтавщини та Київщини було розкидано по берегових „постах“ та „отрядах“ стерегти Росію від перепачкування спирту з Прусії та вільного друкованого слова з Європи. Слухають цілими тижнями й місяцями такі Бондаренки прибії та рев морських хвиль-десь на Дагерортських скелях, свист осіннього пронизливого вітру, чвалають у дощ, сльоту, холод з рушницями вздовж безлюдного засипаного дрібним гострим камінням берега, чатують надаремне на сміливого, зручного островянина-пачкаря... бо деж його там спіймати або хоч запримітити, коли він виріс мало не в воді, знає на березі кожну кривинку, куц і камінець, підвозить у темну ніч підчас бурі на човні свої барильця й спускає їх на схованку на дно якоїсь відомої йому одному ковбані?.. От приходиться собі бути таким городяним опудалом — та й всього. А нудьга убійча!

До земляків з рушницями не було мені доступу. Хотів був раз на кутю покликати, з дозволу командира, на святу вечерю тих, що відбували службу в самому Аренсбурзі. Та добре зробив, що не поспішився з запрошенням. Маку на коржі та часнику на пампушки ледве знайшов пару унцій лише в аптеці, а зерна пшениці зовсім не знайшов у Аренсбурзі.

Дальший мій етап з Езелі був Дорпат чи, як перехрестив його на стародавнє Олександр III — Юрв.

Студентський гурт, професори. І між одними, й між другими багато Українців. На протязі 10 літ, що я прожив у Дорпаті, поміж студентством пройшло немало постатей, з яких інші вивищили пізніше свої ймена на далекий виднокруг; дехто залишив у моїй душі на все життя чудове сяйво.

У Дорпатському ун-ті готувався до катедри фізики при проф. кн. Голіцині, а опісля нього при недавно помершій пр. О. І. Садовській давній мій приятель і кум Мих. Петр. Косач. Незвичайна його пам'ять, великий дар спостережливості, всестороння освіченість, прекрасне володіння словом, як устним так і літературним, любов до вибраної науки дозволяли добачати в ньому в близькому майбутньому видатну наукову силу, а весь напрям його духовних інтересів ішов у повній гармонії з родинною традицією — дядька М. П. Драгоманова, матері письменниці, сестри поетеси. Велику силу втратила українська національна справа в особі М. П. К-ча, що з Дорпату через рік після мого переїзду туди був запрошений до Харькова викладати лекції з метеорології, скоро там захорів на тиф і вмер. Вдачею своєю, своїм добротливим поводженням з другими, ширістю, прямодушністю, лагідністю був він одним із найчарівніших людей, яких я знав у житті, одним із тих, про кого кажуть, що сіє навкруги себе радість і що його не можна не любити. Рисами обличчя, а головне якимсь невловимим фамілійним загальним виразом, зі своєю пишною шевелюрою та густою шовковою бородою дуже нагадував славновісного дядька, — тільки що очі мав темно-сині, з великим розривом.

Близькість на все життя також збереглася в мене і в моєї родини з дружиною М-ла П-ча поважаною нашою письменницею (під прибраним імям), що визначається своїм саморідним народницьким характером стилю.

Зі студентських українських перегів, поскільки я мав нагоду з ними стикатись, на першому місці стоїть, ясна річ, наш незабутній діяч — теж, на горе наше, передчасно — тільки далеко пізніше від того часу — в цвіті віку померший Ф. П. Магушевський. Він у Дорпаті користувався поважанням у рівній мірі серед студентів (Українців і неукраїнців) як і у професорів; студенти на своїх вечірках заслушувались його майстерними, але надзвичайно простими, цікавими й переконувочими імпровізаціями-промовами; зпоміж професорів з ним знайомились не тільки земляки, як О. М. Миклашевський (політ. економ. і стат.), О. І. Остроградський (фінанс. пр.), але й Росіяне, як О. М. Філіппов, якому він у своїй рецензії робив закиди за наукові хиби в свіжо надрукованій історичній праці. Магушевський жив у Дорпаті разом з М. С. Синицьким (теж недавно помер під радянською владою). Разом вони й книжки з України для дорпатських земляків виписували, і дух батьківщини в Атенах над Ембахом сяяли. В цих двох людях мушу зазначити цінну прикмету. Я не бачив їх, по виїзді їх з Дорпату, більш як 14 літ. Коли зустрівся в Києві, — їх духове обличчя ні на риск не відмінилось: 14 літ тому назад

вони були такими самими діловими, цілком закінченими громадськими працьовниками, як і в 1917 р., а в цьому останньому році з такими самими молодечими думами, бадьорими, загартованими, як і в студентські роки. Правда, Мат-ський попав у Дорпат уже не таким-то юнаком, бо часто сміявся, що може додавати до титулу „студент“, ще „титулярний совітник“.

До найперших моїх знайомих зпоміж студентів-земляків у Дорпаті належить П. І. Горянський, з яким познайомився я у Косачів. Мягкий, сердечний, як і належить бути Українцеві, П. І-ч якось умів дружити з твердокаминними соціалістами (здається, навіть большевицького толку) Росіянами — В. Десницьким (що підчас революції був, як я чув, спочатку якоюсь політичною особою в Петрограді) та Покровським (засланим ще з Дорпату до Архангельська, де він і згинув). Не мало копій переломили товариші Москалі з мягким, але завзятим та добре озброєним наукою Українцем, але взаємим тим не псували; коли П. І. одного року закликав мене до себе на святкування вечера Шевченка, то на тому вечері, крім мене, були тільки Десницький і Покровський.

Скінчивши науку, Г-нський учителював спочатку в приватній школі в Польщі, а потім на рідних теренах; писав, був за інспектора чи директора гімназії, за редактора часописи; мусів потім рятувати свої легені в Фінляндії. В останнє бачився з ним 1918 р. в Києві, куди він приїздив, як уповноважений від Українців у Криму, де учителював у гімназії.

Гарний, милий образ залишився в душі від диригента українського студентського хору в Дорпаті Анатоля Серговського. Заходив до мене, як і поперед цього згадані, і першого року, коли я його пізнав, тішив мене жвавою, трохи хватською жартівливою розмовою: „Ну, тепер мені 24 ий рік“, говорив: „виженуть знову з ун-ту, пробуду пару років вольним козаком, вступлю: — нові студентські замішання; мене — чи буду причетний, чи ні — як міченого, знову виженуть; пропаде кілька літ — знову вступлю, — а там, Бог дасть, на 32 чи 33 році й долізу до кінця курсу“. Великі сині очі на худенькому румяному, дівочько-чистому обличчю з ледве помітними тоненькими чорними вусиками сяли — сміялись... На другий рік, як вернувся з вакацій, оселився по той бік річки, дуже далеко від мене, з якимись незнайомими мені товаришами. Не заходив до мене. Я чув, що не беріг здоровля в веселому гурті, заливаючи якесь своє горе. Зустрів і не пізнав — так змарнів хлопець. Не міг, здається, й до літа дотягнути. Поїхав до дому, на Київщину, й Богу душу віддав, залишивши кіль-

ка своїх композицій... Згасла марно талановита, палка, гарна душа. Чужий був для нього, але гірко й досі...

Заходили до мене, — як і я до них — ще багато молодих земляків, що вже твердо стояли на українському ґрунті і в такій чи іншій формі брали уділ у національній праці. З них виразніше згадуються: смуглявий, трохи циганоликий К. Білінський, що пізніше зустрічав його учителем гімназії в Брянську; О. Сікорський, якого завжди тяжили якісь сердечні клопоти, навіть коли достався з Дорпату до німецького Галле: звідти й жінку вивіз собі. Здається, про нього це вичитав підчас большевицької руйнації на Поділлі, що український комісар освіти О. Сікорський, коли його дім оточили червоноармійці, застрелився... У Дорпаті разом із Сікорським жив Д. Заушкевич, що учителював та інспектував у духовній школі, а до Дорпату приїхав студіювати славяно-руську фільольогію. Цікаво оповідав про свою боротьбу з землячками родичами, уманським чорносотенним духовенством, все з „Союзу руського народа“. В 1918 р. він учителював у гімназії на Чернигівщині. Заходили й інші.

Українського студентства набралось в Дорпаті багаченько, і вже в початку першого десятиліття, а може й раніше, вони зорганізувалися в громаду. В їх помешканні, зі звичайним виглядом таких помешкань: з портретами по стінах, часописами на столах і т. ин., бували збори, бували гості зпоміж однобарвних гуртків: Литовців, Білорусинів, Поляків; здається, що з Білорусинами та Литовцями наймали навіть помешкання на спілку. Загал дорпатського студентства складався з Естонців, Німців, Латишів, Поляків, Українців, Росіян, Грузинів, трохи Жидів. Красві студенти, в першу чергу Німці, гуртувалися в буршівські корпорації, що по стародавній освяченій традиції завдавались виключно ціллю виховувати лицарський дух, молодецтво, братерську сполуку зі своїми сокорпорантами на ціле життя; еднались за кухлем пива, за півп'яним північним співом: „Hoch lebe, hoch ... „Gaudeamus“... у гучних, брязкотливих виправах вночі чи вдень на Zweispänner'ах до пригородної корчми й назад.. у випадкових образах чести, викликаннях на двобій й театральних сутичках на шпадах, головне для придбання найвищої корпорантської прикраси: розсіченої шoki, якогось шраму на шиї чи на лобі; втім і не без трагічних закінчень, особливо, коли Поляки-корпоранти запровадили двобої огнестрільною зброєю. Відвічною основою корпорантства було повне та всемірне усунення себе від політики. Добрі балтійські бурші в тих корпораціях лише формувались на майбутню чудово злютовану та загартовану клясово-політичну силу, але студентські роки присвячували переважно пиву, фехтуванню та додержу-

ванню статута своєї корпорації, особливо що до ношення „барв“ (кольорових фесок, погрудних пасів і т. ин.). Наші бідаки-бурлаки з ріжних кінців російського світу утворювали окрему верству, що помітна була своєю кількістю, навіть перевищувала кравчих, але не гармонізувала з ними і сама не вносила в життя міста специфічного студентського настрою, галасу, кольору, до яких звикли старі дорпатяне. Тулились по горішніх світличках, економили кожний гріш, були бідно зодягнені й ніколи не шикували на Zweispänner'ах. За це дорпатські Німкені-міщанки називали їх: „diese schreckliche Seminaristen“.

Отож та національно свідомо частина тих Seminaristen і утворила ці громади — українську, литовську та інші. Певна річ, що й польський дружній їм гурток складався не з польських корпорантів, прикрашених чорними фесочками. Декотрі з них, окрім внутрішньої гурткової праці маніфестували своє життя час од часу прилюдними вечерами. Найблискучішими вечірками були українські та грузинські. Між одними й другими була навіть певного роду конкуренція: в кого вечірка вийде оригінальніша, цікавіша, декоративніша. Національні вбрання, прапори та герби, штукарські танці, — все це ставилося на кон. Нема що й казати: супротивники були гідні один одного. Але Українці орудували зброєю, якої не в силі був ніхто побороти: гуртковими піснями. Це так було в тамтому куточку, як на наших очах недавно на широкій всесвітній арені, українською непереможною зброєю. Часом траплялися комічні епізоди також і в інших формах суперництва. На одній з вечерових вистав студ. Максимович намалював на цілу велику стіну при вході в театр декорацію: Т. Бульба вбиває сина Андрія. Червоні фарби, щаслива постановка художником фігур, може трохи й мистецького хисту зробили вражіння на якогось палкого Грузина таке, що він кинувся до Максимовича з пропозицією: „Товаришу, продай картину!“ — „Не продажня!“ — „Я тобі що хоч заплачу!“ — „Не треба: я для себе малював“. — „Ну хочеш, 500 руб. дам?“ — „Не хочу, хоч би й тисячу“. „Ну, так хочеш чи не хочеш, а картина буде моя!“ Скінчилася вистава, танці вже затягнулися далеко за північ. В буфеті стояв гармидер. Тамже набирався духу й аматор картини. Коли це раптом викликають Максимовича з танцювальної салі: „Біжи, Грузин здирає зі стіни твого Бульбу!“ Кинувся — Грузин на драбині відтикає останні цвяшки; зауважив Максимовича, скочив, шарпнув картину, відірвав шматок і що сили, гасаючи через сходці, полетів униз, плигнув у санки — картина в руках — і втік. Скінчилася справа у мирового судді.

Шевченківські вечери відбувалися в тіснішому помещанні, носили урочистий характер і на них студенти запрошували тільки певних людей, бо викладачі рефератів, промовці та декляматори не церемонились ні з „священними особами“, ні зі „споковічними устоями“. Добрим баритоном солював майбутній член Директорії У. Н. Р., в той час студент, видатний, крім співацького голосу, ще зростом царя Саула Ф. П. Швець. Деклямували Горянський, Міхновський і ин. Промовцем між іншими виступав П. М. Полтарев, що пізніше, під час російської окупації Галичини, коли влада перейшла від гр. Бобринського до Д. І. Дорошенка, працював у канцелярії п. Дорошенка. На вечірках бували зпоміж ун-ських професорів Ол. М. Миклашевський з Чернігівщини, Ор. І. Остроградський з Полтавщини, геолог Г. П. Михайловський. Всі троє — нині вже покійники — не цурались ні рідного слова, ні автономних домагань, а як часом доводилось заглядати до їхніх гаманців на якісь громадські видатки (от як на фонд для хорого Франка), то й не від того були: обмежувались одначе тільки тим, що не таїлись з симпатіями. Були ще земляки професори, що свої такі симпатії ховали за пазуху: Л-цький, Т-нко, Іг-ський. Цих на свої вечірки Громада не закликала — принаймні я їх там не бачив — як також, розуміється, й земляків ворогів українства: Я-ського, К-ського... Г. П. Михайловський читав мені свої історичні поеми на українській мові, зовсім таки не погані, але, здається, ніде не друкував.

В останній рік мого перебування в Дорпаті катедру руського права замістив молодий талановитий професор Ф. В. Тарановський, з походження Українець, але вихованець варшавських шкіл. Не стільки почуттям — яке, може, й не мало в нього великої сили, але розумом він ставився приязно, як до свого рідного, цілком йому зрозумілого національного поступу Українців. Як би підійшли відповідні умови, як би не захопленість науковою працею в неукраїнських центрах, то Т-ський, певна річ, перейшов би в ряди активних Українців на науковому полі. Але... В 1918 р. чи наприкінці 1917 р. я його зустрів у Києві. Чомусь дехто зі впливових членів української Академії Наук поставився вороже до його кандидатури в члени цієї Академії. Я жалів не проф. Тарановського, а тих, хто відштовхнув його і не дав прилучитися до української національної роботи. На верхах умислового світу вузькоглядність ще шкідливіша, ніж на споді.

З Дорпату я перейшов до Риги на посаду одного зі старших урядовців Казенної Палати.

Одного ранку 1910 р. до мого службового кабінету зайшов молодий добродій, ще майже безвусий, тонкий та

довгий, з трохи юнацькими, непевними в собі рухами, поглядом і мовою. Назвав себе: учитель Іван Іванович Васильченко. Чув про мене, як про свідомого Українця; а давно вже — від часу, як перейшов до Риги — кохається в думці заснувати тут український гурток: тут немало Українців — і в адміністрації, і в школі, і в суді; він особисто знає багато Українців на залізниці: у них навіть зорганізувався театральний гурток. Ставлять іноді й українські пєси. Тільки то все Українці випадкові, без освіти, їх українство — не ідейне, а етнографічне. Ідейний гурток притягнув би й ті елементи, що донині ховали своє лице. Тепер гуртування не заборонено. Треба перевести статут на підставі закону з 4 березня 1906 р. — і всі страхопудуриядовці, що перше вирікались походження і рідної мови, охоче пристануть, бо любов до батьківщини в них є, тільки вони боялись її виявляти... Пробував із залізничниками виробити статут, щоб подати його в Присутствіє для справ товариств і організацій, але не вийшло; треба достати зразок та мати вправу. А головне, — треба утворити не театральний гурток, а якийсь просвітній, щоб можна було й лекцію урядити, не тільки для членів, а й публичну... Отож він і надумався познайомитись зо мною та перебалакати, що я на це скажу; а як би прийняв цю думку, то й вказав би шляхи або може й сам взявся перевести її в життя. На себе він бере всю чорну, дрібну роботу, а я мав би давати вказівки та, де треба, взяв би на себе представництво.

Розпитую, звідки походить, що робить у Ризі, чи давно тут.

Учителем в міській школі. Скінчив Вольмарську учительську семінарію. Походить з Чернигівщини, зпід Батурина. Оповів про родинний стан, про давнє захоплення українським минулим, рідним словом та ідеєю служити на добро народові.

Умовились на тому, що я виїшу з Петербурга або з Дорпату статуту тамошніх громад, а як одержу, то скличемо невеликий гурток людей, що стоять твердо в своїх поглядах на українському ґрунті; виробимо проєкт статуту й доручимо обраним зпоміж себе особам перевести статут через Присутствіє.

Від Палати членом того Присутствія був помічник управителя О. А. Чаговець, брат київського публіциста. З першої зустрічі я став з ним на приятельську ногу. Роскішній махровий зразок української породи, з круглим, здоровим, соковитим обличчям, великими добрими, грайливими очима, товстими бровами, а все до купи — гарний полтавський тип. Незрівняний оповідач, мистецько-жартун, перший майстер на вигадки, дуже дотепні й нео-

бразливі, улюбленець жіночого товариства, він — якось дивно було мені це помічати — іноді немовби нудився тим товариством, байдуже, ліниво відвертався від нього. Йому призначала пильне побачення красуня-патронеса — він собі випивав пообідню чарочку й лягав спати на ту годину. М'ягка натура, але коли розсердиться, — крикун, яких мало. Здається, в душі трохи тишився тим, що вмів нагаляти страху на підвладних.. потім утішав їх милостями. Одного не можна було зачіпати: льюальности його до правительства. Приходилось обминати цю Спиллу-Харибду. Ні щирим чорносотенцем, ні дурнем він не був. Йому треба було, як я його розумів — раз вступив на бюрократичну дорогу — почувати себе бездоганним, а з тим дійти до кінця кар'єри...

Втім, Бог його святий знає: власної душі часом не розбереш, а де вже там вирозуміти чужу! Досить того, що ми з ним заприятували на ґрунті українства, не вирішуючи остаточно, чи „малоросійського“, чи „мазепинського“.

Він часто лаяв Ригу за її бридкі, на його смак, умови, за її нудне життя, проклинав ліфляндське приморське підсоння, вимовляв мені, що я засидівся в Ліфляндії... — „Ви з якого часу тут? питає: о, бачте! Закохались у цьому паршивому брудному желе, що висить над головою, замість неба... Сонце хіба раз на місяць побачиш!...“ Таким способом виливав свою тугу за рідним краєм. На своє перебування тут дивився, як на часове й дуже коротке... Потім показалося, — не помилився.

Не маю місця докладніше змалювати нині покійного земляка, що, не вважаючи на різницю політичних переконань, промовляв до мого серця.

Його впливовим голосом треба було забезпечитися для переведення статуту Громади в Губернському Присутстві. Щоб воно там не було, ті фундатори, з титулами статських та дійсних статських совітників, якою би нешкідливою для державної цілості не видавалась „Українська Громада в Ризі“, як би байдуже не ставився до якоїсь там купки романтиків „хитрий на голову“, як кажуть деякі „Українці“, губернатор Звегінцев, але циркуляр Столипіна про наглядання за инородцями всею силою розтягався й на Прибалтійщину. Хто заборонить якомусь горливому прокуророві в тім Присутстві знайти формальну причіпку й відмовити в реєстрації статуту? Треба мати там Чаговця за оборонця.

Одержавши примірник статуту Петербурзької Громади, ми з Васильченком скликали фундаторів: я запросив Корженевського, Чаговця, Ю. А. Галабутського, що був директором Ризької Комерційної Школи, здається Полтарєва, що скінчивши Дорпатський університет, відсидів свою порцію

в тюрмі під жандармеським замком, а потім збільшив услід за мною, з Божою та трошки моєю поміччу, запорозький кіш нашої Палати. З Галабутським прийшов, коли не помиляюсь, його товариш у школі, учитель Доманський. Васильченко припровадив паню Бабенку, жінку митового урядовця, особу поважного віку — мала кількох дорослих дочок і синів, але була повна сил та енергії й виглядала досить молодю; кохалась в усьому українському до самозабуття — так, як уміла кохатись: в пісні та слові, в імені Шевченка, в вишиваних сорочках та рушниках, в борщі, кавбасі і т. ин.; ще попередньої зими мені називали її імя на панахиді по Шевченкові в Ризькім Соборі.

Не згадаю, чи був ще хто на тих зборах.

Перечитали статут з моїми виправками, відповідно до умов життя майбутньої ризької Громади.

— Ану, перечитайте мені ще раз артикул про склад Громади! стрепенувся Чаговець.

...Тут треба вставити: „окрім особ іудейської віри“, рішуче одрізав він, коли я виповнив його вимогу.

Ог тобі мавш! упало в мене серце... це — щоб відразу зробити товариство одіозним для багатьох, надати йому російсько-союзицького вигляду... Й по що? Хіба нема жидів правдивих Українців, ще й з видатним імям?

Я почав перекопувати Чаговця, що нема потреби демонстративно підкреслювати юдофобство — насамперед тому, що в Ризі навряд чи знайдеться Жид, що захоче вступити до Громади, а далі: хіба не відуправи залежати-ме, прийняти чи не прийняти Жида? Практичної потреби забороняти в самому статуті вступ Жидам — нема; або, коли вже робити обмеження, то всім неукраїнцям.

Де там! Хіба Чаговця, як розійдеться, можна було вгамувати? Грюкнув важким кулаком по столі — мало не розлетівся — гукнув, немов на рідного тата:

— Щоб мені тут Жидом не смерділо!!

Бачу, — кепська справа. Але й уступати було неможливо: засада.

— Пустимо на голосування! кажу найлагіднішим голосом: вислід для мене був ясний.

Здається, й пані Бабенку не піддержала Чаговця, хоч я помітив, що спочуття її були на боці Чаговця.

— В таким разі я не пристану до Громади! вигукнув він з серцем і з тим піднявся з місця.

Скільки я його не намовляв, скільки не впрошували інші фундатори — не переломили впертого юдофоба.

Обіцяв, що гостем Громади буде, що pomoже добитись реєстрації статуту, але свого імення зі статутом, позбавленим чистої української національної закраски, якимсь жидівсько-інтернаціональним — не хоче звязувати.

Згодом чув від самого Чаговця, що близька його родичка перед кількома роками була закохалась і віддалась за Жида... Чудні діла твої, Господи!

За короткий час статут наш було зареєстровано. На репліку Звегінцева до Чаговця: „Вы смотрите, еще чего добраго, мнѣ тутъ сепаратизмъ разведете!“ Чаговець відповів: „Обѣщаю, В. Пр-ство, васъ пригласить въ Громаду: угостимъ васъ такимъ саломъ, колбасой и наливкой, что пальчики оближете“.

Хоч казав „ми“, але так і не вступив до Громади.

Коли вибирали склад Управи, я добивався, скільки сил, щоб головою вибрати Галабутського. Талановитий педагог і промовець, він мав усі здібности, потрібні голові. Його слово з естради лилося так рівно, милозвучно й цікаво, що заворожувало слухачів. Після П. Гн. Житецького він був найкращий педагог-промовець, якого я чув у життю. Його українська мова була чиста, чудова. В Ризі він користувався пошаною серед найкращої частини російської інтелігенції. Звідки походив він, не знаю, — здається був у свій час в Одесі, належав до якогось українського гуртка, говорив мені й про знайомість з О. П. Косачевою (О. Пчілкою). Упрошуючи його взяти на себе головування, я на серці мав ще й таку думку, що в ролі голови він віддасть товариству більше часу, сам стане, так сказати, активнішим Українцем. Та не пощастило його впросити, і навіть коли через два роки я мусів покидати Ригу й Громаді треба було вибирати нового голову, то й тоді Галабутський відмовився від головування. Обіцяв і надаліше найширшу участь, яко лектор, промовець, але представництва на себе не хотів узяти.

До Громади незабаром назбиралось 3 чи 4 десятки членів; з них помітнішими були мої товариші в службі: Аболєнський та Гегелло, учитель міської школи Бацман.

Жила Громада звичайним життям подібних Громад; уряджала найчастіше музично-літературні вечірки, з танцями або без танців (якийсь час відбувались періодично), час од часу — українські спектаклі (пригадую „Наталку Полтавку“, „На сіножаті“, „Панну Штукарку“). Знайшлися артистичні сили (найвидатнішою була роменка Геллер, що жила в Ризі з чоловіком-студентом; непогані були й деякі артисти-залізнодорожники). Кілька разів на рік виступали в імені Громади лектори на історично-літературні теми — найчастіше Галабутський, дехто ще: Полтарєв, Крат... Сей останній, що кінчав у передньому ряді інж.-архит. відділ місцевої політехніки, родився й виріс поза межами України й пізнав батьківщину та набрався симпатій до неї не в рідній хаті — де навпаки, почасти стрічав несприятливе до них ставлення, а під впливом

дядька — переконаного Українця. І в хлопці з часу, як почав набиратись розуму, загорілась романтична любов до незнамого рідного краю й народу. Навчився мови, простудіював усе, що дбував про Україну і, як я згадав, міг навіть виступати перед слухачами з рефератами на добрій чистій мові. Зі своїм блідим серйозним обличчям тонких рисів, та глибокими темними очима видавався мені спокійною, гармонійною натурою, як у життьових взаєминах та суспільному світогляді, так і в своїх артистичних по-чуттях.

Урочисто що року Громада святкувала Шевченкові роковини. Збирались і свої, й чужі. Саля бувала завжди повна.

Міститись Громаді доводилось, де тільки знаходився притулок по її грошах. А грошей у нас було аж до плачу мало. Багатіїв між нами не було, а членські вкладки не можна було призначати високі. Містились і в якомусь, здається, естонському музичному товаристві, і вдавались до якогось латиського клубу; для вистав. памятаю, і в „Русскомъ Собраніи“ наймали салю, і в якомусь німецькому клубі аж на 3-му поверсі.. Доводилось Управі збиратись і в приватних помешканнях. Треба було мати сталий притулок, деб і зібрання мали відбуватись, і вечірки, і бібліотечка з читальнею могла міститись; та й з боку поліційних вимог це було потрібно... Нас давно заманювали до помешкання „Русской Бесѣды“ — клубу російських ваціоналістів — і ніхто инший, здається, приманював, як той самий Чаговець. Ми вагались, бо вже занадто різав той контраст, що творили з себе „Українська Громада“ та „Русская Бесѣда“. Та мусіли таки поступитися своєю білосніжною чистотою, бо не було на що в иншій хаті примоститись. Уступили нам надзвичайно дешево право користуватись кабінетом для зборів Управи та для читальні в певні дні й салею для вечірок.. В такі дні члени „Бесѣды“ позбавлялись права заходити без нашого дозволу в ті помешкання. Воно трохи пікантно виглядало, що наші інеродчеські дебати слухав з рямців на стіні Петро Аркадійвич Столипін.

Та слава про союзницьку сполуку „Української Громади“ з „Русской Бесѣдой“ розійшлася по Ризі й декого від нас відтрутила.

Пригадаю деякі епізоди з життя Громади.

Ще коли ми містились в музичній школі, на одному з зібрань Управи прийшов артист Кучеренко з вимогою підперти його з трупю, бо не мають на що виїхати з Риги. А в касі Громади не було чим заплатити за своє помешкання. І коли це я сказав Кучеренкові, він „закатив“ нам таку істерику, що ми не знали, як його збутись: добре — мовляв — нам сидіти на своїх посадах! Знаємо з певністю, що 20 числа матимемо

свою платню. Але ми повинні піддержати тих, хто служить українській справі, не рахуючи на 20 число...

Справа така.

Антрепренер Кучеренко надумався приїхати пошукати щастя в Ризі. Хтось з дорпатья вказав йому на мене, що можу допомогти, колиб трапились якісь перешкоди з боку поліції до урядження спектаклів у Ризі. Такі перешкоди якраз трапились. Поліцмейстер завів порядок, що дозвіл мандрівним трупам на вистави видавав тільки тоді, коли антрепренер вносив заклад у забезпечення того, що трупа вибереться потім з Риги на власні кошти, а не на „казенний счет“, що, очевидно, траплялось не раз в поліцмейстерській практиці. У Кучеренка 500 руб. на заклад, ясна річ, не знайшлося. Його повірений — касієр, у довгих, не досить чепурних ботфортах, які, видимо, не збільшили довірря ризького поліцмейстера до заможности антрепренера, відшукав мене й просив допомогти йому здобути дозвіл на вистави без закладу. Нема що робити: поїхали до поліцмейстера. Хоч я особисто не був з ним знайомий, але він знав мене зі служби — погодився: коли мовляв, берете на себе запоруку, що ваші земляки не нароблять мені клопоту зі своїм виїздом, то згоджуюсь.

Без грошей на попередні витрати: на помешкання, на афіші й публікації, на музику, Кучеренко, розуміється, прогорів на другому спектаклі. Становище було страшне, як його власне з жінкою й дитиною, так і інших. До мене він уже не прислав свого касієра, а просто вдався до Управи Громади.

Так само, як в управській скарбниці, — і в гаманцях управців було майже пусто. Те 20 число тільки в уяві Кучеренка забезпечувало його ризьких земляків. Прийшлося кільком з нас зробити позичку, взяти боргову росписку від Кучеренка на свою відповідальність, а потім і заплатити по ній...

Другий епізод трохи веселіший.

Коли вже містились в помешканні „Бесѣды“, віцепредседатель тої „Бесѣды“ п. О., що був в той час помічником редактора місцевої чорносотенної рос. газети „Рижській Вѣстник“, з походження Українець, киянин, здається, з семінарською освітою звернувся до мене з проханням дозволити йому прочитати перед нашими членами реферат про Шевченка. Це було вже після урядження нашого свята і ні в чому не вязалось з ним. — Ну, щож: коли хочете вшанувати нашого національного поета, то просимо. Я сповіщу своїх членів.

Набралось слухачів не густо. Всеж лекція п. О. відбулась. Якесь місце в його рефераті довелось спростувати, але кінець кінцем п. О. довів нам, що Шевченко — гені-

яльний поет, і що він, референт, дуже високо цінить і шанує Шевченка.

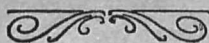
Мабуть, сам же про свою лекцію й у часописі **печатав**.

Переказували мені, що хтось з його однодумців показав йому повне видання Кобзаря. Досі нашому киянину доводилось бачити Шевченка тільки „дозволеного цензурою“. Добре, що густу мав кучму на голові: було з чого рвати.

Про все, що відбувалось у Громаді, негайно оповіщав шві et орбі, в першу чергу рижанам, І. Васильченко. Він не жив, а палав життям Громади. Все в тім житті здавалось йому вартим якнайпильнішої уваги. Слідкуючи з київського часопису за життям київських Українців, він уважав потрібним інформувати й про наше життя киян. Певна річ, часом дрібне виростало в значне, але він щиро вважав його значним. Перепадало йому трохи й від мене й від других за те, але це його мало спинало. Місцеві часописи — як московські, так і латиські, а инший раз, коли пам'ять мене не зраджує, то й якусь з німецьких газет він закидував своїми замітками... лише для популяризації самого імення: „український“. То Українська Громада врядила вечірку, програма така й така, то п. директор Галабутський викладатиме або викладав у своїй лекції про славного українського поета..., то в Укр. Гр-ді відбулось святкування столітнього дня народження Маркіяна Шашкевича, реферат про нього прочитав Полтарев; то на вечері в роковини Шевченкової смерті зібралось багато народу, саяла була гарно декорована.. хор проспівав... публіка як один встала... голова у вступному слові...

Зацікавлював публіку всім, що його самого цікавило, а часом і таким, що належало до сторінки оголошень: Укр. Гр-да перенеслась на помешкання... уряджує виставу і т. д. і т. д. І дивно, що часописи поміщали все те в тексті без жадних суперечок. Це вперте довбання уваги ризьких газетних читачів на протязі двох літ (говорю про той час, поки я був у Ризі), запевне робило своє діло, якого й домагався Васильченко: на цій далекій від нас окраїні, де Латиші, як і ми, виборювали право на національно-культурне життя, наше імя й зразки того, що криється за цим імям, ставало більше-менше знайомим якійсь частині Латиськів; вони в той час краще відрізняли його від імени „руських“, ніж дехто зі славянських братів нині. Все на себе готовий був взяти цей палкий, завзятий український патріот: треба актора... на яку роль? — добре: бере на себе... Диригент не прийшов? — Він сам буде диригувати... Піти куди?.. Зробити що?.. Написати?... Пошукати?.. Гроші з членів зібрати?.. Все він брався зробити. Без примусу,

з власного бажання, бо з найбільшою пошаною ставився до Громади, а ставився так тому, що в його очах з нею в умовах його життя ототожнювалась праця на полі українського національного відродження. Його зачарування загальною ідеєю заслоняло від його критичної оцінки реальне виявлення тої ідеї, може й деякі недокладности й у дієвих членів Громади, і в самому ході життя Громади; в його серці зберігалась непохитна віра, захват і пієтет перед тим, що в очах тверезих, може, односторонніх глядачів було звичайним малосильним клубом маленької горсточки земляків. Така безоглядна відданість ідеї національного служення могла витворити в особі Васильченка з часом дуже корисного працівника в українському русі, але війна забрала його життя: при самім початку її він був забитий у Двинській фортеці.

Пережили час масового героїзму, коли багато з тих, що полягли, як і з тих, що вибороли собі життя, в найвищому напруженні сил, в надлюдському натхненні волі раптом обертались із звичайних людей на мент у справжніх героїв. І їх було так багато, що нас перестав хвилювати цей героїзм безіменних героїв без ліку, що віддавали своє життя на рідних теренах, під Крутами, по селах, в лісах або замучувалися в лапах озвірілих окупантів, по каторгах, що звуться... таборами, по тюрмах... в далекому Алжирі... Очі втомляються від величного й прекрасного: почуття наші знемоглися, затупіли від зачудування... бо його більше, ніж ми в силі вбирати.

Правда те, що герої творять епохи. Ще більша правда, що такі епохи, як наша, самі роблять масовий героїзм — той, що в потищці мигтить і спить очі блискавичною іскрою...

Був попередній, підготовчий час: він не знав захоплення боротьби на велику скалю; міг вивести на світло лише поодиноких борців — часом гігантів розумом, талановитістю, енергією... Але масового героїзму і драматичних ситуацій він не утворював, а рядових людей не кидав на виконання героїчних завдань; їх доля була залишитись назавжди ледве помітним чи й непомітним для простого ока зорінням світлинок останньої великості. В той підготовчий час у різних закутках безмежної „Матушки“, також і в якійсь там Прибалтійщині, жевріли відірвані вогники українського світла, слабкі й непомітні.

Вибила година... може передчасно, може ще не дозріли сили — але вже не було часу; з усіх боків метнулися

ті, в кому горів вогник: а поруч засвітились позичені, часом і фальшиві... і вхопились хто за що встиг: одні за кулемети, за олівці, інші за отаманство, міністрування чи директорування... знайшлись, на горе, й аматори „постачань“. а пізніше й „голяндського чаю“...

А дехто з правдивим вогником не дочекався того: „До зброї!“ Вже не почув: упав та й не встав, і святий вогник його душі марно згас.

По великій війні невідомому колективному воякові складають по всіх краях вінки героїв. Прийде час, що й нашому мученикові-горою, схиливши побожно коліна, положимо вінець слави.

А поки що я хочу згадати добрим словом попереднього невідомого вояка, що не зазнав і на мить втіхи: поляг на дорозі, не відриваючи темніючого зору зі „Святої Землі“.

На чужині.

Як радісно, як радісно, як радісно мені!

Тепер весна, весна тепер у рідній стороні.

Бажав би я туди летіть, туди летіть бажав би я, —

Болить давно, давно болить душа моя, душа моя!

...Цвітуть дуги і подих квіт — вітри несуть дихання квіт.

Багато днів не був я там, не був я там багато літ —

Лечу туди на крилах мрій, на крилах дум туди лечу,

Росою сліз квітки в гаю, сльозами рос квітки змочу!

...Тепер там дуг... у квітах луг і ріки в тумані...

Як радісно, як радісно, як радісно мені!

О. Слісаренко.

Чигирин.

(З дорожніх споминів).

Чигране, Чигрине!
Все на світі гине,
І святая твоя слава
Як пилина ляве.

Шевченко.

Похмурим сірим ранком наближався я на покладі великого дніпровського пароплаву до пристані Бужин, відки мав простувати до Чигирина. На пристані було малоллюдно. Коло неї дожидав мене один з моїх приятелів з селянським возом, щоб завести мене до колишньої гетьманської столиці. Поміж прибережним верболозом, по пісках, помалу тупала невелика селянська конячка, підіймаючись на круту гору, що належить до цілого пасма, яке тягнеться понад Дніпром, верствах у 2—3 од самої ріки. Тут саме на цих горах були встановлені турецькі батареї памятного 1678 року, коли турецький візир Мустафа обложив Чигирин, зданий Москалям Дорошенком, а на поміч місту прийшли гетьман Самойлович і боярин Ржевський з українсько-московським військом. 3-го серпня козаки й Москалі здобували ці гори штурмом, і тут полягло кілька тисячів народу.

Минаємо село Шабельники, те саме, що було осередком памятного руху серед селян Чигиринщини в 1877 році, коли тут готовилося повстання народне і вже навіть було обібрано гетьмана. Це була справа відомого революціонера Якова Стефановича, який сам потім утік, а сотні одурених ним людей пішли до Сибіру й довго мордувались по тюрмах.

Зіхали ми на гору і далі посувались уже рівною степовою площиною. Небо помалу вияснилося, виглянуло сонце, й на багато верстов кругом відкрилася оку зелена рівнина, подекуди перегята балками. Ось на обрії замаячила окрема гора: оце ж вона, та славна чигиринська гора, де був за гетьманських часів верхній замок, де було це гніздо, з якого вилітали орли боронити свою Україну! Не доїздячи верстов зо три до Чигирина, знов піски цілими горбами-кучугурами, простяглись вони понад Тясмином і біліють на сонці, виліскують серед темних соснових борів, що справа і зліва підступили до річки. По довгому деревляному містку ві-

здимо ми до Чигирина. Боже, що за сумне, невеселе місто! Булиці немощені, піщані, аж трудно перейти, а колеса вгрузають мов у грязюку. Хати обшарпані, сірі, садків обмаль, денедє стирчить суха, колюча акація. Дві-три деревляні церкви притулилися поміж купками отих акацій. На вулиці і на майдані зовсім порожньо. Здається, що тут завжди так сонно і тихо. За те над містом панує гора. Деякі хатки пробують тулитися до неї, позлазили навіть на її уступи, але не високо, і далі їм дертися не сила: гора стрімка, і тільки крутими східцями можна злізти на самий верх. І ми полізли.

Помалу одкривається перед нами все ширший та ширший горизонт; ось уже попід нами увесь Чигирин, як на долоні, наче купка сірої жорстви при дорозі; он срібний Тясмин повився між берегами — одним білим, піскуватим, другим — зеленим. Попід лісом притулився монастирь. А там далі ген-ген синіє степова далечинь аж до Дніпра. На північ далеко, скільки сягне око, простяглася Тясминова долина, і десь там поміж зеленим лугом вимальовується стрункий контур пятибанної церкви: це Ведмедівський монастирь. А що це он там далеко на півночі біліє на зеленому фоні? — Та це ж Суботів, це Богданова церква! Який чудовий, величній краєвид, справжня панорама одного з найкращих і найбагатших на святі спомини про минуле куточків України. Довго сиділи ми з товаришем, зачаровані розкішним краєвидом, потонувши у глибоких мріях про старовину, і не хотілося поглянути кругом себе тут на горі, на те, що було перед очима. А на горі, на краєчку, що гострим кінцем навис над Чигирином, стоїть деревляна пожарна буда — башта невеличка. Недалеко від неї кам'яний стовп з написом, що ось тут убито було московського воеводу Івана Ржевського, котрий обороняв Чигирин од Турків року 1678.

Це був останній акт чигиринської трагедії. Оборонити Чигирин не змогли чи не зуміли. 10-го серпня Турки вдарили на штурм. „Сильній піхоти яничарській, оповідає козацький літописець, з шанців своїх виступивши, устремилася зіло на пролами подкопній; але сердюки з иншими городовими козаками кріпко їх на тих проломах забивали і в Чигирин вломитися еще трикрать не допустили. Подкопи онї немалу в козаках учинили шкоду, єдних на штуки порвали, других цілком позабивали, вгору високо кидаючи, третіх — аж страшно вспомніти — аки головню опалили, в них же отнюдь не бі образа чоловічєского, точію аки щуд (велет) який чорний в обозі християнском хождаху і гласжалю і плачу достойний, мало іспущаху, і через три дні всі смертю докончишася.“ Козаки встигли винести з кріпости тіло недавно померлого митрополита Йосифа Тукальсь-

кого, приятеля й однодумця Дорошенкового, великого патріота українського. Вночі генерал Гордон, бачучи, що не здолає оборонити міста далі, запалив верхній замок; Москалі й Українці кинулися тікати через міст до гетьманського табору; од натопту міст завалився, і багато людей загинуло. Тоді загинув гадяцький полковник Криницький і багато козаків його полку. Загинуло чимало й Москалів, які тікали з Гордоном. Вночі, коли всі оборонці верхнього замку, які врятувалися, дійшли вже до гетьманського табору, а самий замок захопили Турки, почувся страшний вибух: величезні каміння метнуло вгору, все поле чигиринське освітило як вдень; замкові будівлі вилетіли в повітря і коли впали, то під своїми руйнами поховали чотири тисячі Турків. Так скінчила свої дні гетьманська столиця, і з того часу ім'я Чигирин зникає з сторінок історії.

Наскільки гарне й величне видовище уявляє з себе чигиринська гора, як дивитися на її східню частину, настільки поганий вигляд має вона од заходу: з цього боку всю її порито, розкопано. Це, бачите, городська управа віддала гору на довгий час в оренду якомусь Жидові, і ось цей орендарь добуває в тій горі каміння: поорав її, понівечив без ладу, порозкопував. Не спало, видно, на думку городській управі, щоб уряжуючи на історичній гетьманській горі каменоломню, подбати про те, щоб захистити її од безпотрібного руйнування. Дуже можливо, що підчас тих розкопок знаходжувано останки колишнього верхнього замку, що існував тут за часів Хмельницького, Виговського і Дорошенка. Та нікому, видно, не було до того діла.

Надивившись до схочу на широкі краєвиди, покинули ми замкову гору, спустившись знову в теперішній скромний і тихий Чигирин. Нема в ньому ніяких пам'яток, нема на що подивитись приїзжій людині, нудьгою віє од його обідраних жидівських хатин, од піскуватих небрукованих вулиць, де вгрузає глибоко й колесо возу й людська нога. Переночували ми в родички мого товариша подорожі, старої удовиці-поцаді, і на другий день раненько, забравши свої клунки, почімчикували пішки до славного гнізда гетьманського — до села Суботова. До нього од Чигирин сім верстов. Дорога йде весь час низом понад Тясмином, а ліворуч над самим шляхом тягнеться високий правий беріг. Там була й друга дорога: Богдан Хмельницький їздив, кажуть, до Чигирин верхньою дорогою, а вертався низом. Суботів розкинувся мальовничо: на горі, перерізаний глибокими ярами, внизу — Тясмин серед очеретів, осокорів, явору. Чудові зелені лезади, багато садів, усі вулиці по обох боках густо пообростали дерезою, яка звіщується з тинів; ідеш вулицею, наче садовою алеєю. Колись кругом були ліси, і там стояли гетьманські пасіки, куди любив

їздити для одпочинку батько козацький по військових трудах і клопотах. Дві церкви в Суботіві: одна стара, збудована самим великим гетьманом в честь пророка Іллі, мурована; друга нова, деревляна, в честь архистратига Михаїла. Перша стоїть на горі і вилискує своїми білими мурами. До неї ми зразу й попростували... Стоїть в селі Суботіві

На горі високій
Домовина України —
Широка, глибока.

Ото церква Богданова...

Невелика вона. Товсті мури, як у фортеці, маленькі вікна, характеристичний трикутний фасад даху, як на старих київських церквах. Зверхній вигляд Богданової церкви поцсовано прибудовою критого ходу до дзвіниці, і через те церква втратила свій первісний вигляд, якою бачив її і змалював Шевченко. Цвинтарь густо заріс кущами, усяким бадиллям, травою й польовими квітками і зпоміж зелені визирають старі кам'яні хрести з давніми, вже нерозбірними написами. Поки докликались сторожа з ключами, милувались ми прекрасним видом, який розлягається перед нами: долина Тясмина, а там далі на південь гора чигиринська, на якій колись білили замкові мури і башти. Ось принесено ключі й одімнуто двері. Ми входимо до середини. Тут церква здається ще меншою, бо справді незвичайної ширини мури звужують її посеред. Просто й дуже скромно в середині. Білі стіни, хори, простенький іконостас — очевидно новішого немудрого малювання. А справа на стіні, на аршин від помосту, многозначна мідна табличка: „Здѣсь было погребено тѣло гетмана Богдана Хмельницкаго.“ Було. Так, — було, бо його так само як і тіло Тимоша Хмельниченка, польський воевода Стефан Чарнецький звелів викинути з льоху, з домовини на поталу звірям і хижій птиці. Це був акт дикої злоби проти того, хто вирвав український народ з неволі лядської і до самих основ захитав спорохнілу будівлю шляхецької Польщі. Та дарма: народ збудував великому гетьманові невмірущу пам'ятку в величавій думі, й поки стоїть Україна, не загине пам'ять про того, хто поклав першу основу відбудованої державности української.

Віддали ми до землі чолом місцю, де лежали колись тлінні останки батька козацького. Тисячі споминів тіснились в думці, і довго не хотілося йти з цього святого місця, з цієї тісної скромної церковці, мури якої були свідками стількох важливих моментів національної історії, бачили посеред себе великих гетьманів і славних козаків, лицарів народніх. Ось тут стояла домовина Тимоша Хмельниченка, привезена вірними козаками з далекої Сучави. Тут стояв старий гетьман і оплакував свого коханого

сина-героя, оплакував надію, що по його смерті булава зостанеться в твердих, певних руках. Минуло кілька років, і його самого оплакували козаки отут посеред цих мурів:

То не чорні хмари ясне сонце заступали,

Не буйні вітри в темнім лузі бушували,

— Козаки Хмельницького ховали,

Батька свого оплакали...

А коло батькової домовини стояв кволий, безталанний Юрась, що потім бив гарматами з чигиринської гори у батькову оселю. Бачили в собі ці мури й Івана Виговського, й митрополита Йосифа Тукальського, і Петра Дорошенка, й Івана Мазепу, як він починав свою службу при Дорошковому дворі. Та скоро минув чигиринський період козацької України, обезлюдніла надтясминська сторона, затихли колишні бої й чвари, і зостався Суботів глухим селом, забуто його славу минувшину, і тільки Шевченко перший нагадав про „домовину України“ своїм безсмертним віршом. Він же й замалював підчас своєї археологічної мандрівки церкву Богданову і чигиринську гору.

Через дорогу, яка проходить яром лежить попівська садиба, колишня оселя Богдана Хмельницького. Та даремно було б і тута шукати якихось слідів минулого: зостався тільки подекуди фундамент у різних кутках попівського двору й городу. Серед густої зелені визирає чепурненька попова хата під соломяною стріхою. Тут кілька років тому жив о. Марко Грушевський, заслужений етнограф український; од старих дідів суботівських записав він чимало цікавих переказів про старовину. Старі люде ще знають, хто такий був Хмельницький, памятають оповідання й пісні козацькі, молодше ж покоління про це вже забуло. В сококових роках минулого століття мандрував по Чигиринщині Куліш. Він розказує в своїх „Записахъ о Южной Руси“, що тут у Суботові він зустрів селян, які згадували про Хмельницького, як про недавнього господаря в Суботові. Куліш записав тут багато дуже цікавих переказів про козаків та гайдамаків, багато історичних пісень.

З Суботова пройшли ми до села Новоселиці, де зустріли дуже гостинний прийом у місцевого старенького панотця. Тут ми ночували з тим, щоб завтра рупити далі до старих монастирів: Ведмедівського, Мотронинського, Жаботинського, так тісно звязаних з Гайдамаччиною 1768 року. На другий день раненько помандрували до Тясмина, — він тут недалечко; пробирались городами та левадами і вийшли так до річки. Умовились з одним рибалкою, і він повів нас до монастиря. Діти одштовхнули нас од берега, і ми попливли потім густими зарослями осоки, очерету, то випливаючи на зовсім чисте плесо, то пробиваючись поміж широкими листами латаття й водяними лилеями. Та й гарно

ж тут! Тясмин летється тихо-тихо; сонце закріває дуже, але вода дає прохолоду, а сама чиста, прозора, видно все до дна, видко зграї рибок, що легко пересуваються під вами і виблискують сріблястою лускою. З одного боку краєвид замикається високим правим берегом, а з другого боку піщані білі кучугури, за ними темний сосновий бір, — казенний, через те й зберігся. Вже з самого початку на далекому обрії вималювалася струнка фігура ведмедівської церкви манастирської, а чим далі, то все виразніше виступали її надзвичайно зграбні контури. Манастирь стоїть на острові, що весь заріс деревами. Манастирь бідний, келії вбогі, ченців мало, та й то переважно такі, що їх сюди заслано „на смиренів“ за всякі лихі вчинки. Але що тут гарне, що приваблює до себе, й за-для чого варто приїхати в цю глушину спеціально, так це манастирська церква — чудовий зразок української деревляної архітектури. В ній п'ять бань; надзвичайна пропорція в їх розпологу; всі разом виносяться вгору в дивній гармонії і разом з усією будівлею творять один суцільний образ, який милує око, пасуючи до пишної природи, що навкруги, до кучерявих дубів, тополь струнких, до пишних левад і зелених берегів срібного Тясмину. Манастирь заложено на початку XVII віку, а церкву теперішню в честь св. Миколи збудував р. 1785 київський митрополит Самуїл Мисловський, одже за тих часів, коли повстали й інші подібні пам'ятки нашої церковної архітектури — церква Калнишевського в Ромні, запорожський собор у Новомосковську та інші. Тут вступив у послушники разом з іще кількома січовими братчиками запорожець Максим Залізняк. На тихому острові, що нагадував йому околиці великого Лугу Низового, думав Максим смирити свою волю і послужити Богові постом та молитвами. Але не так склалось.. Кривди, які чинились Ляхами українському народові, утиски над вірою православною примусили січового орла знову перемінити рясу на жупан і з мечем виступити на оборону рідного краю. На Великдень 1768 року покинув Максим Залізняк з своїми товаришами затишну обитель і помандрував у недалекий звідси манастирь Мотронинський, де ігуменом був сміливий оборонець православної віри Мелхиседек Значко-Яворський. Верстах у двох од манастиря, в яру, що звався Холодним, зложив Залізняк свій табор і почали сходитись до нього сюди і запорожці з Січі, і козаки з надвірних панських команд, і селяне, яким обридла панщина, — й почало рости гайдамацьке військо, яке дожидало тільки гасла від отця Мелхиседека, щоб рушити визволяти рідний край. І це сталося 18 травня на Зелені Свята, храмовий празник Мотронинського манастиря.

Намилувавшись до сходу на церкву зокола і зсере-

дини, пішли ми до ченців, щоб промислити собі щось істинне, але нічого не добули і мусіли задовольнитись сухими бубликами з квасом, купивши їх в убогій монастирській крамниці. Верталися знову човном до Новоселиці, а звідти, випрохавши у панотця коняку, рушили до Мотрошинського монастиря, до якого проїхати треба було верстов із 25.

Дорога йде горою. Проїздимо містечко Ведмедівку, прославлену своєю попівною, котра боронила своє рідне місто од Турків-яничарів. Про неї співається у пісні:

Славний город Ведмедівка
Всіма сторонами,
Та не много жило людей
Та за ворогами.
На святую Пречистую
В усі дзвони дзвонять,
І старії, і малиї
У голос голосяць:
„Вийдіть, вийдіть, ведмедівці,
Проти орди з хлібом!“

Та знайшлася смілива попівна, що не схотіла коритись:

„Ой не будемо проклятим
Не будем коритись!
Єсть у нас ясне оружжа, —
Будем боронитись!“
Ведмедівська попівна
Голос учинила —
Сімсот Турків-яничарів
З коней повалила.

Тільки не помогло їй завзяття: ворог мав велику перевагу; Турки, не вважаючи на хоробру оборону,

І старії й молодії
Кіньми збракували,
А молоду челядоньку
У полон забрали.

Пісня ця переносить нас в страшні часи другої половини XVII віку — часи Руїни, коли після зречення гетьмана Дорошенка Москалі з лівобережними козаками билися з Турками за нещасну Чигиринщину, коли приходила раз-у-раз орда й вирізувала та полонила останки місцевої людности. Тепер Ведмедівка — велике торгове містечко, заселене наполовину Жидами. На виїзді стоїть невеличкий католицький костел, куди зїздять на службу Божу колишні пани й окономи. За Ведмедівкою скоро починається ліс, правда, рідкий і виключно чорний, — невеличкі вільхи, дубки, граби, вязи. Це починається колишній великий Чорний Ліс, де ховались гайдамаки і формували свої загани. Дорога помалу підіймається все вгору, і ліс густішає. Ко-

лись справді було тут дуже глухо. Багацько ярів і провалів, саме зручно для схованки. Ще кілька верстов — і проміж дерев замаячила церковна баня, а скоро показалася й горожа та всякі будови монастирські. Це й єсть знаменитий Мотронинський монастирь, звідки почалося гайдамацьке повстання 1768 року.

Монастирь од своєї славної минувшини не зберіг нічого. Перш за все тепер це монастирь не чоловічий, а жіночий. Він знаходиться в якійсь особливій залежності од Покровського „княгининого“ монастиря у Києві, і через те в ньому та ж сама специфічно московська атмосфера, яка панує і в київському Покровському монастирі. Розуміється, нема ані мови про які небудь місцеві краєві традиції. Заїди-Московки задають усьому тон, вносячи скрізь дух мертвої обрядовщини й поверхової святобливости, що складають характеристичну прикмету московських черниць.

Церква в монастирі кам'яна, мурована ще в XVIII ст., але пізніше зовсім перероблена. Походивши по монастирському саду, поспідавши молока з хлібом — тільки таку страву й добули в монастирі — подались ми далі, розмішляючи на тему, що мабуть тільки у нас, на Україні, так ведеться, що всі історичні місця, освячені пам'яттю про великі події минулого — в руках у чужинців, в забутті й поневірянні...

Дорога йшла лісом і то спускалася в яр, то круто підіймалась вгору. Старий Мотронинський ліс уже геть-геть порідшав, нема може й десятої частини того, що було за гайдамацьких часів, тої гущавини, того захисту, коли тут переховувалися тисячні гайдамацькі ватаги. Ще верстов п'ять-шість, і ліс скінчився. На горі замаячили бані великої церкви — це Овуфрїївський Жаботинський монастирь. Стоїть він на доволі височенній горі, звідки дуже гарний вид на широку долину Тясмина.

Монастирь убогий, як і Ведмедівський, хоч будівля тут краша і братії більше. Головна Успенська церква дерев'яна з п'ятьма банями — в українському стилі, але далеко не така чепурна, не така зграбна, як у Ведмедівському монастирі. До того загальний вигляд монастиря ісує друга — нова мурована церква, казенної московської архітектури.

Сонце схилялось над вечір. Вдарено в монастирський дзвін. Ми зайшли в Успенську церкву. Ігумен служив вечірню. Народу крім кількох стареньких ченців не було нікого. Але служба правилась повагом, як слід. Ось маленький хлопчик-послушник узяв дерев'яну дошку й обходить, ляскаючи дрючком, тричі коло церкви — давній звичай: замість бити в дзвони, ксеноскарій по уставу „вземъ клепало бієть довольно“. Віє далекою старовиною од цього биття в клепало, од співів повагом на лавреський київський мотив,

од самих фігур старезних сивих ченців. Малювання в церкві теж давнє, непоповлене; от на стіні невеличкий образ святого, але що це? — у нього замість чоловічої собача голова, та ще яка огидлива, виширила зуби! Це святий Христофор: був він дуже гарний на вроду, і жінки залицялись до нього, не давали святому спокою. Так він упростав Господа, щоб той змінив йому обличчя, і Господь дав йому собачу голову. Дивно, як цей образ вислизнув з рук археологів і висить досі тут у церкві, замість музею.

Недовго забарились ми в Онуфріївському монастирі. Пора було вертатись додому. Ми рушили в напрямку на захід до залізниці, до станції Кам'янка. До неї 25 верстов. Ось перед нами містечко Жаботин — перше, на яке напало Залізнякаве військо, вийшовши з монастирського лісу. Пригадуєте — співається у пісні:

Максим козак Залізняка, козак з Запорозжя,
Прощає на Україні, як в городі рожа,
Розпустив козацьке військо в місті Жаботині,
Розпалась козацька слава по всій Україні.

Минаємо сучасний жидівський Жаботин і пізно вночі добираємось до залізниці. Прощай, Чигиринщино, краю святих споминів про козацьку славу!

Літом 1915 року.

Юрій Липа.

Був день, як плач...

Був день, як плач, а потім горд і гнівен:
У колісницю відьм запряжені пси,
В огні шалючі, гарчали на ліси
На степ, на зляканість..

І німо.

Післязливен

Зіп'явся міст.

Вечірня зоря
Із сутіней глядить на гри
семибарвисті,
На хмари у шаленій, мутній
ристі,
На учту янголів, що тепло догоря
У глибині високій променистій.

Побут на Україні.

(Спомини сперед Великої Війни).

Для кожного уроженця Галичини одною з найкращих мрій було: могли поїхати на Україну, до Київа, Канева, на пороги, на Чорне море. А коли хто не міг заспокоїти й здійснити сеї мрії, так уже був щасливий, коли притрапилося йому мати знайомство з особами, приїзжими з В. України. Ще студентом університету будучи, пригадую собі, як ми всі раділи, коли хто до нас до Львова загостив. Він відкривав перед нами ту загадку, яка скривалася там за Збручем, давав нам відомости про те, що там діється, як там живуть наші люде. Таким чином ми створювали спільні ідеали, завершенням яких являвся суверенний ідеал Незалежної без ніяких кордонів.

Хоч видатки, звязані з переїздом на В. Україну і побутом на ній не були великі, а проте у нас не було ніколи так засібних людей, котрі могли би собі дозволити на них. Дрібна урядничча інтелігенція, котра мусіла покривати своїми невеличкими засобами всі національні потреби, не жила інакше до війни, як тільки в дуже тісних умовах. Тому й не дивниця, що й мені довелося по раз перший здійснити думку побуту в золотoverхому Київі щойно в 1912 році. Цілий рік йшли приготування в сьому напрямі, а нагода траплялася надзвичайна, а саме в Київі мала бути „все-російська виставка“.

Для багатьох наших братів з В. України може й не було зрозуміле, що ми раділи навіть тим усім і таким станом української справи, який тоді був під пануванням царської Росії. Ми раділи, що там за Збручем не було польської бути, котра, прибираючи себе у звучні фрази, відіграла вже за австрійських часів ролю чогось вищого, вибраного, тощо. І сьогодні, переїздячи поза Броди або Сокаль, далеко прикріше відчуваю польське панування на Волині й Холмщині, як у нас у Галичині. Можливо, що иншою була би наша думка, як би довелося нам було зіткнутися з московським кнутом. І саме наші брати з В. України — вони у розмовах не могли розуміти сього нашого становища й відношення до Поляків. Вони рішучо воліли Поляків як Москалів. Та останні переживання емігрантів з В. України, а ще більше доля Волині, Холмщини й інших українських провінцій вилічили їх з сих сентиментів.

Тому не дивниця, що виїзджаючи з Підволочиськ, я з дружиною відітхнули, бо лишили поза собою не так австрійщину, як польщину, котра не маючи ніякого права до панування, так діймаючо давалася нам у знаки. Правда, не чули ми української мови, але й не чули польської. А навіть як часом донеслися її звуки до нас, успокоювало нас бодай те одно, що тут на сьому терені права польщину нічим не більші, як права всього, що українське. Та се було радше вмовлене в себе, бо дійсність була зовсім иншою.

Другим разом їздив я до Києва в 1914 році в місяці липні. А товаришами моєї подорожі були: семилітній мій син Богдан, двох учителів і сімох учеників рогатинської гімназії. Наша ювілейна (1914 рік!) прогулька плянована була на більші розміри, але знову недостача гроша не дозволила багатьом учням взяти участь у прогульці.

Оба рази доводилось нам виїздити вночі з Підволочиськ. Але що се літня пора, то й ніч не тревала довго. А проте ми не спали ні на хвилинку. Очима вдивлені у темні простори хотіли ми впевнити себе в тому, що тут ми в себе вдома, що тут тільки моменту треба, а виросте велика сила, сила небуденна, яка створить нам усім пишне незалежне існування. Перша заграва, а далі за нею сонячні промінні казали нам складати молитву й до самої дорогої землиці і за неї. А в очах кожного стрічного як на стаціях, так і у вагоні старалися ми вчитати, чи й у них спільна думка, спільна мова з нами. Як ми ловили кождий звук української мови! Якесь романтичне захоплення заволоділо нами, якому ми не дозволяли навіть там уступати, де в дійсности не було навіть й сліду українського.

Для кращого з'ясування нашого романтизму вистане навести таку паралелю.

„Всехпольська“ виставка, а навіть сі так сильно рекламовані „Таргі всходне“ у Львові рішучо не є таким наслідком над українством, як „всеросійська“ виставка у Києві. Одначе ми не відчували сього святотатства. Далі уявм собі, що приїзжий з В. України до Львова спішить перш усього на сю „всехпольську“ виставку. Нас рішучо дотикалоби се дуже болючо. А ми тоді сього не відчували. На виставку поїхали, оглядали її цілими днями, захоплювалися експонатами... А ся виставка мала служити тільки *ad majorem Russiae gloriam*, мала переконати цілий світ, а ще більше дати до зрозуміння всяким сепаратистичним і „мазешинським“ елементам, що є тільки одна Велика Русь, а України нема.

Споминів з особистих знайомств наших у Києві й инших містах України не багато у нас. Бо ми довго ніде не засиджувалися. А стільки було що оглядати, стільки бага-

того історичного матеріалу, що дні спливали і зроджувалося бажання задержати їх у їхньому розгоні. Далі ще й та причина, що тільки за першим разом був я з дружиною цілий місяць на В. Україні, за другим разом не тревав наш побут навіть один тиждень. Чутно було у повітрі війну. А тут на моїй відповідальності чужі діти. І ми на чотири дні перед офіційним виповідженням війни повернули в Галичину.

Як сказано, особисті знайомства у мене не багаті. Короткий побут у редакції „Ради“, в клубі „Родина“, відвідини у д. Кр., знайомого зі мною ще з студентських часів у Львові, а далі стріча з Галичанами — проф. К. і ред. Л., які осіли напостійно в Києві. Може ще кілька особистих знайомств, котрі не полишили по собі сильнішого сліду, і слідуєчих після сього десять літ, між тими кілька воєнної завірюхи, вспіли затерти в пам'яті побрані тоді вражіння.

У часі наших обох побутів у Києві шукали ми всього, що українське. Під сим оглядом Київ був для нас невичерпаним скарбом. Від вчасного ранку до пізнього вечера ми стало на ногах. І завжди мали що пізнавати, що оглядати, в вечері спішили до Купецького Саду і до театру Садовського.

Всюди в розмові уживали ми тільки української мови. Короткий здивований погляд, а далі чемна відповідь — не рідко прегарною українською мовою. За те до живого обурила мене подія, яка скоїлась мені в одній київській аптиці. Я зайшов купити дещо і заговорив рідною мовою. На це дістав відповідь у польській мові. І тепер не знаю, чи мій виговор і наголос змусив мого інтерлюкутора прийти мені в поміч польською мовою, чи може він пізнав у мені Галичанина, ну й заговорив до мене по польськи. Щойно мов рішуче застереження: „Пане, я не говорю по польськи!“ було причиною, що він перейшов зараз до російської мови. Селяне підміські не хотіли відповідати по українськи. Радше калічили російщиною... хоч між собою не уживали іншої мови. Одинокий, що з нами говорив отверто й щиро рідною мовою — се був сторож на могилі Шевченка.

Історичні пам'ятки — говорили до нас своєю поважною мовою. Від розкопок на Лукіянівській горі до найновіших предметів — усе те відоме з науки, з журналів, мистецьких вистав тощо. Тут до попередніх давніших вражіння приступили нові, вражіння погляду. Всеж таки неміло вражало нас, що особливо по церквах і монастирях духовні й ченці відзивалися до нас тільки по російськи, хоч бачили, що нам ся мова чужа.

Про живучість української стихії свідчили виставки, охрещені російськими, в дійсности одначе з переважаючим характером українським. Також була педагогічна виставка.

в Педагогічному Інституті. Виставка дуже багата, котра дуже гарно свідчить про працю на виховному полі. Те саме треба сказати й про „всеросійську“ виставку. Коли машиновий відділ був властиво покажчиком промисловости т. зв. Конгресівки, то все инше, що відносилось до сільського господарства, мануфактури, домашнього промислу та кооперації — все те було українське. Не багато було московських експонатів. — Перед нами йшов якийсь старший панок із своїм сином, на вигляд учеником вищих класів гімназії. Батько дає пояснення, а між ними падають такі слова: „Ето московское, а ето (і тут рукою зазначив колесо майже по цілому павільоні) наше“. Для нас було й сього багато, хоч як ми були б раділи, коли б ті самі слова були сказані по українськи, і коли б не слово „наше“ було вжите, а тільки ясно „українське“. Бо за тим „наше“ можна було вичути „тоже — малоросса“ з його терміном „малорусское“, „хахлацкое“, тощо.

З Києва робили ми прогульки в найближчі околиці. Робили ми це дуже обережно, щоби не наразити себе на більше чутну увагу поліцейських органів. Найсильніші вражіння винесли ми з побуту у Межигірського Спаса, а далі з дворазового побуту на могилі Шевченка. При сій нагоді не можу поминути мовчанкою наших відвідин могил заслужених на київському цвинтарі. Деякі з могил у дуже старанному виді, про деякі одначе треба сказати, що про них позабуто.

Дивне диво. Два рази був я на могилі Шевченка. Був від полудня до пізньої ночі. І саме у тому часі доводилося нам тільки самим бути. Вражіння нашого годі описати. Знаю тільки, як мої учні вважали себе дуже виріжненими, що вони звиділи славу могилу, що набрали з собою кілька квіток, які повезли у далекий Рогатин. Декому з них і не снилося, що небавом прийдеться брати участь у великій завірюсі. Один з них поляг уже в 1915 році, а двох чи трьох зміряло потім своїми ногами великі українські простори.

Згадаю ще про один цікавий епізод з Одеси, з сього інтернаціонального міста України. Добре під вечір — уже темніло — вийшов я з дружиною з міста на морський беріг; ми сіли собі на горбочку, глядячи на далеке широке море. Вдолі під нами лаштує рибалка своє човно, щоби виплисти на море. Сів на човно, пустив весла в рух і заспівав: „Реве та стогне Дніпр широкий...“.

Ся пісня — се мова України. Вона нам говорила в той час дуже багато. Рибалка певно не відчував, що там на березі сиділо двоє Галичан, котрі ловили солодкі звуки рідної пісні. І тоді бодай у мріях розбивали ми сю кошмарну змору бюрократичної і чорносотенної Росії, для якої Україна зовсім не існувала...

Минуло повних десять років від описуваних вражіннь. І в часі сих років не раз і не два думкою переносився я у далекі любі простори. Та якось так склалося, що ні разу не був я поза границями Галичини, хоч так багато Галичан там було, хоч так багато їх зложило там свої голови. І сьогодні лину думкою у золотоверхий Київ, на Канівську могилу, в Полтаву, Харків та інші міста. Чую, що щось не достав мені, що я не в силі заспокоїти душевну потребу відвідин дорогих місць. Одно тільки лагодить біль серця, а саме, що були далеко тяжчі часи, а ми їх перебули. Перебудемо й нові тяжчі часи, і... вольними станемо на свободних землях України!

ТИША.

Золотисто зомлівають над
землею змії-дзвони.
Надіва вінці червоні
Тиша...

Сірим степом сині роси сивий
спокій сонно носить.
Заплітає білі коси
Тиша...

Невловимими вюнами вітри вються
в вогкій вовні.
Підіймає чаші повні
Тиша...

Шиють шовк осоки сонні, серце солодко
сумує...
Луки росами гаптує
Тиша...

О. Слісаренко.

1652, 1653 і 1654 рр. на Україні
по „Французській Газеті“ („Gazette de France“*)
1652 рік.

6 січня (з Варшави). „Ми дістали новини з України про гетьмана Хмельницького, котрий щоб зняти з себе всі підозріння тутешньої корони (польської) що до його таємних відносин із чужоземними володарями і державами, відіслав їх амбасадорів і агентів, які перебували біля його особи... Він стяв голову „Podobailli“, ватажкові 10.000 не внесених у реєстр козаків.“ **)

20 січня (з Штетіна). „Нам передають, що великий князь московський відіслав козацьких послів з гарними дарунками“.

27 січня (з Гамбурґа). „Козаки загрожують усунути Хмельницького й обрати на його місце иншого гетьмана, як що він не вестиме енерґійнішої політики що до визволення всієї Руської Нації“.

7 квітня. „Є чутки, що московський великий князь підюджує таємно Хмельницького почати війну з Польщею“.

27 липня (з Відня). „Остання поразка польської армії козаками нагнала жах на увесь Шлеськ“.

10 серпня (з Царгороду). „Є чутки, що Диван має намір замиритися з Венецією, щоб мати змогу енерґійніше допомогти козакам“.

14 вересня. „Волоський господар примушений був погодитися на одруження свої дочки з сином гетьмана Хмельницького і таким чином врятувати свої володіння, загибель яких через козаків була неминуча“.

16 листопада. „Син гетьмана Хмельницького на чолі 4000 кіннотчиків вступив у Валахію, але в Яси, столицю краю, увійшло тільки 1000; першого числа минулого місяця відбувся шлюб його з дочкою господаря“.

*) Отця стаття, маючи самостійне значіння, є zarazом продовженням статей, які друкувалися в берлінському „Літонеу“.

**) В дійсности такого фанту не було, це є тенденційна вістка польської пропаґанди.

23 листопада. „Син гетьмана Хмельницького з своєю дружиною виїхав із Яс у Чигирин“.

14 грудня (з Варшави). „Польські послы, які вернулися з України, запевняють, що гетьманич уже два рази бив князівну, дочку господаря, свою молоду жінку, загрожуючи відіслати її до батька: він обвинувачує жінку, що вона була коханкою великого визіря підчас перебування закладницею в гаремі султана. Хмельницький, розуміючи вагу для себе союзу з господарем, заспокоює сина“.

21 грудня. „Козацький гетьман почав навіть бити особну монету ріжного роду“. *)

18 грудня. „Жах панує між мешканцями Польщі з огляду на могутні приготування гетьмана Хмельницького до війни; він не ховає своїх плянів знищити край Польську Державу“.

1653 рік.

4 січня. „Молодий Хмельницький попросив дозволу у свого тестя розташуватися з своїми 4000 жовнірами в Косенс з огляду на чуму, що появилася на Україні. Тесть згодився лиш умістити молодого Хмельницького та його прибічну дружину, кажучи, що місто належить султанові, перед яким він відповідає“.

15 лютого. „Султан надіслав гетьманові Хмельницькому свою шаблю, щоби засвідчити свою прихильність до Гетьмана. Він обіцяв допомогти гетьманові стати володарем України“.

5 квітня (з Царгороду). „З огляду на те, що султан вислав свого амбасадора до гетьмана Хмельницького, польський король відправив амбасадора до султана, щоб дізнатися про його наміри що до Речі Посполитої“.

30 серпня „Gazette de France“ вмістила in extenso лист (ст. 889—895) Хмельницького до Яна Казимира, в котрому гетьман запевняє короля в своїм бажанні жити в мирі з короною.

11 жовтня читаємо: „В Царгороді перебувають послы козацького гетьмана, вони жадають турецької допомоги і для успіху своїй місії всі потурчилися (sic!) і стали ренеґатами. Послы переконують султана, що їх гетьман і голівні старшини теж готові піти за їх прикладом і потурчитися, аби тільки султан дав міцну допомогу Україні проти Польської Корони“.

*) Це дуже важна вістка в питанні власної монети Української Держави XVII в. Пор. цінну замітку др. І. Крипякевича „Монети В. Хмельницького, Петра Дорошенка“ в журналі „Стара Україна“, ч. I.

25 жовтня. „Місто Сучава, де перебував молодий Хмельницький, далі енергійно борониться, так що польські генерали обіцяли віддати його на грабунок жовнірам, аби піднести їх дух“.

15 листопада. „Син гетьмана Хмельницького помер від рани, яку дістав підчас штурму Сучави“.

Того ще дня читаємо листа Хмельницького до Яна Казимира з 8. IX. з Вогес'а: „Хоча чужоземні володарі шукають нашого союзу й підбурюють проти Вашої Величності, одначе не маємо наміру робити Вам щось вороже, як що Ваші війська опустять країну... в противному разі будемо примушені, хоч сильно не бажаючи цього, залишити наш рідний край і блукати решту нашого життя між чужоземними націями.“

3 грудня газети принесли вістку про захоплення Поляками 17 козаків на чолі з їх ватажком, яких посадили на палю, і додаток про здобуття Поляками Сучави.

1654 рік.

7 березня „Французька. Газ.“ принесла сенсаційну вістку, що „один козацький полковник, не маючи змоги далі видержувати деспотію гетьмана Хмельницького, забив його ударом шаблукі; через те, що новина ця дуже важна, ми почекаємо її підтвердження перше ніж дати їй віру“.

21 березня — два місяці після переяславської угоди — в Парижі ще читали: „Московський князь уживає всіх можливих заходів, щоб наблизитися до гетьмана Хмельницького і козаків; він запевнює козаків, що після польсько-татарської угоди їх загибель неминуча, як що вони не поєднаються з Московитами“.

Переяславська умова викликала в „Gaz. de France“ далеко менше уваги, ніж Білоцерківська або Зборівська, бо для тодішньої Європи договір 1654 р. був звичайною, тимчасовою дипломатичною комбінацією Хмельницького, одною з тих комбінацій, до яких уже звикли за шість років у Парижі. Мілітарний союз з царем, котрий не мав під собою міцного ґрунту між українським народом — така була інтерпретація умови 1654 р. в „Gaz. de France“, як це видно з дальшого.

„Московського великого князя — читаємо 28. III. — увесь час підюджує Хмельницький, який більше не може втриматися власними силами і скрізь шукає ворогів Польщі, як уже робив це кілька разів. Щоби краще осягнути

*) Стор. 1125. Чи був цей лист десь виданий?

свою мету (себто зробити Польщі нового ворога), він піддався під протекцію московського великого князя і приєднав йому в імені козаків; щоб загарантувати цю присягу, Хмельницький передав цареві фортеці: Київ, Білу Церкву і ще третю*.

Слідом за вісткою про Переяславську угоду „Gaz. de France“ що числа стала давати вістки про незадоволення населення Москалями, про непорозуміння Хмельницького з царем.

„Архимандрит (!) України залишив Київ, не маючи змоги терпіти реформи московських попів в його церквах; Хмельницький дуже незадоволений тим, що московські воеводи, надіслані великим князем, претендують на більш абсолютну владу, ніж він сам має; на Україні кількість незадоволених козаків усе зростає і можливо, що на чолі їх стане один із головних старшин Богун (Bohun), який має старі порахунки з Московитами і боїться їх помсти: в свій час, коли Москалі дали йому притулок у себе, Богун погано поведився в їх краю. Тому польський король, бажаючи мати на своєму боці Богуну з його військом, надіслав до нього послів“ (25 квітня).

„Московські воеводи — читаємо 2 травня — що розташувалися на Україні, вживають заходів, щоб переіменити закони цієї країни й укріпити авторитет свого володаря так, щоби Хмельницький нічого не зміг би зробити в разі, як би не хотів більше додержувати згоди з Московитами, про що він — здається — вже сильно думає. Гетьман боїться, і має рацію, — що раз зміцнивши свій авторитет на Україні, московський великий князь усуне зовсім Хмельницького“.

9 травня „Франц. Газета“ писала: „Гетьман Хмельницький уже незадоволений тим, що всі українські кріпости в руках Московитів. Він бачить, куди завела його московська протекція. Москва хоче перехрестити на свій лад козаків, що дуже не подобається населенню. Особливо незадоволені попи-панотці на Україні. — Багато ватажків відмовилося присягнути Москві.“

Особливо панує незадоволення з приводу того, що Москва примушує козаків у наслідок ганебного договору не тримати приятни з Татарами, не одягатися на польський зразок, не носити ні сдwabів, ні оксамиту, ні тафти, ні жовтих чи червоних чобіт, не пити горілки і не вживати тютюну. Москва надіслала своїх священників, щоби переробити руські церкви на Україні. Козацький народ цим незадоволений тому, що міцно прив'язаний до своєї релігії!“

23 травня знову читаємо про „непорозуміння між Московитами й Козаками“ є навіть чутки, що Хмельницький,

втомлений і незадоволений тим, що московські міністри втручаються в козацькі справи, вживає заходів, щоби залишити інтереси Москви..."

Оттак переломилися події 1652—1654 рр. на Україні у „Франц. Газеті“. Бачимо велике зацікавлення і компетентність в українських справах, підкреслення скрізь відмінності української нації від Москалів і Поляків, певність, що українсько-московський союз суперечить українським інтересам і що він довго не триватиме.

* * *

Кожну риму, кожне слово я на жертівник кладу,
Кожну думу молодую, кожну мрію молоду.
І творю свою молитву у святому вівтарі
Од зорі вечірної до ранкової зорі.
Я молю, щоб яснодумний, світосяйний вічний Бог
Дав живому над птьмою безліч ясных перемог.
Я молю, щоб діти горя, діти страдниці землі
Уквітчали цвітом серця щастя білі кораблі,
І пливли б за злотним руном в царство казки,
[в царство мрій,
По роздолах океанських, під вітрилами надій.
Од зорі вечірної до ранкової зорі
Сяють свічі мрій найкращих у святому вівтарі,
Гимн у небо лине з серця, лине віра в небо з ним,
Що здобудуть діти горя свій святий Єрусалим!

О. Слісаренко.

Нові погляди на виживлення тварин і людей.

(Вітаміни)

Велитенськими кроками посуваються наперед науки технічні. За короткий час, за нашої пам'яті з'явилися такі прилади та машини, що про них не снилося й геніяльному фантазерові Жюлю Вернові. Аероплян, що ним можна облетіти довкола світа, перелетіти дотепер ще небачені пустині середньої Африки, заглянути на точку земної вісі на північному бігуні; трактори, що ними поворотом кількох підойм людина оре поле незмірно швидче й ліпше, як раніш десятками волів; танки, що не знають перепон у своєму ході по поверхні землі; підводні кораблі і тому подібні винаходи, що про них раз-у-раз пишуть у газетах й частину яких навіть кожен десятий мешканець села вже бачив на власні очі.

Але ж так само не сплять і інші науки, хоча про їхні здобутки далеко менше відомо широкому громадянству. І ще тим більше дивно, що всі ці винаходи техніки враз пристосовано злою людською волею до нищення інших людей, а тимчасом здобутки останніх років, напр. у царині наук так званих біологічних, тоб то таких, що студіюють життя тварин та рослин на те, щоб поліпшити й продовжити людський вік, мало доходять до широкого читача. І багато є між нами людей добре освічених, що або ж зовсім не чули, або ж уявляють собі дуже тьмяно про чимало дивовижних відкриттів у царині наук біологічних. Так напр., мало хто знає, що вже нині винайдено спосіб, як стару людину (й тварину) знову перетворити на молоду, як можна продовжити віку дідові, що вже одною ногою стоїть у труні, як врятувати людей від багатьох хворіб, що раніш уважалися за невиліковні, напр. кретинізм (ідіотизм), діабет (цукрова неміч) то що; як побачити наскрізь, що твориться в людині чи тварині і т. д.

Одже одним з таких важливих для всього живого відкриттів буде й новий погляд на те, як треба харчуватися людям та як слід годувати свою худобу, щоб і самим, і своїй скотині дати можливість добре, справно, „нормально“

зростати й розвиватися та уникнути чималої кількості таких недуг, котрі дотепер зводили в домовину часом відразу великі гурти людей. От про цей здобуток біології, що має назву вітамінів, і хочемо тут у коротких словах розповісти.

В звичайному житті ми часто прирівнюємо тваринне чи людське тіло або живий організм до парової машини. Ми говоримо, що як у машині, так і в живому організмі можлива повна й не порушена чинність, коли всі частинки машини добре одна до одної припасовані, коли в машині справна піч, коли в ту піч даємо потрібну кількість палива, коли в казанах буде потрібна кількість води, щоб з неї витворилася та пара, яка своєю силою (енергією) приводить в рух частки машини — й машина тоді дає свою працю. Звичайно, про організм говоримо, що йому потрібно не вугілля, не дров чи соломи, — а їжи, поживи, котра в ньому також спалюється й так само перетворюється на працю: фізичну, тобто працю м'язів, що дають нам можливість рухатись, підважувати, носити вагу й так далі, та працю розумову (психічну), котра відбувається в нашій думці, міркуваннях, висновках, всіляких переживаннях, що їх ми виявляємо словом і чином.

Одже зо сказаного випливає, що як машині, так і тварині потрібні: добра будова та добре й в подостатку паливо. Але ж при цій подібності є й величезна різниця: машину творить людина з поміччю різних технічних засобів та матеріалів і тільки готову машину пускає в роботу, тимчасом саму людину чи тварину готовою ніхто не створює — вона приходить на світ у таким стані, що спочатку потрібує зрости, дозріти, тобто ніби мусить сама себе обробити так, щоб стала досконалою машиною. І тільки тоді, коли тварина досягне, вона починає так само, як і машина, старіти, спрацьовуватись, нищитись.

Що ж потрібно тварині, щоб вона „сама себе створила“ — тобто доросла й розвинулася з нездатного до самостійного життя немовляти в майстерну й могутню живу машину, здатну до такого височенного щабля чинності, до такої досконалості й різноманітності в своїй праці, що жадна машина, зроблена руками людини, ніколи й близько до того не підійде? — А знов таки, головним чином, оте добре й в подостатку топливо, ота їжа, коштом якої вирости, тваринний організм працює.

Одже з того вже стає зрозумілим, якої ваги для життя тварин набуває справа доброго, справного, нормального виживлення. Щоб організм був дужий, — він мусить раз-у-раз споживати їжу, певні їстівні та поживні річі, споживати

їх вчасно і, нарешті, саме стільки, скільки треба для нормального життя працездатної живої істоти.

Все це наука про життя — біологія — знала з давніх давен. Майже дві з половиною тисячі літ перед нами найзнаменитіший лікар старовіку — Гіпократ висловив з цього приводу справедливі думки: Пожива та праця тіла мають протилежні властивості, — говорив він: що втрачається працею, то поповнюється поживою. Треба знати справжнє взаємовідношення між чинністю тіла та кількістю поживи відповідно до будови окремого організму, його віку, періодів року різних країн та характеру року. Але ж дальші вчені придбали в цій справі вже далеко більше знання й велику силу цього знання передали для щоденного вжитку ширшому громадянству. Тому нині кожен не гірше за Гіпократа знає, що напр. дитину не можна годувати так, як годуються дорослі люде, що є „важка“ й „легка“ їжа, що буває харч поживний і малопоживний, що, нарешті, не можна витримати виключно на одній і тій самій їжі: напр. кінь здохне, коли йому давати лише самий овес, а людина помре, коли її годувати виключно самим мясом, дарма, що овес для коня, а мясо для людини — найпоживніші харчі.

Але ж наука пішла ще далі. Вона напевне знає, що в їстивних річах (тобто в тих, що ми вживаємо на харч собі та на корм худобі, містяться такі й такі річи поживні, тобто річи, що коштом їх в живому тілі відбувається його зростання, набирається сила, замінюються старі части, що вже своє відробили й відмерли (як от напр. волосся, нігті, лупа з голови, злущення шкіри й т. д.), а що в тих їстивних річах є непоживного. Знає вона також, скільки саме й яких саме поживних річей містить в собі кожна їстивна річ: скільки — мясо, скільки — сало, риба, яйця, молоко, житній хліб і паляниця, картопля й квасоля, овес і солома і т. д.

Отож на підставі цього знання до останнього часу гадалося, що для справного зростання, розвитку та чинного виявлення життя живим організмом треба, щоб він кінечне й через певні відступи часу та в певній кількості споживав п'ять гуртів поживних річей, а саме:

- 1) Білки (подібні до білка яєшного, що містяться одначе не лише в самих яйцях, а й в більшості їстивних річей як тваринного, так і рослинного походження: в молоці, яєсі, квасолі, збіжжі, городині, овочах і т. д.).
- 2) Вуглеводи (що подібні до крохмалю, який здобуваємо з бараболі, пшениці, рижу тощо, та до цукру, що здобуваємо з буряків, цукрового очерету, солодких овочів і т. д.).

і який так само міститься в багатьох їстівних річах, що про них мало хто й думає, напр. у редьці, чи й у хріні).

3) Товщі (подібні до відомих нам товщів тваринних і рослинних, як от — масло, сало, лій, олива, олія тощо, котрі так само існують у більшій чи меншій мірі в різних їстівних річах).

4) Соли (різні, а всамперед — так зв. натрова або кухенна сіль, котрою ми солимо нашу щоденну їжу й котра вкупі з різними іншими солями міститься в найрізноманітніших їстівних річах тваринного й рослинного походження: м'ясі, молоці, збіжжі, овочах, городині і т. д.).

і 5) Вода (що існує в природі не тільки сама по собі, але ж у більшій чи меншій мірі міститься у всіх їстівних річах).

Поза цими річами, котрі тварина приводить до свого тіла з їжею та питвом, конче потрібні ще певні гази, а поміж ними — кисень, що з його поміччу всі ті поживні річі спалюються в тілі, а в наслідок того витворюють теплоту й працю. Кисень вбирає в себе тварина з оточуючого її повітря переважно диханням.

Отже на підставі цього гадалося, що коли тварині, відповідно до її віку, ваги, праці, теплотини, повітря, в якому вона живе і т. д., дати протягом доби кількома пайками таку їжу, щоб вона містила в собі потрібну кількість всіх п'яти поживних річей: білків, вуглеводів, товщів, солей та води (кисень виключаємо, бо ж коли є змога дихати, то його кожна тварина вдихує, скільки їй треба), — то тварина буде добре зростати, буде дужою й здатною до повного виявлення всіх своїх життєвих властивостей. Тому й було вираховано так звані поживні норми як для людей, так і для тварин, а з тих норм випливало, щоб людина й тварина споживала саме стільки їжі, скільки їй треба, для витворення теплотини й сили, а не більше й не менше. Не більше тому, що переїдання викликає певні хвороби, бо приводить до зайвих відкладів товщу в тілі, а недостатне виживлення в дійсності є голодуванням, тобто виснаженням організму, витратою свого власного тіла на ту працю, що тіло має виконувати.

Для того ж, щоб знати напевне, скільки саме поживних річей треба для тої чи іншої тварини чи тої або іншої людини — вираховано, скільки певна кількість поживних річей містить у собі так зв. „теплових одиниць“ або „кальорій“. Кальорією фізики звать таку кількість теплотини, якої потрібно, щоб нагріти одне кильо чистої води на 1°Ц. Отже,

коли спалювати якусь кількість тої чи іншої річї, то вона дасть певну кількість теплини, яку й можна виміряти в калоріях. Так само й ті поживні річї, що вживаємо їх на харчі, при спалюванні дадуть певне число калорій. Отож можна цілком точно вирахувати, скільки калорій містить у собі та їжа, що ми мали протягом доби. А з цього, знов таки, повелося вирахувати, скільки калорій мусить прийняти в себе та чи інша тварина при тій чи іншій витраті сили та теплини, щоб їй було її харчу саме подостатком. Таким способом і вираховано, що для середньої дужої людини, при великій праці треба спожити стільки їжи за добу, щоб та їжа містила в собі від 2400 до 3000 калорій. Тоді людина буде виживлена нормально: не буде в ній лишатися зайвого запасу й не буде бракувати потрібної для праці сили. Цим способом, так зв., калориметричним — і вираховується нормальний пайок харчів (або ж — як ще говорять — „раціон“). І коли, скажемо для прикладу, освічений сільський господар уміє справно вирахувати, скільки саме калорій він подав своїй скотині з їжею та питвом, і коли він не передав і не недодав, то має тоді від своєї скотини повен зиск. Бо ж увесь даний скотині харч вона переробила в працю, тобто зроблена нею праця не коштує й на гріш дорожче, ніж вона мусить коштувати: скотина, як то кажуть, — сповна себе виплачує.

До людини звичайно такої мірки не прикладаємо, одначе також намагаємося й людині дати потрібну (не зменшену й неперевбільшену) кількість калорій — і тоді досягаємо такого стану здоров'я й сили людини, що вона нормально виявляє всі свої життєві здібности.

На цих основних засадах і стояла донедавна наука про справне („раціональне“) харчування чи виживлення живих організмів. Вважалося, що коли їжа буде добра, непопсована, коли вона буде різноманітна, коли міститиме в собі всі п'ять поживних річї й і нарешті, коли вона буде ще й смачна (бо це при справному виживленні грає дуже важливу роль, а не в якоюсь примхою людини чи тварини, та коли вона дає потрібне для певної особности число калорій), — тоді пожива буде повна, корисна організмові, раціональна.

Та одже вперше року 1906-го один із учених дослідників англійських Гопкінс прийшов до висновку, що зазначених вище передумов замало для справжнього нормального й раціонального виживлення тварини. Він переконався, що ті тварини, над якими він переводив свої досліди, дарма, що мали подостатню кількість найліпшої їжі, котра загалом містила саме стільки калорій, як тим тваринам було треба, — Гопкінсові тварини не могли добре розвиватися, не могли жити повним життям. З того впли-

вало, що в їжі повинно бути ще щось інше, поза всіма зазначеними складниками. Тоді почали на це звертати пильну увагу й інші дослідники, що студіювали виживлення, і лише коло 12 років перед нами (рр. 1912—13) два американські вчені Осборн та Мендель остаточно встановили, що в повній їжі мусить бути ще спеціальна річ, яку вони скромно назвали „розпускальним у товщах чинником А“ і яка конче потрібна для нормального життя організму. До тих же висновків прийшли й інші вчені, між якими Функ назвав ці конечне потрібні для життя організмів річи, що мусять бути в нормальній їжі, — вітамінами.

І от з цього часу наука виживлення змінила свій погляд на те, що є раціональною поживою. Нині вважаємо, що крім п'ятох поживних річей, крім калориметричної повноти і т. д., харч мусить містити в собі що найменше три, а може чотири й більше, ще досі незнаних річей, які звемо вітамінами.

Як же можна говорити, що конечне потрібні вітаміни, коли ми навіть не знаємо, що ж воно таке отсі вітаміни?

Так, справді, ми ще не знаємо, як ті вітаміни виглядають, бо вилучити їх у чистому й окремому вигляді ще не повелося, але ж ми напевно знаємо деякі властивості їхні, їх ділання. Дозволимо собі дуже грубий приклад для порівняння: кожен знає, що коли вхопити в руку кропиву, то вона попече руку: бо ж у ній є жалюча отрута, але ж, крім учених, які ту жалючу отруту з кропиви можуть відокремити, ніхто в звичайному житті її самої не бачив, а лише знає її ділання чи властивість. Візьмім ще інший, також грубий приклад. Всі ми знаємо, що в світі існує електрика, яку можна примусити на нас робити і в телеграфі, в телефоні, в трамваї, в електричній лампочці для освітлення і т. д., — одначе ніхто ще самої електрики не бачив, не нюхав, не смакував, як якогось окремого матеріального предмету. Почасти так і з вітамінами, тільки ж ріжниця та, що ми сподіваємося, що невдовзі вітаміни будуть видобуті з тих поживних річей, у яких вони містяться, а поки що задовольняємося тільки відомостями про їх властивості та ділання.

І от на підставі тих відомостей, котрі здобуто протягом останнього десятиліття, ми нині знаємо, що напр. у негопленом у коров'ячому маслі міститься розчинений вітамін „А“. Так само є він і в нетопленому товщі молока (в сметанці) й у сметані, нарешті, в м'ясі, дою, в товарячій печінці, в серці, в шулятах, то що; дуже його багато у яйцях птичих, а чи не найбільше — в трині (рибному товщі). Навпаки — у свинячому салі його нема, так само, як нема й у оливівій оливі, в кокосовому товщі,

в льонової олії, майже нема в марґарині (особливо, коли його роблено з ростинних олій чи свинячого сала). Знаємо також, що в багатьох ростинах цей вітамін „А“ існує у значній кількості (в салаті, шпінаті, капусті простій і цвітній, картоплі, конюшині, кукурудзі, пшениці, ячменю, просі, соняшниковому насінні, в льоновому насінні, в баклажанах і т. д.). Навпаки — в багатьох овочах його або ж нема зовсім, або ж дуже мало.

Знаємо ми далі, що коли річи з вітаміном „А“ не дуже довго нагрівати, то вітамін у них не знищується, а тому й у варених, печених, смажених річах ми можемо не втратити цього дорогоцінного поживного матеріялу. При довгому ж нагріванні він гине, знищується. Одже з того можемо зробити висновок, що напр. конденсоване молоко, так само, як і молоко стерилізоване, а може й пастеризоване, тобто довго перегріване — втратило свій вітамін „А“, а через те дитина, котру будуть годувати лише таким молоком, буде окрадена на найважливішу для її тіла й здорovia річ, в наслідок чого може й померти, мовляв, без жадної немочі.

Чим же виявляється, напр., у людей брак вітаміну „А“ в їхній поживі? А ось чим, коротко кажучи:

1 — Хоробами на очі. Досить буде такого прикладу: в 1917 р. в Копенгагенській державній лікарні (в Данії) в одному з дитячих відділів годували хворих дітей без масла, яєць, сметани, а давали їм з товщів — марґарин, а з молочних продуктів — лише збиране молоко та сироватку. Марґарин, як потім було випробовано, роблено виключно з ростинних товщів. І от у цім відділі дуже часто й велика кількість дітей заразом хорували на очі. Їм висихала окова роговка, робилися більма на очах, раз-у-раз була „куряча сліпота“, тоб то вони переставали бачити, скоро починало поночіти. Тимчасом у другому відділі тієї ж лікарні, де давано дітям незбиране молоко, — цих хороб не було зовсім. І от, коли хорим починали давати масло, незбиране молоко, сметану, трин — вони дуже швидко вигоювались. З того випадку стало ясним, чого так багато людей сліпне в Данії. Як відомо, Данія має дуже розвинене скотарство, але майже всі вершки там перероблюють на масло, яке й вивозять на продаж до чужих країн. Самі ж Данці живляться лише збираним молоком, тобто такою поживою, що позбавлена вітаміну „А“ — і в наслідок величезна кількість хорих на очі та сліпих. Коли ж з р. 1918-го, з огляду на військові події, з Данії перестали експортувати масло й люде мусіли його споживати сами, — неначе якимсь дивовижним способом ураз зникли хороби на очі й сліпота. Одже Данцям минула

страшна війна принесла очевидну користь, а всьому іншому світу — пожиточну науку.

2 — Брак вітаміну „А“ робить організм схильним до захворювання всякими заразливими хворобами, викликає так зв. „вразливість“ до попести. Брак місця не дозволяє навести відповідних прикладів, що в цім відношенні не викликають жадних сумнівів.

3 — Безперечно, що від тої ж причини залежить поява так зв. „англійської хвороби“ чи рахітизму, в наслідок якої переважно у дітей 1–2-ох років стають криві та потворні кістки на ніжках, ростуть горби на спинках, напухають ребра і т. д.

4 — Загальна недужість дітей, що її найчастіше помічаємо в тих випадках коли немовляті замість матернього молока (очевидно — багатого вітаміном „А“) дають всякі патентовані борошенця та дуже переварене молоко.

Так впливає на людей брак в їхній їжі вітаміну „А“.

Але ж нині відомо, що крім цього гатунку вітаміну в нормальній і добрій їжі мусять бути ще й вітаміни „В“ та „С“.

Доведено, що вітамін „В“ міститься переважно в лущинні істинних зерен: збіжжі, рижі, кукурудзі, просі, конопляному, льоновому насінні, тощо. В пшеничних, житних зернах, в горохових, квасоляних, сочевичних — він міститься і всередині. Трохи його є в картоплі, моркві та интій городині. Чимало є його в цитринах, помаранчах, в сливках, але в грушах, яблуках порівнячи є його мало. Найбільше ж міститься цього гатунку вітаміну у пивних дріжджах. Коли вітамін „А“ буває в істинних річах розпущений в товщі, то вітамін „В“ розпускається у воді.

Так само, як і відносно першого, і відносно другого доведено, що присутність його в харчах є конечною. Коли ж його буде бракувати в їжі, то тварина почне спадати з тіла, кошавіти, у неї починаються тяжкі нервові хвороби, що зрештою мусять привести її до смерті. У людини особливо страшною недугою від браку вітаміну „В“ являється так звана неміч „бері-бері“, що буває справжньою карою для людей теплих країв, де живляться рижом. Всі, хто їсть виключно чищений (білий) риж — по тих країнах здебільшого підлягає хворобі, що виявляється надзвичайно тяжкими й ріжнманітними ознаками. І що ліпше риж почищений, тим шкідливіший він стає для здоровля тих, хто майже виключно ним живиться, а малоцінним для тих, хто живає при ньому ще иншої їжі, як що вона також вбога на вітамін „В“.

Але ж чи не найбільше потерпіло людство від того, що в його їжі досить часто бракувало вітаміну „С“. Брак його в поживі викликає насамперед дуже знану страшну

неміч голодних років, військових облог, довгого мореплавства і т. д. — що має назву цинги або скорбуту. Від неї вимерло чимало лицарів з хрестових походів, від неї мандрівник Васко де Гама стратив половину всіх своїх моряків, від неї загинула сила війська по обложених ворогом містах та фортецях, від неї вмерло чимало й близьких нам вояків і в часі минулої недавньої війни, а чимало таких, що витримали, на все життя лишилися каліками.

Одже відомо, що вітаміну „С“ дуже багато міститься в цитринах, як „В“ в пивних дріжджах, чи „А“ в трині. Головно ж міститься він не так у цитриновому соку, як у самім мовляв, цитриновім м'ясі. Але ж є його багато і в баклажанах, в капусті, зеленій салаті, суницях, полуницях, яблуках, грушах в щавелю цибулі і т. д. — в овочах та зеленій городині. Також є його багато і в бараболі, але ж мало, напр. у моркві. Однак є він і в їжі тваринного походження: в молоці, м'ясі, хоча і в малій кількості.

Нарешті на підставі нинішнього стану дослідів доводиться визнати, що кількість вітамінів у їстівних річах не вичерпується трьома зазначеними. Навпаки, можна гадати, що принаймні існує ще якийсь четвертий вітамін, мовляв, „вітамін зростання“, котрий можливо міститься вкупі з іншими вітамінами побіч них у тих самих їстівних річах і кожний являється конче необхідним у харчуванні тварин зростаючих.

Безперечно, що наука, натрапивши на таке важливе відкриття, не спиниться в своїх дальших працях, і швидко цілком висвітлить питання про ці нові матерії, що мусять існувати в їжі тварин бо необхідні для їхнього зростання, розвитку, здоров'я й виявлення повної життєвої чинности. Але ж уже й сьогодні ми напевне знаємо, що безвітамінова їжа дуже мало варта, що вона викликає тяжкі нелади в тваринному тілі, котрі виявляються тими чи іншими ознаками, руйнують і нищать організм, а потім приводять його до смутного існування та передчасної смерті.

Всі ці зявища загалом нині звуться авітамінозамаи. Проявів уже досліджених авітамінозів далеко більше, ніж згадано в цій короткій замітці. Та ж нашою метою й не могло бути представлення тут повного образу авітамінозів та повної характеристики вітамінів. Нам ходило лише, щоб звернути увагу ширшого читача на те, що здобутки науки, про яку у нас мало знають, мають для кожного велике практичне значіння, бо в даному випадку мова мовиться не про виїмкові життєві зявища, а про наше щоденне життя та здорове, нормальне, фізичне існування, тобто про річі рішучо кожній людині близькі.

Отож коротко можемо зробити такі висновки:

1 — Зовсім не однаково для нашого організму, що ми їстимемо та як воно буде приправлене. Наша старовинна народня приказка — „хоч вовна — аби кишка повна“ — очевидно цілком помилкова. Навіть найліпшу й найдорожчу їжу через незнання можна так попсувати, що вона стане нічого невартою для людини. Прикладом цього можуть бути факти захорунань та нидіння хоча би моряків чи вояків, котрі мусять жититися переважно чи — в деяких випадках і виключно — консервами, хоча б і найліпшого ґатунку. Їжа, що складатиметься з найдорожчих сардин, найліпшого свинячого сала, найкращого „шкляного“ рижу, консервованого мяса чи риб, конденсованого молока і т. под. річей, позбавлених довготривалим виваренням вітамінів, не може виживити людини.

2 — Далі. Одні й ті самі їстивні річі не завжди мають одну й ту саму вартість з погляду вітамінозного. Напр. молоко, видобне з корів, що ходять на зелену пашу, має в собі багато вітамінів, а молоко тих самих корів, коли вони стоять безперестанку по хлівах і живляться лише сухим кормом (сіном, соломою, січкою, борошном) має в собі вітамінів мало. Так само й матері, що живляться безвітаміною їжею, постачають своїм дітям-немовлятам безвітамінове молоко, котре спиняє нормальний зріст дитини, приводить її до хвороб (рахіту та інших) і перешкоджає доброму розвитку молодого організму.

3 — Часто буває, що чим ліпше виготовлені їстивні продукти фабричним шляхом, тим менше вартости вони мають з погляду вітамінозного. Риж, що про нього вже згадувалося кілька разів, є тому найліпшим доказом.

4 — Невміле приготування найліпших харчових матеріалів псує їхню поживність. Напр. переварене вкрутяк яйце далеко менше поживне, як яйце, зварене на м'яко; перепряжена яєшня, перетоплене молоко, довго топлене масло — так само. Але ж мусимо звернути особливу увагу, що найдорожчий поживний матеріал, який ми маємо в городині, через невміння його приготувати як слід, ми найчастіше псуємо. Як уже згадувалося, вітаміни „В“ та „С“, що у великій кількості існують у ростинах, розпускаються у воді. Одже при виварюванні городини та овочів часто трапляється, що господині виливають геть воду, в якій ту городину варено й тим несвідомо окрадають себе, позбавляючи свою їжу найдорожчих її складників. Взагалі ж уживання сирової, зеленої городини далеко корисніше, як вареної.

5 — Беручи на увагу зазначений уже факт, що в різноманітних їстивних річах, існує більше чи менше того або іншого вітаміну, мусимо зробити висновок, що їжа буде тим корисніша, чим вона різноманітніша. I — навпаки —

найліпша їжа, коли вона буде день-у-день та сама, — неминуче приведе до хвороби. Це найліпше можна бачити на панських дітях, що їх увесь час запахують різними патентованими борошенцями, стерилізованим молоком, явчками та курячими бульончиками. Вкінці вони з'їдають протягом дня на таку квоту, що стало б прогудувати за неї десяток селянських дітей, а тимчасом мають стільки сили, що й цілий десяток таких паничків не справиться проти одного селянського хлопця-однолітка.

6 — Найважливішою річчю є справне й доцільне годування дітей, бо ж діти потребують вибрати з харчу все потрібне їм для зростання та зміцнення як фізичного, так і духового. В дітях — будучність кожного народу, а тому калічення замолоду будучих громадян — хоча би й через незнання — є чистим злочином батьків і загалом старшого громадянства.

Одже з сказаного стає очевидним, що й наша особиста й громадська користь вимагає, щоб ми всамперед навчилися розумно їсти. Зокрема ж на це мусять звернути увагу господарині, бо ж від них залежить дати родині здобуті господарем харчі в такому вигляді, щоб вони стали найбільше позитивними й корисними, а для того треба цікавитися наукою, бо ж правдиво говорить наше прислів'я, що „наука не в ліс веде, а з лісу виводить“, і гірко помиляється той, хто мислить, що наука потрібна лише самим ученим...

* * *

Море, повне ясної блакиті,
Море міниться в тонах несмілих —
Білі хмари знов саявом повиті,
Обрій повний метеликів білих.
Скільки іскорок в стьожці блискучій,
Скільки в далечі моря скалок!
Море міниться в сталі сліпучій,
Море томиться в тінях заток.

М. Семенко.

Наголос чужих слів в українській літературній мові.

Українська літературна мова має вже надзвичайно багато чужих слів, перейнятих з найрізніших мов, з якими вона стикалася колись чи стикається тепер. Чужі слова заходили до мови нашої ще з доісторичної доби і йдуть до неї без перерви аж до теперішнього часу.

Позичаючи чуже слово, ми звичайно переймаємо його так, як чуємо, себ-то звичайно вимовляємо його з тим наголосом, який це слово має в своїй мові. Найдавніші акцентовані пам'ятки (напр. Новий Завіт митр. Олексія половини XIV-го віку) цілком підтверджують це правило.

В мові нашій єсть позичені слова, що прожили в нас понад тисячу літ, а проте зберігають свій колишній наголос.

Історія поділила український нарід на декільки частин, таких частин, що скрізь знаходяться під різними культурними впливами. Ось тому й вимова чужих слів не скрізь у нас однакова; напр. в Галичині ця вимова знаходиться під великим впливом мови польської з її неприроднім для нас сталим наголосом на передостаннім складі.

В цій коротенькій статті я подаю свої спостереження, як вимовляють чужі слова на Великій Україні, звичайно — в інтелігентській літературній вимові. Колишній польський вплив на цю вимову давно тут вивітрився, а тому ця вимова не має тепер сторонніх впливів від мов з сталим наголосом, чому вона й стає зразковою вимовою чужих слів для цілого українського народу.

§ 1. Наголос в чужих словах в українській мові переважно буває *нерухомим*, себ-то при зміні слова він залишається на тім самім складі, де він був в основній формі (називний відмінок однини); особливо це треба сказати про слова рідковживані, що не стали ще загальними; напр.: поёт, поёта, поёгом. Крёза, Крёзом і т. п.

§ 2. Небагато чужих слів мають наголос *рухомий*, себ-то при відміні слова наголос їхній не лишається в тім самім складі, де він був в основній формі, а переходить на слідуєчий склад, напр.: дяк, дяка́, дяко́м. Особливо це треба сказати про слова загальноживані, про ті слова, до яких давно вже всі звикли і які, так би сказати, вже набули

собі горожанських прав в нашій мові такі; напр., слова: конда́к, ереті́к, маля́р, гайдю́к, чаву́н і т. п. — всі ці слова при зміні мають наголос на кінці слова. Див. ще § 46.

§ 3. Деякі чужі слова при відмінюванні мають дві форми наголосу, — правильну нерухому і вже набуту рухому, українізовану, напр.; етаж (фр. étage), ета́жа, ета́жем і етажá, етажéм.

§ 4. Наголос в чужих словах, що вживаються в українській літературній мові, звичайно ставиться по законах тієї мови, звідки прийшло це слово (коли тільки цей наголос не йде різко всупереч законів нашого наголосу). Звичайно буває так, що ми переймаємо слово вже з певним рідним його наголосом; з плином віків слово в формі своїй українізується часом до непізнання, але наголос його довгі сотні років все липається таким, яким він був ще при позиченні слова. Ось тому, щоб правильно вимовляти чуже слово, треба добре знати: 1) з якої мови його взято до нас і 2) закони наголосу теї мови.

§ 5. В мові *французькій* наголос постійно буває лише на кінцевім складі слова, а тому всі слова французького походження завсіди вимовляємо з наголосом на кінцевім складі: буфéт, букéт, валéт, васáл, визі́т, канва́, кліше́, конья́к, кузе́н, монте́р, партéр, принці́п, рома́нс, ро́яль, сирóп, скелéт, трю́мб, Вольте́р, Бомарше́, Гюго́ (Hugo), Пари́ж, Руссо́ і т. п.

Треба заважити, що дуже багато слів із інших мов, — англійської, грецької, арабської і др., — зайшли до нас через мову французьку, чому такі слова ми звичайно вимовляємо з наголосом французьким, де-то на кінці слова; див. про це нижче §§ 6 і 21.

§ 6. В мові *англійській* наголос буває найчастіше на початковім складі слові, і тільки де-коли в словах двоскладових він буває на кінці, напр.: ба́ржа, бо́ксер, бо́цман, де́нди, кло́ун, лі́дер, ро́стбиф, пу́динг, мі́тинг, ле́ди, Бе́кон, Ба́йрон, Га́млет, Ді́ккенс, Ма́кбет, Нью́тон, Ло́ндон, Ше́кспир і т. п.

Треба сказати, що багато англійських слів прийшли до нас через мову французьку. Англійські романи XVIII-го віку розходилися по цілій Європі в французьких перекладах; ці французькі переклади часто заходили й до нас на Україну, і інтелігенція наша звикала англійські імення вимовляти по французьки, де-то з наголосом на кінці; от тому часом англійські слова вимовляємо з наголосом на кінці: бифште́кс, ваго́н, дженгльме́н, комфо́рт, трамва́й, тунель і т. п. Англійські прізвища на *-он* з тієї ж саме причини (а також і по § 19) ми часто вимовляємо з наголосом на кінці: Мильто́н, Грандисо́н, Томсо́н; тому часто вимовляють також: Байро́н, Ше́кспір, Га́млет, але ліпше вимовляти

їх по англійськи: Батрон, Шекспир, Гамлет, як то їй при-
нятно вимовляти їх у літературній нашій вимові.

§ 7. В мові *німецькій* наголос буває найчастіше на ко-
рінній складі слова, а на кінці слова буває він рідко: абзац,
абшид, вахта, галстук, Бісмарк, Вагнер, Вертер, Лессинг,
Міцарт, Шіллер і т. п. Арабське слово *algebra* звичайно
вимовляємо з німецька: алгебра, а не з польська: алы́эбра.

§ 8. В мовах *германської семі* (мови: норвежська, швед-
ська, датська, голландська) наголос також держиться пере-
важно на голоснім коріння, а на кінець слова переходить
він рідко: анкер, гавань, вимпел, кабель, Ібсен, Нансен,
Нобель, Бірон і т. п.

§ 9. В мовах *романської семі* — в італійській, іспан-
ській, португальській і румунській — наголос знаходиться,
як і в мові латинській, переважно на другім або на третім
складі від кінця, а на кінцевім складі майже не буває:
баркарола, браво, вілла, газета, гондола, лібрето, мадонна,
мандолина, маятиля, Анджело, Гарібальди, Данте, Камбене,
Медичи, Рафаель Тассо і т. п.

Слова цієї групи часто гублять своє чуже нам закінчен-
ня, так що наголос через це припадає тоді на кінець сло-
ва: Арієсчіно Арлекін, Боїрд, Колумбо — Колумб,
Магеллан, Посевіно — Посевін, Сервето — Сервет і т. п.

§ 10. В мовах *турецько-татарської семі* наголос знахо-
диться постійно на кінці слова, чому слова, що прийшли
до нас із цих мов, вимовляємо завжди з наголосом на кін-
цевім складі; напр. *турецькі* .. бугай, баріш, булава, бунчук,
гяур, баша, чума, казан, каптан, Абдул, Алла, Гасан,
Мурад, Мустафа, Осман, Селім і т. п.

Татарські слова: гарбуз, аршин, басма, баштан, калита,
кефір, ковпак, Ахмет, Батит, Кобяк, Кончак, Кучум, Ма-
май, Овлур, Тамерлан, Узбек, Чингіс і т. п.

Так само вимовляємо й слова кавказських гірняків:
аул, духан, джигит, кумис, буза, шашлік, чадра, арба,
Шаміль, Галуб, Хаджі Мурат і т. п.

Слів турецько-татарської семі в українській мові над-
звичайно багато, до того ж слова ці давно вже глибоко
зайшли до мови народньої; безумовно, наш власний частий
наголос на кінці слова повстав і під впливом турецько-та-
тарським. Див. § 46.

Турецько-татарські слова, що зайшли до нашої мови,
постільки вже українізувалися, що при відміні все мають
рухомий наголос на кінцевім складі, напр.: кашука, каш-
шуком, в табуні, топчані, чабанів, гапликом і т. п.

Власні імення турецько-татарські звичайно не україні-
зувалися і мають нерухомий наголос, цеб то при відміні
слова він лишається на тім самім складі, де й був у назив-
нім відмінкові: Османа, з Османом, Тамерлану, але імення

на *-ак, -лк* при відміні проте мають вже рухомий наголос на кінці слова: Кончак — Кончакá, з Кончакóм.

§ 11. В словах *персидського* походження наголос завжди знаходиться на кінці слова: амбáр, базáр, балагáн, балахóн, бирюзá, булáт, бурá, каравáн, Аримáн, Зороáстр, Камбáз, Ормúзд, Рустém і т. п.

Такий вимові цих слів допомагало й те, що персидські слова заходили до нас часто через тюрксько-татарське посередництво.

§ 12. Слова *арабського* походження також мають наголос на кінцевім складі: адмирáл, азимúт, алкогóль, альманáх, атлáс, бальзám, газéль, бурнýс, зенít, іслáм, кисét, корáн, майдáн, Авероéс, Магомét, Омáр, Гарún-аль-Рашíd і т. п.

Слова цієї групи заходили до нас звичайно через мову французьку (а сюди з Іспанії), що теж впливало на їх наконечний наголос.

§ 13. Слова *семітської семі* мов (вавилонська, асирійська, давньо-жидівська, сирійська) також вимовляємо з наголосом на кінцевім складі: Валтасáр, Сарданапáл, кагáл, мацá, кошér, лапсердáк і т. п. Тут маємо багато слів давньо-жидівських, що прийшли до нас через мову грецьку: Арóн, амíнь, Аврáм, Агасéр, Адáм, Івáн, Адовáй, Іордáн, Варлáм, Голіáф, Давíд, Соломóн, Саўл, Саваóф, але: Ёгóва і Ёгóвá.

§ 14. Мови *фінські* завжди мають наголос на початковім складі слова: Кáлевала; від цих мов у російській мові лишилося надзвичайно багато географічних назв, особливо на півночі Росії (або в Финляндії), напр.: Сáлма, Вúокса, Іматра, Мánсельке Тóр ео, Кáргополь, Вóлогда, Яренськ, Сúхона, Пíнега, Тúлома, Хóлмогори (з фін. Holmgardr, це слово підпало так званій народній етимології, хоч зберегло свій фінський наголос). Небагато фінських слів, вже під впливом російським, вимовляємо тепер з наголосом на кінці слова: Кивáч, Москвá, Окá Шекснá і т. п., хоч у XVII в. на Україні звичайно казали: Мóсква

§ 15. В мові *польській* наголос завжди падає на передостáнній склад, цеб-то на другий склад від кінця: ду́ля, мазу́рка, бекéша, вéнзель, Длу́гош, Зарéмба, Костю́шко, Копéрник, Лінде, Ска́рга і т. п.

Треба додати, що всі ті чужі слова, які звичайно вимовляються з наголосом на кінці слова, — напр. слова французькі та слова турецько-татарської семі і др., — поляки вимовляють по своєму, цеб-то з наголосом на передостáннім складі слова; але такий наголос в мові польській явище цілком нормальне, бо відповідає законам їхньої власної мови. Цю польську вимову чужих слів часто переймають собі й українці в Галичині та на Волині.

і дуже часто вимовляють чужі слова з наголосом на передостаннім складі, цеб-то по польському, замість вимовляти їх з наголосом на кінці, напр.: адвокат, Париж, букет, зам. адвокат, Паріж, букет; такий наголос в українській мові зовсім неприродний, бо наша мова знає й кохався в наголосах на кінці слова; пор. § 46.

§ 16. В мові *чеській* наголос завжди на початковім складі слова: блазень, гасло, прапор, Ганка, Масарик, Коблар і т. п.

§ 17. В мові *грецькій* наголос може бути на одному з трох останніх складів слова; слова грецького походження в більшості своїй затримують і свій грецький наголос: архимандрит, базис, бібліотека, варвар, ефір, космос, символ, строфа, Апеллес, Атлас, Геліос, Пифагор, Титан, Гектор, Кастор, Нестор і т. п.

§ 18. Грецькі слова на *-os* завжди гублять у нас своє *-os*, а наголос звичайно лишається грецький: август, абрист, катар, метод, педагог, період, філософ, Алкід, Анхіз, Архимед і т. п.

§ 19. Грецькі слова на *-on, -on* звичайно зберігають у нас своє закінчення, але наголос мають завжди на кінці слова: лексикон, Агамемнон, Амфитріон, Анакреон, Аполлон, Зенон, Критон, Лаокон, Мемнон, Платон, Солон, Тритон, Харон і т. п.

§ 20. Але багато грецьких слів свого закінчення й наголосу в нас не зберігають, — найчастіше наголос цей переходить на кінець слова, напр.: наварх, пегас, скандал, Аристарх, Аристип, Гезіод, Гефест, Гомер, Зефір, Ікар, Ликург, Мевандр або Мевандер, Нарцис, Патрокл, Пегас, Полифем, Пріям, Сатир, Тантал, Телемах, Езоп, Епиктет, Феокрит і т. п. Такий вимові допомагало (крім аналогії з вимовою імен латинських, § 21) те, що ймення ці часто приходили до нас не прямо з грецької мови, а при допомозі мови французької (§ 5). Грецькі романи в XVIII віці були в нас дуже модними, але на Україні їх читали тільки у французьким, рідше в німецьким перекладі; таким чином зайшло до нас багато грецьких слів у французькій перерібіці. Пор. § 6.

§ 21. В мові *латинській* наголос буває лише на другім або третім складі слова від кінця, на кінці ж слова він ніколи не буває. Коли слово зберігає свою латинську форму, то звичайно воно має й латинський наголос: кодекс, клявза, сенатор, Аргус, Веспер, Дафнис, Катиліна, Коклес, Назіка, Непот, Цезар, Юпитер і Юпітер і т. п.

Але багато єсть і таких латинських слів, що їх з різних причин ми вимовляємо з наголосом на кінці слова, напр.: Ганнібал, Геркулес, концерт, адвокат і т. п.; див. §§ 22 — 24, 26 — 29.

§ 22. Від слів на *-as* (з родовим на *-atis, -antis*) звичайно творимо слова від основи (основа — це родовий відмінок без закінчення *-is*), а наголос ставимо в них постійно на кінці слова: гига́нт, оптима́т, мецена́т; так само й грецькі: А́тланта́, Калха́нт і т. п.

§ 23. Багато латинських слів гублять у нас своє закінчення. Так, закінчення *-us* в українській мові завжди відкидається, а наголос лишається на тім самім складі, на котрім був він у мові латинській: *advocátus* — адвокат, *prelátus* — прелат, *senátus* — сенат, *accéntus* — акцент, префе́кт, апа́рат, доце́нт, контра́кт, Вулка́н, Герма́ник, Камі́л, Катю́л, Луку́л, Марце́л, Мете́л, Непту́н, Ре́гул, Ро́мул, Сату́рн, Си́лен, Та́цит, Тибу́л і т. п.

§ 24. Латинські слова на *-um* звичайно гублять у нас своє закінчення, але наголос зберігають латинський: *decrétum* — декре́т, *pro céntum* — проце́нт, ферме́нт, архі́в, стату́т, фундаме́нт і т. п. Коли ж слово закінчення *-um* не губить, то воно так само зберігає й латинський наголос: мемора́ндум, фа́тум, мі́нимум, фо́рум і т. п. (замічу, що в українській мові слова ці мужеського, а не середнього роду).

§ 25. Латинські слова на *-ius* та *-ium* звичайно міняють у нас своє закінчення на *-ій*, а наголос мають на передостаннім складі: Вергі́лій, Гора́цій, Мерку́рій, Ові́дій, аква́рій, герба́рій, крите́рій і т. п.

§ 26. Слова на *-eus* переходять у нас на *-ей* з наголосом на кінцевім *-e*: Морфе́й, Еле́й, Пому́ей, Апуле́й. Див ще § 34.

§ 27. Латинські слова на *-anus* переходять у нас в слова на *-ан* з наголосом на кінці слова: вулка́н, Лука́н, Сильва́н, Трая́н, Юлія́н і т. п. Див. § 34.

§ 28. Так само латинські слова на *-inus* переходять у нас в слова на *-ин* з наголосом на кінці слова: Августи́н, Тигеллі́н.

§ 29. Латинські слова на *-o, -io*, що мають родовий відмінок на *-onis*, в українській мові звичайно кінчаються на *-он* (цеб то творяться від основи) з наголосом на кінцевім складі слова (цеб то з наголосом основи): леги́он, аквилі́он, Каті́он, Купиді́он, Марі́он, Назі́он, Пизі́он, Плуті́он, Страбі́он, Цицері́он і т. п.; так само Не́рон, і рідко — Не́рон. Пор. § 34.

§ 30. Часом буває, що ми вимовляємо класичні слова ріжно, — то з наголосом грецьким, то з латинським, то на ренті — з своїм, цеб то на кінці слова, напр., назву *Ганнібал* вимовляють потрібно: Ганні́бал — *Hannibal*, Ганні́бал — *'Anibás*, і Ганніба́л; так само Андроні́к, Не́рон, Адоні́с, А́рго, Са́нфо і т. п.

§ 31. Ті чужі слова, що одночасно заходять до нас від різних мов з різною системою наголосу, часто вимовляються в нас не однаково: принцип, магазін, атом, парлямент, медикамент і т. п.

§ 32. Чужі слова *зложені* частіше мають у нас український наголос, щоб то на другім слові: полицмейстер, балетмейстер, аксельбант, бакенбарди, брандмайор, камердинер, парикмахер і т. п. Але в чужих словах рідко вживаних, особливо в перейнятих з мови німецької, наголос часом лишається німецький, щоб-то в першім слові: ландман, фурман, вальдшнеп і т. п.

§ 33. *Закінчення* чужих слів не завжди дають вірну вказівку про наголос їх. Напр., єсть однакові закінчення в мові англійській і французькій (звичайно такі слова зайшли з французької мови до англійської), так що в словах, перейнятих з цих мов, наголос ставимо в залежності від того, звідки слово взяте; так вимовляємо: парламент (по англійськи) або парла́мент (по французьки).

§ 34. Ось ці закінчення чужих слів *мужеського роду* звичайно приймають наголос на себе, звідки б слово не прийшло до нас: *-аж, -аш, -еж, -ак, ант, -ант, -ент, -мент, ан, -ан, -ен, -ін, -он, -он, -он, -ай, -ей, -іл, -іл, -ам, -ім, -ім, -ат, -ет, -ит, -от, -от, -ест, -ист, -иф, -изм, -изм, -иск*. Сюди належать головним чином слова французькі, латинські, грецькі, турецько-татарські та інші; виключення з цього правила не багато. — це звичайно слова з тих мов, що хоч мають подібне закінчення, але не допускають наголосу на кінцевім складі, напр.: Лондон, Батрон і т. п.

Всі слова з таким закінченням мають наголос нерухомий, щоб-то при відміні слова він лишається на тім самім складі де був у називнім відмінкові: драгун, драгуна, драгуном, драгуни. Тільки загально вживані слова на *-ак, -ай, -ан* в українській мові мають великий нахил до рухомого наголосу: козака́, козако́м, байдаки́, буга́й і т. п.; але не загально вживані слова на *ак, ай, ан* звичайно зберігають свій нерухомий наголос. Див § 10.

§ 35. Чужі слова муж. роду на *граф, -метр (-метр)* і *-лог*, з голосною *о* перед цими закінченнями, мають наголос на цім *о*: автограф, хронограф, фотограф, етнограф, типограф, барометер, хронометер, динамометер, ідеолог, патолог, фізіолог, археолог, філолог.

Коли ж перед цими закінченнями нема голосного *о*, тоді наголос падає на кінець слова: епиграф, або буває перед закінченням: діаметер, каталог, параграф і т. п.

Український переклад слова *теолог* має й український наголос, щоб-то на другім слові: *богосло́в*.

§ 36. Чужі слова жіночого роду на *-а* постійно мають наголос на передоставнім складі: комбра́, кімна́та, ма́са,

ода, сфера, химера, Аврора, Агрипіна, Андромаха, Антигона, Венера, Гекюба, Лаура (Лявра), Дездемона, Ізабела, Прозерпіна і т. п. Виключення творять лише слова (їх небагато), що в мові своїй мають вже наконечний наголос: строфа, маца і т. п.

§ 37. Слова жіночого роду на *-ія, -ія, -ія, -івка, -івка, -івка* звичайно мають наголос на передостаннім складі: Амальтея, Астрія, Медія, Ніобія, Аглая, Цазвикая, Збія, винтовка, аптека (також і по § 38: аптика), карета, газета, ідея, батарея; але: солей, кисей.

§ 38. Слова жіночого роду на *-ика* мають наголос на третім складі від кінця: фізика, грамати́ка, догма́тика, матемáтика, журналістика, ритори́ка і т. п. Але це наголос уже новий, бо вдавнину всі слова на *-ика* вимовлялися в нас на Україні по § 36, з наголосом на передостаннім складі: ритори́ка, Афрі́ка, Америкá, грамáтика; від цієї давньої вимови на Україні лишилося лише музика́ (а не мўзика).

Слово *музика* походить від гр. *μουσική*, і вимовлялося в нас, по § 36, з наголосом на передостаннім складі: *му́сика* — *моу́іка*, потім музика́; давні українські акцентовані пам'ятки знають лише *мўзика*, *мўзика*, і цей давній наголос став на Україні загально вживаним. Свій наголос українці занесли й на Москву і там він довго тримався; пор. ще у Пушкіна: Гремить музика́ боевая. Десь коло 30 років XIX-го століття німці й поляки занесли на схід латинську вимову цього слова — мўзика, але вона на Україні не прийнялася (проте прийнялася в Росії: му́зыка). Лише в Галичині, під впливом польським, часто вимовляють музика́.

§ 39. Слова жіночого роду на *-ія* бувають латинського або грецького походження; слова латинського походження (хоч би й грецькі слова, але прийшли до нас через мову латинську) вимовляємо з наголосом на 3-м складі від кінця: комедія, анатомія, редакція, поезія і т. п. Треба замітити, що під польським впливом так само вимовляємо й деякі грецькі слова: Аспазія, Іфигенія, Лесбія і т. п.; через Україну цю польську вимову було завезено й до Росії.

Слова грецькі (або семитські, що прийшли до нас через мову грецьку) звичайно вимовляємо з наголосом на 2-м складі від кінця: витія, анемія, месія, летаргія, литургія, панагія, симонія, стихія, Евдокія, Софія, Марія (але й Марія, Мар'я, бо з Магія) і т. п.

§ 40. Всі слова, що закінчуються на *-іда, -їда, -івда, -яда*, мають наголос на передостаннім складі: панахіда, лампада, бригада, канонада, Аглайда, Бавкида, Іродіяда, Ізіда, Кипріяда, Немезида, Палада, Фетида, Енеїда і т. п.

§ 41. Імення муж. роду на *-а* вимовляємо так само, як і імення жіп. р. на *-а*, цеб-то звичайно з наголосом на передостаннім складі (по § 36): Атіла, Брама, Бўдда, Задека, Сенека; але: Кузьма, Лука, Хома, Бова, Калігула.

§ 42. Ось ці суфікси прикметників від чужих слів завсіди приймають наголос на себе: *-альний*: банальний, ідеальний, нормальний, геніальний, реальный; *-бний*: серйозний, грандіозний; *-ійний*: кульмінаційний, сенсаційний; *-ичний*: критичний, психічний, ідеалістичний, ідилічний, аналітичний, анатомічний, іронічний і т. п.

§ 43. Прикметники на *-ський*, що походять від слів на *-ія*, мають наголос на передостаннім складі: бельгійський, австралійський, фенікійський, богемський, саксонський; але віддавна встановилася літературна вимова „англійський“ поруч „англійський“.

§ 44. Дієслова чужого походження на *-ствувати* утримують в дієменникові наголос свого іменника на *-ство*: авторство — авторствувати, ораторство — ораторствувати. По всіх дієслівних формах наголос у таких словах нерухомий.

§ 45. Більшість чужих дієслів кінчиться у нас на *-увати*, *-ювати* (з нім. *-iegen*): фантазувати, мобілізувати, зондувати, ігнорувати, ідеалізувати, апелювати, ізолювати, ілюструвати, балансувати і т. п. При зміні цих слів, коли випадає *в*, наголос переходить на *у*, *ю*: зондую, апелюючи.

§ 46. Таким чином, як бачили ми вище, в українській мові помічається великий нахил вимовляти чужі слова з наголосом на кінці слова, цеб-то вимовляти їх так, як часто вимовляємо й свої слова. Цьому допомагали такі причини.

Першою причиною цього треба вважати зникнення в нас закінчення чужого слова, через що наголос слова тим самим опинився на кінцевім складі: *advocatus*—адвокат, *paidagogos*—педагог.

Другою причиною цього треба вважати те джерело, звідки прийшло до нас слово. Річ у тім, що з половини XVIII го віку розпочався дуже великий вплив французької мови на Схід, а разом з тим і на Україну, і вплив цей продовжувався майже ціле століття; мова французька панувала тоді скрізь в інтелігентних родинах. От через це багато чужих слів, напр. грецьких, латинських, німецьких, англійських, арабських і інші, прийшли до нас через мову французьку, і ми їх часто вимовляємо й тепер по французьки, цеб-то з наголосом на кінці слова: Амур, Шекспір (по-англійському треба Шекспир, *Shakespeare*), Гамлет, Гомер і т. п.

По-третє, великий вплив у цім відношенні мали на нашу мову мови східні, — тюрксько-татарські, в яких наголос постійно падає на кінець слова; мови ці взагалі виявили на українську мову надзвичайно великий вплив.

Гераклева дітвора України.

З історії ми знаємо, що в глибоку старовину, в початках історичного життя українського народу, серед наших предків виявилось чимало таких, які володіли нечуваною фізичною силою та наводили великий страх на своїх ворогів. Іноді такі люде поединком вирішували цілі війни і змушували, особливо дикунів, відмовлятися від нападу на наші міста та відходити з поворотом у степи. Слава про таких багатирів розходилася далеко поміж иншими народами і викликала в них боязливість і повагу. Знані вони у нас під іменем пр. таких героїв, як Микита Кожемяка або відважний князь Тмутороканський Мстислав, войовничий лицарь, який воював з князем Касогів (Черкесів) Редедею.

Чимало ще знаємо й инших багатирів на протязі історичного життя українського народу, але не про них річ. Хочемо тут піднести саме те, що такі багатирі ще й досі не перевелися у нас на Україні. Правда, тяжка хвиля сучасного життя застала їх, як і инших ліпших синів матері України, що боролися за її незалежність, залишити її і розпорозитися по цілому світі. Але говорять, що зле часом виходить на добре... З ріжної преси довідуємося, що наші земляки—атлети боряться і показують своє мистецтво на європейських та американських аренах і не без успіху. Перемагають знаменитих силачів инших націй і побивають світові рекорди, викликаючи в світі здивовання своєю фізичною силою. Багато з них потрапили здобути високі титули „чемпіона над чемпіонами світа“.

Перше місце серед них займає відомий добре нам Піддубний. Чемпіон над чемпіонами.

Походить він із Полтави, вище середнього росту, важить 8 пудів (129 kg.) і збудований надзвичайно гарно. Підіймає обома руками 9 пудів (145 kg) вісім разів — рекорд ще досі непобитий.

Віздив цілий світ і ніде не був переможений. В 1907 році в Петрограді, в цирку Чінезелі протягом 15 хвилин поклав не менше відомого польського борця Збішка Циганевича.

Другим іде не менше знаменитий Олександр Гаркавенко, що два роки тому гостив у Львові. „Чемпіон над чемпіонами“. Родився він на Катеринославщині і має 30

років. Середнього росту, важить 9 пудів (145 kg.). Рекорд: підносить двома руками 10 пудів (160 kg.), на плечах витинає залізну шину, яку гне на ньому 30 людей. В губах гне 4 цалеве залізо, а зі штаби три цілі завширшки й 1 цаль завгрубшки робить на руці бронзолетки. Надзвичайний технік французького борництва. В боротьбі має незвичайну орієнтацію та стратегію і бореться поправно і по мистецьки. Побив рекорд у плавбі: продержався на Азовському морі 4 години, а на північній Двині проплив з водою 12 верстов.

Сам гарно збудований, пристійний і удалий. До цього часу не був переможений. Виїхав до Америки.

Третім іде Канотин. Чемпіон світа, родом із Херсонщини. По 3 годинній боротьбі з Збишко-Циганевичем розійшлися, не перемігши один другого. Знаменитий борець і атлет. Перебував в Німеччині.

Четверте місце займає чемпіон над чемпіонами Пасунько, родом із Херсонщини. Важить 8 і пів пудів. Підіймає двома руками 9 пудів. В 1915 році в Полтаві по півторагодинній боротьбі зі Збишко-Циганевичем, останній відмовився від дальшої боротьби з ним. Взагалі п. Пасунько в боротьбі до цього часу не був переможений. Має дуже гарне тіло з надзвичайно сильними м'язами.

В п'ятім ряді йдуть два брати Гурські, родом із Катеринославщини. Перший важить 7 пудів, а другий 6 пудів і 20 фунтів. Рекорд: без конкуренції рвуть руками і грудьми ланцюги.

На шостім місці стоїть чемпіон світа Бариченко, бувший старшина чорноморської фльоти, родом із Харківщини. Рекорд: підіймає двома руками 7 і пів пудів.

Сьомим іде чемпіон світа Білоус (бувший матрос чорноморської фльоти), родом із Полтавщини. Важить 7 і пів пудів. Клясичний борець.

Восьме місце займає Осауленко (бувший матрос Чорноморської фльоти), родом із Харківщини. Важить 6 пудів. Надзвичайний технік французької боротьби.

Дев'ятим іде чемпіон світа Голокологосів (бувший старшина Чорноморської фльоти.) Народився на Донеччині. Важить 7 і пів пудів. Надзвичайно гарної вроди. Борець першої кляси французької боротьби. Перебував тепер у Польщі.

Десятий Сокира. Чемпіон світа, родом із Херсонщини. Легкої ваги — всього лише 4 і пів пудів. Надзвичайний технік французької боротьби.

Одинадцятий Габуренко. Чемпіон Європи, родом із Харківщини. Важить 7 і пів пудів, клясичний борець.

Дванадцятий М'ясоїдів. Чемпіон світа, родом із Полтави. Відомий артист-маляр. Знаменитий борець французької боротьби і надзвичайно гарної вроди. Через нього

відбувся поєдинок між російською графінею й італійською артисткою.

Тринацятий Гриненко, родом із Київщини. Ама-тор. Важить 4 і пів пуда. Рекорд: підіймає одною рукою 5 пудів 10 фунтів. (З фаху гірничий інженер).

Чотирнадцятий Гордієнко з Києва. Знаний атлет інструктор тяжкої атлетики. Рекорд: різні номери на гирих. (З фаху доктор медицини).

Пятнадцятий Головач родом із Волині. Знаний атлет — боксер.

Шіснацятий Симонович, старшина армії УНР. — Клясичний борець.

Сімнадцятий Медвідь, родом із Полтавщини. Важить 6 і пів пудів. Клясичний борець.

Вісімнадцятий іде Огиренко, з Полтави. Важить 6 пудів. Клясичний борець.

Дев'ятнадцятий Шайга — кубанський козак 6 пудів ваги. Клясичний борець.

Двацятим іде Ющенко. Знаменитий борець, котрому ніхто при французькій боротьбі не міг зломати моста (при-йом боротьби).

Двацять першим Тимченко. Родом із Харкова. Першоклясовий борець.

Двацять другий Записецький родом із Києва. Бувший старшина гвардії, а також і Української армії. Важить 5 і пів пудів. Рекорд: піднімає обома руками 6 пудів, а одною 4 пуди. Атлет-борець. Ще молодий, але подає великі надії на будуче. Виїхав до Америки.

Двацять третій Чумак із Харкова. Клясичний атлет — борець, і

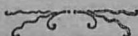
Двацять четвертий Невелський з Житомира. Ва-жить 6 пудів, клясичний борець по французькій системі

В цирку п. Корнацького у Львові на міжнародньому турнірі бере участь великий улюбленець публіки, україн-ський спортсмен Іван Волинець. Походить він з Галичини і має 28 років. Вище середнього зросту, гарної будови, з доб-ре розвинутими м'язами, робить миле враження.

Належить до легкої атлетики, в якій має гарні осяги: кидання диском 39 метрів, ратищем 44 метри; кулею (ядро) 12, 80 м. і скок у височину 160 сантиметрів. Знаме-нитий технік французької боротьби. Бореться з такими зна-менитими світовими чемпіонами, як Мурин Бамбуля, Сва-тиня, велетень Грікіс і Співачек та займає не останнє місце. Великий знавець легкої атлетики і здібний органі-затор подає великі надії і безперечно в недалекому майбут-ньому займе високе місце як серед наших, так і світових геркулесів.

Перечислені вище представники сили народньої, які побивають світові рекорди, в щастям та гордістю рідної землі, яка зродила та виплекала таких синів і може похвалитися ними перед світом. Описуючи живих, не можу обійти мовчки світлої пам'яті двох героїв-атлетів, які загинули в часі визвольної боротьби за незалежність України, а саме Стецюру і Піддубо-Добровольського. Перший походив із Київщини. Чемпіон світа, важив 7 пудів і був знаменитий борець, а до тогож і драматичний артист київських театрів. Брав активну участь у боротьбі за волю Батьківщини й особливо відзначився, як повстанчий отаман на Київщині, де й поклав своє життя в 1919 році, розстріляний денікінцями.

Другий, родом із Херсонщини. Важить 7 пудів і був теж клясичний борець. Бився в рядах Української армії з ворогами рідної землі і впав смертю мученика з рук звірів-чекістів

* * *

Морок. Ніч. І блисне сонце,
Зникне сна кошмар.
Почуваю, що не сон це,
Що в мені — пожар.
Викличу я співи серця,
Оживуть кущі.
Ранок. Вранці сміле скерцо
Скине обручі.
Сиві прадіди забуті
В грудях встануть враз.
Встануть, безвістю закуті,
Вже в останній раз.
Співи матері, почуті
В колисковім сні —
Всі слова перезабуті
Забренять в мені.
Вітряки, хатки, долини,
Січ, зелений гай —
Всі ці образи прилинуть,
Скажуть: „Не займай“.

М. Семенко.

На рідному ґрунті.

(Сторінка зі спогадів).

(Присвячується світлій пам'яті І. М. Степенка та А. І. Лещенка).

Перший універсал Української Центральної Ради покликав український нарід — самому творити свою долю.

Для праці утворення основ державного будівництва з'явилася потреба мобілізувати всі інтелігентні українські сили, де б вони до того часу не перебували.

Українська кольонія в Москві з кожним днем зменшувалася; дехто закликався на працю до Київа, дехто вирушав на власну руку додому, щоб узяти участь в утворенню місцевого життя, нехай поки що на автономних основах...

В кінці вересня 1917 р. (а може в початку жовтня) одержав і я телеграму з Київа, за підписом І. А. Феценка-Чопівського, як голови української фракції Київської Міської Думи, з повідомленням, що Київська Міська Дума обрала мене в члени Управи для керування народньою освітою.

Добре знаючи те, що Київ завжди був цитаделлю чорної сотні та конгломератом ріжних національностей, ворогуючих між собою, я рішив наперед зїздити до Київа та на місці з'ясувати, чи зможу виправдати те довір'я, яке покладала на мене українська фракція Думи.

В перший же день свого перебування в Київі я одержав запрошення від Генерального Секретаря нар. освіти І. М. Степенка, з яким до того часу не був знайомий, на побачення з ним в Генеральнім Секретаріаті.

З великим душевним хвилюванням вступав я в помешкання Центральної Ради, цього дійсного живчика народнього життя України... В вестибулі помешкання товклася юрба людей, переважно військових, — біля книжних кіосків, що належали ріжним партійним організаціям... В кімнаті, де працював І. М., теж було „вавилонське стовпище“, — повно людей та „ліричний“ розгардіяш на письменному столі.

До мене підійшов надзвичайно життєрадісний чоловік: у чорному сурдуді, з пишною білою краваткою, — це був І. М. Степенко. Почалася розмова, хоча й на двох діалектах — українському й російському (я не відважувався розмовляти по-українському, бо більше двацяти років стало

перебував на Московщині), але на стільки щира й товариська, що принайменше в мене було вражіння, наче до цієї розмови ми десятки років товаришували. І. М. радив мені не приймати посади члена міської Управи, а взяти посаду товариша Генер. Секретаря нар. освіти, яку він мені тут же запропонував. З де яких міркувань я відмовився від цієї пропозиції, але погодився увійти в склад його співробітників по Генер. Секретаріату в ролі „експерта по народній освіті“.

Так почалася одночасно моя праця в київському міському самоврядуванні й Генер. Секретаріаті народньої освіти, що потім перетворився в міністерство нар. освіти.

Це сполучення праці в двох установах допомогло мені, з одного боку, брати участь у розробці основ нового устрою школи, з другого, — переводити в життя ці основи — в шкільній практиці Києва.

Як у своїй роботі Генер. Секретаріат з самого початку свої діяльності спирався на організоване українське учительство (незадовго перед тим повстала Всеукраїнська Учительська Спілка) та на представництво від національних меншостей, так і я в своїй діяльності по керуванню народньою освітою Києва рішив використати ті самі сили.

Мені пощастило провести через Думу статут Комітету по народній освіті, який перебрав на себе адміністраційне керування всіми міськими школами (двома гімназіями, учительською семінарією, вищими і нижчими початковими школами). В склад цього комітету під моїм головуванням, як члена Управи, входили по одному представнику від учительських спілок кожної національності та по одному представнику від кожної національної фракції міської Думи.

Розуміється, першим завданням української фракції Думи було утворити для українського населення Києва рідну школу, якої позбавлене було воно сливе на протязі всього „пропащого часу“ — з моменту прилучення до Росії. І в той же час українська фракція твердо стояла на ґрунті визнання національно-персональної автономії, проголошеної III універсалом Укр. Центральної Ради 7-го листопаду 1917 р.

Київська Міська Дума — ще до мого вступу в члени Управи — рішила утворити перед початком 1917-18 шк. року в різних районах Києва прийомні комісії з участю представників від кожної національності для запиту батьків, до якої саме національної школи бажають вони віддати своїх дітей.

На підставі цих даних було встановлено, скільки належало відкрити нових шкіл для задоволення потреб кожної національності.

Таким чином мені прийшлося рахуватися з вислідами цього своєрідного плебісциту як з фактом, хоча вони далеко не відбивали дійсних потреб українського населення, тим більше, що, як потім дізнався я від А. І. Лещенка, голови київської спілки учителів-Українців, при цьому плебісциті практикувалися різні надужиття з боку російських представників прийомних комісій. Цікаво зазначити, що особливо визначався тут україножерством радник Думи С. Грушевський, що носив одно прізвище з тодішнім Головою Центральної Ради М. С. Грушевським..

Всеж таки як ні як треба було знайти декілька десятків учителів для українських шкіл Києва, — учителів, які б не тільки відповідали загальним умовам, установленим для кандидатів на учительську посаду, але й національно свідомих.

Тут надзвичайно прислужився А. І. Лещенко, рекомендуючи членів спілки на учительські посади в школах Києва.

Для педагогічного керування школами був установлений Миською Думою інститут інструкторів, і ці інструктори теж призначалися за рекомендацією учительських спілок відповідної національності.

В той час, як Київ переводив у життя плян управління народньою освітою, збудований на принципах, що відповідали як педагогічним вимогам, так і засадам демократизму й вільного розвитку кожної національної школи, для цілої України це питання потребувало ще теоретичної розробки, якою й занялася Генеральна Шкільна Рада при Генер. Секретаріаті нар. освіти. Але І. М. Степенко рішив піддати вироблений Генер. Шк. Радою плян управління нар. освітою на Україні детальному обговоренню на спеціальному зїзді з представників учительських організацій і місцевих самоврядувань раніш, ніж вносити його на затвердження Центральної Ради. Для підготовки цього зїзду був утворений організаційний комітет, головування в якому було покладено І. М. — чем на мене. Названий зїзд відбувся 15 20 грудня 1917 р. На жаль, незабаром наступили події, які відсунули введення в життя пляну управління народньою освітою на Україні аж до часів Директорії, при якій був затверджений цей плян, правда, з де-якими змінами проти тих ухвал, що були винесені згаданим зїздом.

Після повороту Центральної Ради до Києва І. М. Степенка вже не було в складі Народніх Міністрів (після ІV універсалу, що проголосив самостійність У. Н. Р., Генер. Секретарі прибрали назву народніх міністрів), але І. М. залишився на праці в міністерстві нар. освіти, яко Генеральний Комісар народньої освіти. Більше того, не відійшов він від праці в тому ж міністерстві й тоді, коли стався

гетьманський переворот і до керування цим міністерством прийшов М. П. Василенко, хоча й щирий Українець, але занадто уступливий перед наступом російського громадянства та учительства на українську школу й культуру.

На охорону цієї школи й культури в відомстві Міністерства Нар. Освіти й залишилися на своїх урядах видатні діячі, як І. М. Степенко, П. І. Холодний, А. І. Лещенко та ин.

Почався похід проти свідомих Українців учителів, особливо проти комісарів нар. освіти, — звільнення, арешти, обвинувачення в большевизмі й т. д.

Міністр М. П. Василенко рішив зовсім зліквідувати інститут Губерніяльних і повітових комісарів нар. освіти, збудувати по новому пляну управління нар. освітою на Україні, і з цією метою утворив при міністерстві спеціальну комісію під головуванням В. П. Науменка. В склад цієї комісії був запрошений і я, — крім того з Українців в комісії брали участь П. І. Холодний і О. Ф. Музиченко, решту членів становили Росіяне або „Малороси“. Не диво, що комісія в більшості своїй схилилася до відновлення старих кураторів шкільних округ під назвою „управляючих шкільними справами в губернії“, себ-то хотіла посадити замість трьох попередніх шкільних кураторів 10-11 „управляючих“.

Коли зясувався для мене вислід праці цієї комісії, я рішив вийти зі складу її з доведенням до відома громадянства мотивів свого виходу і в цій справі звернувся до І. М. за порадою. І. М. цілком погодився зі мною, і в його-ж урядовому кабінеті склав я відкритого листа до міністра М. П. Василенка і тоді ж умістив того листа за порадою І. М. в „Робітничій Газеті“.

Це було мов передостаннє побачення з І. М. Степенком, бо через декілька днів І. М. виїхав до себе на село на Полтавщину і там — в своїй рідній Полтаві — знайшов смерть від кулі невідомого злочинця. Урочистий похорон І. М. Степенка, що відбувся в Києві 4-го серпня 1918 р., навіч виявив, з якою пошаною ставилося українське громадянство до першого Генер. Секретаря нар. освіти.

Після свого виходу з комісії В. П. Науменка я зовсім відійшов від праці в Міністерстві Освіти, а також не по своїй волі мусів відійти й від праці в київському міському самоврядуванні, бо воно було зліквідоване розпорядженням гетьмана Скоропадського...

З перемогою повстанського руху проти гетьмана відновлено київське міське самоврядування, і я знову повернувся до своєї праці на полі народньої освіти Києва.

Тут мені знову довелося в ріжних справах стикатися з А. І. Лещенком, який став на чолі Департаменту ниж-

чої школи Міністерства Освіти. Не вважаючи на свою хворобу (сухоти), що помітно підточувала його фізичні сили, А. І. увесь віддався праці на зміцнення української школи та на боротьбу з її ворогами — російським громадянством і учительством.

Вже на еміграції дізнався я, що А. І.—чу довелося виступити на своїх знесилених плечах денікінську навалу на українську школу (А. І. був Головою Товариства Шкільної Освіти, що перебрало на себе утримання й керування українськими школами на всій Україні). В зиму 1920 р. А. І. Лещенко, що віддав усього себе національній справі, помер теж у своєму рідному місті Зінькові — на Полтавщині.

З приходом до влади Директорії відкривалися великі перспективи для розвитку національної культури. Знову закипіла праця в Міністерстві Освіти, на яке Директорією покладено було розроблення плану ґрунтової організації всієї системи виховання й навчання; знову Всеукраїнська Учительська Спілка запропонувала послуги в співпраці над розробкою нової школи не тільки по мові, але й по духу, по суті; знов українське громадянство мало можливість взяти активну участь у творенні національної школи й культури. Але цим перспективам не довелося реалізуватися: на Україну знову сунула більшевицька навала.

В кінці січня 1919 р. приїждює мені залишити Київ, а разом і В. Україну після недовгої праці на рідному ґрунті, шукаючи притулку в бранній країні — Галичині...

* * *

Уже зоря золоторога,
де полями зацвіло,
кладе на огнені пороги
своє сивіюче крило

На тротуарах не лілеї
й не лебединий в небі крик —
дзвінка безодня над землею
чолом задуманим горить.

В поля з пахучої долоні
Червінці осінь просіва...
А десь біжать залізні коні,
і пахне холодом трава.

Михайло Білінський*).

(Сильветка)

Хто з Українців, що в часи нашої революції перебували при уряді Української Народньої Республіки, не знав цієї високої, ставної постаті, гладко по англійському виголоеної, завжди веселої, привітної, повної невичерпаної енергії?

Хто не зустрічав його на поважних нарадах і зібраннях, де він промовляв, певний свого права, сильний авторитетом і переконанням? Талановитий фінансист, тверезий адміністратор і людина з честю.

Його любили в товаристві. Хто не чув його приємного й міцного співу в веселому товаристві, співу, що дорівнювався ліпшим оперовим артистам?

Він мав широке коло знайомих та прихильників і між військовими і між урядовцями і між громадськими працівниками. Завжди рівний в поведженню з усіма, й його щира й правдива душа не мінялася й на високих посадах. Він нічим не пишався, сам себе ніде не підвищував і не принижчував других.

Російська революція 1917 р. захопила його в Петербурзі, де він був під той час старшим лейтенантом Балтійської флотії і командував канонеркою.

Коли більшовики забрали владу в Московії, коли виявилась їхня політика, яка гнобила менші народи Росії, він побачив, що з більшовиками йому не по дорозі, переїхав до Києва, де в той час організувалося вже ядро Української Державности. У ці часи ми бачимо М. Білінського між членами делегації, що заключала в Берестю умови з Німцями.

Переконаний прихильник парламентарного й демократичного устрою держави, не вважаючи на лівість і правість, яко зявища часові, він щиро працює в Морському Міністерстві.

*) Ця сильветка, знайдена в паперах покійного Івана Липи, присвячена пам'яті його друга, Михайла Білінського, талановитого адміністратора і фінансиста, директ. Кредит. т-ва перед 1914; здібний реформатор — див. його „Хлібна валюта“ в „Нов. Думці“ Кам., 1920 р. ч.1—2,— стоїть у звязку з ширшими життєвими, якими Іван Липа хотів ушанувати пам'ять як Білінського, так і другого свого друга, дра Івана Луценка.

Коли Директорія увійшла до Київа і формувалося перше революційне міністерство, М. Білінський, з вибору партії Самостійників, до якої належав, вступав в склад кабінету, яко Міністер Морських Справ.

Тоді ціла Україна з Галичиною належала тільки нам і простору для діяльності Морського Міністра було задоволи, і він проявив там характеристичну для нього енергію, адміністративні здібности і абсолютну чесність. Під його керівництвом розвивалися наші порти в Одесі й Миколаєві, будувалися панцерники, організувалася фльота. Наступ большевиків на Київ, далі на Одесу, знищив ту працю.

Почалося переслідування Самостійників. М. Білінський, що з постанови партії одмовився від чести бути міністром у кабінеті Мартоса, в цей час формував у Галичині Гуцульські полки морської піхоти. Коли ж він повернувся до Кам'янця, то був арештований на улиці і посаджений до тюрми на приказ Мартоса.

Просидівши там більше місяця без слідства, М. Білінський енергійно протестував різними шляхами перед урядом та ніщо не помагало і тільки наступ большевиків на Кам'янець дав йому змогу вийти з „рідної“ тюрми.

Для М. Білінського не було місця при уряді У. Н. Р. і він пішов із своїми Гуцулами на фронт, де брав участь у кількох боях, переносив усі недогоди й небезпеки разом із козаками і разом із ними болів тяжким тифом, мало не згинувши від нього.

В часи українсько-польського перемир'я він був у Кам'янці. Там працював яко політик при заснуванні Всеукраїнської Національної Ради, звертаючи всі свої сили до одної мети: Україна повинна бути краєм парламентарним.

І коли перед наступом на Київ укладався кабінет міністрів і в склад його був запрошений М. Білінський (як міністер Внутр. Справ), він дав згоду тільки на тих умовах, що зараз же по вступі скличе передпарламент. За свого міністерування він багато зробив для цього, а Всеукр. Нац. Рада зобов'язавшись виробити проєкт конституції У. Н. Р., виробила й подала цей проєкт до уряду.

Швидко уряд опинився у Винниці, далі частинно переїхав до Київа. Там виявилася залаштуноква політика: до Винниці приїхав новосформований кабінет з Прокоповичем і всі заходи М. Білінського про скликання народного представництва пішли за водою.

Тепер М. Білінський віддається партійній праці; він працює теж разом із особами, що шукають можливости об'єднати громадянство партійне і безпартійне. Сприяє укладові програми Народнього Об'єднання, що згодом перетвориться в партію.

Всеукраїнська Нац. Рада в Тарнові дальше домагалась од уряду вироблення конституції і скликання представницького тіла. М. Білінського бачимо в комісії для вироблення норм державного устрою, яка трималася переважно завдяки його енергії.

Рада Республіки народилася. Він був її членом і головою фракції Самостійників і входив у склад першого відповідального перед парламентом міністерства, як Міністер Внутрішніх Справ.

Коли ліві групи зірвали Р. Р., новий, уже невідповідальний уряд розігнав Раду Р., М. Білінському стало за тісно в центрі У. Н. Р.

Українська революція носить у собі одну характеристику рису:

Люде, що мають свою індивідуальність, тверді пересвідчення, що все своє майно і своє життя віддали цьому молохові, що прийшли творити державу Українську уже з відомим ім'ям, уже з великим запасом досвіду, поволі одходили од центру, зникали десь у безвісти, а багато кладе свої голови в шалених повстаннях.

На їх місце ставали нові люде, що використовували революцію в своїх інтересах і для свого панування. Вони не були ті, що твердо й одверто обстоювали свої пересвідчення, вони покірно йшли туди, куди потрутила їх диктаторська рука.

Михайло Білінський мав державний розум і свої власні тверді пересвідчення й багату індивідуальність. Його поважали, з ним рахувались, його навіть боялися, але при першій же змові ці, менші, дрібніші відштовхнули його.

Талановитому діячеві було замкнено дорогу до творчого життя, але оспалість не охопила його. Завдяки своїй енергії, своїй активності в життю, він не міг сидіти без праці, без втручання в такі дорогі йому справи нашої державності і пішов на одверту боротьбу з Москвинами.

Він був у героїчному зимовому повстанні 1921 р., що закінчилося невдачею під Базаром. Там Білінський, уже ранений попередньо, мужньо відбивався і врешті під ударами шабель поклав свою гарячу козацьку голову разом із товаришем своїм Володимиром Лупенком.

Він був Міністром Морських і Внутрішніх Справ, керував Мін. Господарства, Мін. фінансів, а сам здебільшого бідував й на повстання пішов без шага за душею.

Жив недовго, але в повноті своїй!

Наші втрати.

(Памяти Івана Липи й Василя Сочачова).

Серед утрат, які почесла в останніх роках наша еміграція, зокрема наше „Товариство допомоги“, може найболючішою є смерть двох заслужених українських діячів, старих самостійників — Івана Липи й Василя Сочачова. Люде тямущі й енергійні, вони в інших щасливіших обставинах ще довго могли би жити й працювати для добра рідного краю, який так гаряче кохали.

Молодими юнаками полюбивши „велику Руїну,“ присягли вони віддати всі свої сили на службу Україні й вірно додержали слова. Ціле своє життя були активними членами нації, а коли настав слухний час, покинули все й пішли, не лякаючись горя й злиднів, на боротьбу за волю й державність України. Перемога пізнічного свєіда, що віроломно напав ззаду на молоду Українську Республіку, примусила їх разом із іншими борцями піти на еміграцію. Лихі обставини життя на чужині — матеріальні й моральні — підкосили їх здоровля й вкінці довели до передчасної могили, хоч і серед свого ж таки люду, але далеко від дорогого серцю рідного краю.

Смерть їх — велика втрата для України, були бо це незвичайно діяльні, незвичайно характерні, стійкі й чесні люде. Люде мягкой душі, але твердих, непохитних переконань. Ця риса їх владі примушувала ставитися до них із пошаною навіть людей цілком протилежного табору. Хто-ж ближше пізнав їх, той не міг їх не полюбити.

Я мав щастя знати обох небіжчиків особисто. Сочачова ще з прилуцької гімназії. В нашій гімназії була тайна громада. Одним із провідників її був Василь Якович, уже тоді завзятий самостійник завдяки впливові свого приятеля, покійного Миколи Міхновського, теж прилучанина.

Особистий вплив Сочачова, його розмови й українські книжки, які він нам постачав — були між ними й галицькі видання, особливо журнал „Зоря“ — робили своє діло (Сочачів завідував бібліотекою громади, котра пізніше перейшла до мене). Навть по скінченню гімназії не забував він про наш гімназійний гурток і був тим лучником, що звязував нас зі світом. З Києва привозив він нам раз-у-раз різні галицько-українські видання й взагалі тримав нас у курсі українських справ. Для прилуцької молоді був

він поруч з Міхновським таким самим духовим батьком її української свідомости, як Вол. Шемет для лубенської. Був нашим просвітителем, що будив у нас українського духа. Саме йому завдячую і в значній мірі своє національне освідомлення.

Доля пізніше кинула нас у різні кінці, але я завжди з вдячністю згадував про Василя Яковича. І от по 20-ти з гаком літах стрінулися ми знову у Львові, як старі приятелі, наче тільки вчора розлучилися, хоч передо мною стояв не молодий стрункий студент у синім університетськiм мундурі, а сивий, побитий долею лікар, у якійсь невиразного кольору нагортці й потертій одежині.

Учений лікар, добрий практик Василь Якович не міг у Львові робити своє фахове діло. Від властей годі було дістати дозвіл на практику, а свої теж не квапилися використати досвід і знання покійного. Спроба його улаштуватися на українському університеті скінчилася невдачею. І от лікар мусів заробляти собі на хліб малюванням образів. Гірка доля! Вкінці пощастило покійному улаштуватися в Підлюгому й дістати дозвіл практикувати, але напередодні кращого життя В. Я. упав жертвою свого фаху. Виснажений переживанням революційного часу й емігрантським бідунням організм не подолав страшної хвороби. В далеких бойківських горах спочило на вік втомлене серце завзятого полтавця.

Покійного Івана Львовича Липу теж памятаю сперед 20-ти літ. Уперше познайомився з ним таки у Львові влітку 1904 р., приїхавши сюди з своїми земляками (Дм. Дорошенком, Мих. Деркачем і ин.) на вакаційні українські університетські курси. Приїхав на них і Липа, молодий, рум'яний, жвавий бльондин з кучерявою чуприною й борідкою. Приїхав разом з молодого, симпатичною жінкою, з котрою недавно побрався. І досі памятаю їх з того часу як живих. Одначе тоді якось не вдалося нам зблизитися.

Значно старший за нас, молодих студентів, обертався Іван Львович головно серед старшого громадянства, тимчасом як я й мої товариші перебували здебільшого серед своїх товаришів з України, емігрантів-ерупівців або крутилися між галицькою молодіжю.

По Львові ми вже не здибалися з покійним і ніяк не думалося, що стрінемося знову таки тут. І не тільки стрінемося, а й заприятимосся.

І не можна було не заприятитися з Іваном Львовичем: такий він був гарний і милий чоловік. Чутливий на все гарне, доброго серця й розумний та освічений, цікавий розмовник. І хоч як змінився з вигляду колишній молодий лікар — постарів, збувся своїх кучерів і гарної борідки

(покійник голився й мав досить зморшену тварь), але зостався таким самим, як колись, жвавим, бадьорим і повним життя чоловіком. Ми дуже швидко зійшлися й часто бували один у одного. Хвилини, які я провів у його товаристві, зостануться в моїй пам'яті до віку як найкращий момент у життю...

Багато чого переговорили ми і з Липою і з Совачовим, згадуючи колишне й журячися сучасним та линуци думками в далекий рідний край, такий коханий і привабливий. Покійні вже наче прощалися з ним, не припускаючи можливости ще раз поглянути своїми очима на тихії води, на яснії зорі любої України. Вони наче передчували, що це щастя їм уже не судиться, що доведеться зложити голови далеко від рідної сторони.

Так і сталося. Упокоїлися вони в новій батьківщині — Галичині, якій віддали свої останні сили, але пам'ять про них не забудеться на Україні. Належали бо вони до цвіту нашої нації й вдячна згадка про них зостанеться на віки в кожному українськiм серці.

Ось короткі життєві дати небіжчиків. *)

Іван Липа був родом з полудневої України, син нашого радісного півдня, вихованок нашого Чорного моря. Народився в Керчі 24. II. 1865 р. в убогій семі. Тут покінчив народню школу й гімназію. Університетські студії розпочав у Харкові на медичному відділі. Ще на студентській лаві захопився українським рухом і разом з іншими товаришами організував таємне товариство ницьке „братство Тарасівців“, перше українське політичне товариство (1890 р.). Належали до цього братства між іншим отсі відомі наші діячі: покійний Микола Міхновський, М. Воронай, Вол. Самійленко та інші. Братчики між іншим транспортували українські книжки за кордон, з Галичини, і в звязку з цим довелося Липі потрапити в тюрму, де він просидів більше року, а згодом і під догляд поліції. Це перервало його студії (Липа був тоді вже на 5-му курсі) і вже значно пізніше пощастило йому докінчити науку в далекому Казанському університеті, котрий він скінчив 13. X. 1897 р. Ставши лікарем, пішов він у народ, поступивши на земську службу спочатку на Херсонщині, а описав на Полтавщині, де пробув до 1902 р. Звідси Липа перейшов до Одеси й тут жив аж до 1919 р. В Одесі швидко здобув собі славу незвичайно гарного й совісного лікаря й дуже багато причинився до кращого поставлення лікарської справи. Поруч із ревним сповнюванням свого професійного обов'язку знаходить покійний час і на українську громадську та літературну діяльність. Пише дописи, статті, поезії й оповідання до австрійсько-українських часописів („Народ“, „Правда“, „Зоря“, „Буковина“, „Нове Зеркало“, Літературно-Науковий Вісник, „Дзвінок“, пізніше до „Діла“ й „Неділі“), організує й піддержує видавництво О. Л. С. (Одеська Літературна Спілка), видає альманах „Багаття“ (1905 р.), де вперше виступив Олесь, пізніше твори талановитого юнака Плюща. Піддержує молодіж і взагалі всякі українські починання, а як настала змога заходиться коло оснування в Одесі Українського клубу й Просвіти. З появою української преси в межах Росії бере живу участь в київській „Українській Хаті“.

*) За відомости про дра В. Совачова складаю сердечну подяку вдові його п. Ганні Совачовій. В. Д.

З вибухом великої революції проявляє особливо видатну енергію в організації українських сил у Одесі. З головою поринає в громадські справи, висунені революційною хвилею, пише в новоповсталій українській пресі, то що.

За цю визначну діяльність висуває одеське українське громадянство по укладку Гетьманщини кандидатуру Івана Львовича в члени уряду У.Н.Р. Задля цього виїздить Липа 1 січня 1919 р. з Одеси до Києва, щоб уже ніколи не вернутися додому, на береги убогого моря. Від цього часу ділить він долю й недолю УНР., беручи участь в її уряді то як міністр віроісповідання (в кабінетах Чеховського й Остапенка), то як міністр здоров'я (вже в Тарнові 1921 р.). Поза тим бере участь у партійнім (як член партії Соціалістів-Самостійників) і громадським життю — на Україні й на еміграції. В Кам'янці працює у Всеукраїнській національній Раді, в Тарнові — в Раді Республіки. По розбитті тарнівського центру переїздить в березні 1922 р. до Східної Галичини й оселяється як вільно практикуючий лікар у Винниках під Львовом, де швидко здобуває собі широкі сампатії яко лікар і яко чоловік. Добру памать і вдяку полишив покійний і серед членів нашого емігрантського Товариства, безплатним лікарем котрого був до самої своєї смерті.

На жаль, підірване тарнівським голодуванням здоров'я д-ра Липи стало швидко занепадати. До цього причинилися ще й приципки місцевої адміністрації, що раз-у-раз відбирала йому право практикувати. Ці прикри матеріальні й моральні переживання прискорили недугу (рак шлунку) й 13 листопаду 1923 р. Івана Львовича не стало. 15. XI. поховано його урочисто на Винницькому кладовищі зараз коло стрілецької могили. Незвичайно гарну, нахненну промову над розкритою могилою покійного висловив його старий приятель і побратим Микола Вороний.

Небівчик був сталим співробітником нашого альманаха від самого початку й тепер на память про дорогого товариша друкуємо з його посмертної теки його оповідання й спомин про М. Вілінського.

Ширшу агадку про покійного знайдуть читачі в моїм некрольогу, уміщеном у 1-й кн. „Літ. Наук. Вісника“ за 1924 р. і в присвяченій йому брошурі „Світильник неугасимий“ (Каліш, 1924 р.).

Василь Созачів народився 15 червня 1876 р. в с. Туронці Прилуцького пов. на Подільщині. Скінчив гімназію у Прилуді, де й розпочав перші кроки по освідмленню себе й своїх товаришів. Вступивши на медичний відділ Київського університету, протягом п'яти років був головою української Студентської Громади. Був двічі арештований і ув'язнений та висланий під догляд поліції на місце народження. Скінчивши університет у 1902 р., їде лікарем для доручень при Губернській Управі у Вільну. В 1904 р. був мобілізований на Далекий Схід. Повернувшись звідти, лишається військовим лікарем, щоби мати змогу працювати для науки. Одержув наукову командировку в Москву до славної в ті часи лабораторії Блюментала, де опрацьовує й друкує свою першу наукову працю, когорта й відкрила йому позачерговий шлях до Медичної Академії у Петербурзі. В липні 1907 р. вже самостійно завідує дивізією лабораторією, а в 1909 р. їде до Медичної Академії. Склавши потрібні іспити, лишається до травня 1912 р. асистентом проф. Левашова при кафедрі гігієни. Опрацьовує, друкує й обороняє дисертацію на тему „Vaciform Apparate“. Тужачи за батьківщиною, прохав увесь час про перенесення для праці до Києва, але з огляду на українське походження йому заміняють Київ Москвою, де й захопила його світова війна. В 1914 р. як головний лікар запасного шпиталю їде на фронт і тиняється там по Холмщині, Люблинщині й Волині, аж доки в 1916 р. не опинився в Чернівцях.

По революції віддається виключно нації, котрій присягнув на перших загальних зборах черновецького Українського Клубу, голо-

вою котрого був увесь час його існування. *) В грудні 1917 р. був запрошений до Києва для праці в Санітарній Управі Військового Секретаріату. Після гасмічного від'їзду Центр. Ради й здобуття більшовиками Києва тікає до рідного села, де й робиться центром селянського життя. Село вибирає його секретарем сільського совдепу, звертається до нього з проханням улаштувати „Народній Університет“, організувати „комуни“ й т. ин. Щасливо викручуючися поміж більшовицькими агентами, вдається йому словом і ділом урятувати на якийсь час від більшовицької хвороби рідне село. З поворотом Центр. Ради був знову викликаний до Києва, але вже на посаду лише санітарного лікаря Генерального Шпитали, де й був увесь час до упадку Гетьмана, переслідуваний як і всі Украївці В день упадку гетьманської влади ще до прибуття до Києва Директорії був покликаний званням фахівцем санітарної справи й своїм одноступцем др. Галиним на посаду помічника начальника Санітарної Управи. Після приїзду Директорії й демократичної заміни д-ра Галина — лікарським помічником і студентом II-го курсу Одринюю — займає й далі ту саму посаду, а після переходу Одрини до більшовиків і від'їзду 42 лікарів у закордонні командировки лишається на чолі Санітарної Управи, не вважаючи себе в праві кинути колісальні в ті часи запаси санітарного майна на поталу демократичних отаманчиків. 1. VII. 1919 р. знесилений безнастанною й безрезультатною боротьбою з злочинством, глибоко образений Державною Інспектурою подався до 4-місячної відпустки і виїзав у Галичину, мріючи віддати решту сил галицькому селу. В Мельниці знайшов покинутий галицьким військом шпиталь з 400-ми хворими на тиф вояками, засновує там відділ Українського Червоного Хреста та бере на себе лікарську обсл. гу цих хворих. 16. VII. 1919 р. піднятиском Поляків переходить з галицьким військом знову Збруч, обслуговуючи згаданий шпиталь. Відуючи без посади в Камянці, бо мав відпустку без утримання, існував на заробіток жінки, що служила за перекладчицю при Укр. Червонім Хресті, й лише в вересні вступив до Головної Упр. Черв. Хреста як завідуючий Шпитального Відділу. На цій посаді перебував усю зиму аж до травня 1920 р. коли переїхав до Винниці по її здобуттю. В Камянці написав кілька популярних брошур з медицини на замовлення Губ. Народньої Управи. Деякі з них вийшли в світ (напр. „Щопестні хвороби та як від їх боронитися“), а дещо так і не побачило світу через воєнну завірюху. У Винниці знову був закликаний на посаду військового санітарного інспектора і знову не вважає себе в праві відмовитися від праці в своїм фаху, двічі перед тим відмовлявшися від пропонуваного йому Іс. Мазепою портфеля міністра здоров'я. Після відступу Поляків у липні відійшов з Українською армією за Збруч, переніс тиф і вернувся до Камянця 5. XI., щоби знову тікати 14. XI. вже на завсігди 8. XII. опинився в Ченстохові, обкрадений до нитки в вагоні гол. от. Петлюри під час хвороби, знесилений тифом, без шеляга й без засобів до існування, бо не одержав від уряду не тільки вартости вкрадених річей, але навіть і звичайної замоги за тиф, котру одержували всі урядовці УНР. На еміграції енергійно поборює уаурпаторські вахли різних організацій, злочинні вимоги що до скарбових допомог і т. ин. В лютому йде до Ради Республіки як член партії Укр. Хліборобів-Демократів, до котрої належав ще від часу організування її на батьківщині. В грудні 1921 р. переїздить до Львова, де позбавлений як емігрант права лікарської практики бідує, заробляючи на шматок хліба малюванням церковних образів. В квітні 1923 р. йде до Підлютого, де й скінчив своє життя 3. V. 1924 р. від тифу.

*) Про черновецький період див. спомина д. А. Білського „Діяльність д-ра В. Я. Сочачова на Буковині“ („Діло“, 1924, ч. 107 з 17. V.)

ОКРУЖНА АПТЕКА МИХАЙЛА ТЕРЛЕЦЬКОГО

ДАВНИЦЕ

ц. к. циркулярна аптека
ц-ра Я СКЛЕПІВСЬКОГО

ЛЬВІВ — РИНОК — ТЕЛЕФОН 16 21

РІГ ВУЛ. ДОМІНИКАНСЬКОЇ І ГРОДЗИЦЬКИХ

ПОРУЧАЄ ВСЯКІ СПЕЦИФІКИ КРАЄВІ І ЗАГРАНИЧНІ,
ПЕРЕВ'ЯЗОЧНИЙ І ГУМОВИЙ МАТЕРІЯЛ, ЯК ТАКОЖ
ВЛАСНІ ВИПРОБОВАНІ ФАБРИКАТИ ЯК ДІТОЧИЙ
ПУДЕР, КАПЛІ НА БІЛЬ ЗУБІВ, МАЗЬ НА НАГНІТКИ,
ВИНО ХІНОВЕ З ЗАЛІЗОМ ДЛЯ НЕДСКРОВНИХ І Т. П.

ВЛАСНА ЛАБОРАТОРІЯ ХЕМІЧНО-
МІКРОСКОПОВА ДЛЯ АНАЛІЗИ ПІД
ПРОВОДОМ ЛІКАРЯ-СПЕЦІАЛІСТА

РОМАН ЗУБИК

ЛЬВІВ, вул. ГАЛИЦЬКА Ч. 16.

МАГАЗИН
БЛАВАТНИХ ТОВАРІВ

:: :: МАТЕРІЯЛИ МУЖЕСЬКІ :: ::

:: :: ДАМСЬКІ І ДЛЯ СЕЛЯН :: ::

ВЕЛИКИЙ ВИБІР.

ЦІНИ НИЗЬКІ

— ПО ГРИЧИНІ ВЕЛИКОЇ ДОРОЖНЕЧІ МА- —
ТЕРІЯЛІВ — ПРІБОК НЕ ВИСИЛАЄТЬСЯ.

„НАРОДНА ТОРГОВЛЯ“

У ЛЬВОВІ, РИНОК 36.

в своїх 19 склепах по краю
продає вже 41 літ найліпші товари
КОЛЬОНІЯЛЬНІ, СВІТЛОІВИНА.

У власному опакуванні
ЧАЙ, КАВА, КАКАО, —
першої якості. Переконайтеся!

ВКЛАДКИ — на 18 проц. річно.
ЧУЖІ ВАЛЮТИ — після умови.

За **вкладки і проценти** ручить своїми 8 (вісьмома)
великими каменцями та багатими запасами то-
варів в 19 магазинах.

Ціна № 30 сот.

ВИДАВНИЦТВО

„Бібліотека для всіх“

має випустити дешеві книжки:

- I. - Серія „Незвичайні пригоди“.
- II - Серія „Драматичні твори“.
- III. - Серія „Красне письменство“.

Ціна № 30 сот.

Адреса видавництва:

„Бібліотека для всіх“
В. Завадський, Львів, Ринок 43.

Досі вийшли **КОНАН ДОЙЛЯ:**

- 1) Душогубство в Абеї Грендж; 2) Пестра
стяжка, 3) Захований клейнот.

Друнується і готується до друку оповідання
того-ж автора.

Дивна посада, Шість Наполеонів, Відтятий
палець, Чоловік з близною, та інші.

Читайте одиниий на українських землях у Польщі
щиро український щоденник

„ДІЛО“ що виходить уже
43 рік у Львові

заснований бл. п. Вол. Барвінським в 1882 р.

Редакція й Адміністрація міститься:

У Львові, Ринок 10, II пов. (Дім „Просвіти“).

Контю почт. щадн. 143.822. — Адреса для телеграм: **Львів, „Діло“.**

Нач. Редактор приймає від 10—11 передполуднем.

Рукописів не звертається. — Видає: **Видавнича Спілка „ДІЛО“.**

Місячна передплата за границею: в Америці 1 дол., Франції, Голяндії, Бельгії 10 фр. фр., Італії 10 л., Швайцарії 5 шв. фр., Чехословаччині 30 ч. кор., Румунії 100 лейв, Болгарії 50 лев. — В краю 4-20 зл. місячно. Зміна адреси платиться.

В справі оголошень звертатися до Адміністрації.

Одинока щира хлопська газета є

„СВОБОДА“

політичний, просвітний та господарський часопис.

Виходить що тижня на неділю.

Адреса Редакції й Адміністрації „Свобода“: Львів, Ринок 10, II п.

„Свобода“ є органом найбільшої Української Народної Трудової Партії, заснована д-ром Костем Левицьким **перед 27 роками.**

„Свобода“ коштує чвертьрічно в краю: 1-70 зол. в Америці 1 дол., Франції, Голяндії й Бельгії 10 фр., Болгарії 50 лев., в Австрії 75.000 ав. кор..

Зміна адреси платиться.

КІНО = ТЕАТРИ

КОПЕРНИК

вул. Коперника 9.

МАРУСЕНЬКА

площа Смольки ч. 5.

≡ у ЛЬВОВІ ≡

Висвітлюють першорядні програми при добірних оркестрах музики.

Книгарня

Наукового Т-ва Ім. Шевченка. Львів, Ринок ч. 10.

поручає для хорів, шкіл та театральних гуртків отсі ноти:

<i>Матюк</i> : Церковний співанник на 3 голоси . . .	12-00
<i>Вербицький</i> : Заповіт, хори з барітоном . . .	1-20
<i>Колесса</i> : Вулиця, народні любовні пісні, міш. хор. . .	2-40
<i>Вербицький</i> : Жовнір, муж. хор а сарелла . . .	0-60
<i>Лепкий</i> : І свидося, романс на голос і форт. . .	0-50
„ Колись, дівчино, романс на голос і форт. . .	0-50
„ Весняні сни, чардаш на голос і форт. . .	0-50
<i>Купчинський</i> : Ой та зажурились, на муж. хор. . .	0.50
<i>Старицький М.</i> : Ой не ходи, Грицю, партитура на хор. . .	6-50
<i>Артемівський</i> : Запорожець за Дунаєм, партитура з форт. . .	2-80
<i>Рудницький</i> : Пісні любови, на голос і форт. . .	2-30
<i>Топольницький</i> : Хустина, на хори мішані, . . .	3-00
<i>Січинський</i> : Як почувеш в ночі, на один голос . . .	2-00
<i>Пшеничка П.</i> : Руїна, муж. хор. . .	0-30
<i>Нижанковський</i> : Гуляли, квартет муж. . .	0.30
<i>Людкевич</i> : Кобзар, збірка на міш. хор. . .	3-60
<i>Лисенко</i> : З музики до Кобзаря (Вітер в гаї) . . .	1-20
<i>Важнянин</i> : Вязанка народних пісень 1/2 міш. хор. . .	3-60
<i>Кумановський Н.</i> : Вязанка народних пісень: Помалу, чумаче, грай . . .	1-20
„ „ Летів орел, на міш. хор. . .	1-20

Крім цього має книгарня всі ноти з видавництва „Україна“, „Боян“, „Бандурист“, „Торбан“, „Ліра“ як також школи Портнова до науки гри на скрипці і фортеп'яні.

  ЖАДАЙТЕ КАТАЛОГІВ.

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

місячник літератури, науки і суспільного
життя

виходить книжками в обемі 6 аркушів друку і містить оригінальну й перекладну белетристику — повісти, оповідання, драми, поезії, статті з української історії літератури, національної економії, мистецтва, науки й суспільно-політичного життя, критику й бібліографію.

Видає: Українська Видавнича Спілка.

редакція й адміністрація у Львові містять ся
при ул. Чарнецького, ч. 24.

Всякі письма, рукописи, книжки й передплату висилати тудиж на адресу: Вол. Гнатюка.

Ціна книжки 2 золоті,

За границею обчислюється передплата швейцарськими франками і вносить річно 24. фр., окрема книжка 2·10 фр., або їх рівновартність.

Начальний редактор: Др. Д. Донцов.

ЗЕМЕЛЬНИЙ БАНК ГІПОТЕЧНИЙ
у Львові, вул. Підвалля 7
(Власна кам'яниця при вул. Словацького)

Принймає вкладки так в краєвій валюті (золотих) як також в заграничних валютах (долярах, франках, чеських коронах і т. д.), oproцентовує їх і виплачує ті послідні в ефективних заграничних валютах без ніяких обмежень. **ЗЕМЕЛЬНИЙ БАНК ГІПОТЕЧНИЙ** Є ДЕВІЗОВИМ банком. — Переводить отже всякі перекази грошей за границю і з заграниці, а з окрема посилки до Америки і з Америки, які виплачують тут долярами.

Взагалі **ЗЕМЕЛЬНИЙ БАНК ГІПОТЕЧНИЙ** переводить всякі банкові чинности. (При запитах треба долучити поштовий значок на відповідь).

**Господарсько-Ко-
оперативний Часопис**

Офіціальний Орган
Краєвого Союзу Ревізій-
ного

виходить два рази на
місяць, 1. і 15.

Передплата 6 зол. в рік.

Краєвий Союз Ревізіійний,
Домініканська ч. 11 II. пов.

Всіх наук лікарських
Др. М. Рожанковський
в Калуші

ЛІКАР
Д-р Ціпановський Іван
в Коломиї повідомляє отримав
Шановну Публіку, що з днем
21 березня ц. р. переніс свою
лікарську канцелярію враз
з апаратом Рентгена і квар-
цевою лампою до власного
дому при вулиці
ТАРНАВСЬКИХ ч. 16.
проти дому польс. „Сокола“.

Адвокат
Др. Ярослав Олесницький
заприс. суд. перекладчик
англійського веде канцел.
в Золочеві з Д-ром
Дрогомірецьким
в тогож домі.

Адвокат
і військовий оборонець
Др. Волод. Загайкевич
в Перемишлі
вул. Косцюшки ч. 6.

Найліпше і найдешевше
є МИЛО

„Му-та“

всюди по українських skle-
пах до набуття.

Макс Глязерман

ритівниче заведення
у Львові, Сикстуська 19
Виріб печаток і металевих
таблиць, склад фарб до печаток.
Замовлення з провінції
виконуються відвратною
почтою.

Заклад виробу друкарських кліш

В. ГОТРА

у Львові,
вул. Сикстуська ч. 10.
Виконує кліші крескові,
сіткові і многобарвні

українські друки и печатки

виробляє чисто, гарно й
дешево

Друкарня і фабрика печаток

Т. Фрідмана

Вул Сикстуська 4.
телеф 17-90

Краєвий адвокат

Др. М. Янкевич

веде канцелярію в спра-
вах карних і цивільних.

Львів, вул. Куркова ч. 5.

ДЕНТИСТА

Яків Насс

був. співробітник денти-
стачного заведення проф.
Львівського Університету
БОГОСЕВИЧА приймає:
ЛьВІВ, Сикстуська ч. 17 П. п.

Перворядна робітня

КОСТЮМІВ англій-

ських і плащів

абсолютно віденської
школи крою

М. Метяй

(Митяєвський)

у Львові ул. св. Йосифа 6.

ГЕНРИХ

ЗОНЕНШАЙН

(H. Sonnenschein)

Машина

технічні і елек-

тротехнічні

артикули.

ЛьВІВ, ул. Сінкевича 8.

ДИМ ТОРГОВЕЛЬНО-ПРОМИСЛОВИЙ

„ДОСІЖАВЯ“

кооператива з обм. порукою у Львові, Домініканська 11 І. по-
поручає свої склади у Львові, вул. Руська 20, в Перемишлі Ринок 23,
заосмотрені в великий вибір усіх церковних товарів.

Найкращі дзвони з передвоєнного матеріалу достарчає за пору-
кою в найкоршій часі і найдешевше.

Відновлює старі ризи і евангелія, — приймає замовлення на іконо-
стаси, престоли, амбони, сповідальниці.

Жадайте офери за присланням поштових марок на відповідь.
Вступайте в члени — користаючи самі, спомагайте рідний промисл,
торговлю та рідне мистецтво.

ЧИТАЙТЕ

одинокий міщанський

ЧАСОПИС

„Українське Слово“

виходить раз у тиждень під неділю.

Редакція і Адміністрація: Львів, Руська 3/І.

Чвертьрічна передплата 2.50 зл. п.

Приймається передплата

на радикальний, політично-економічний часопис

„ГРОМАДСЬКИЙ ГОЛОС“

(виходить в кожну суботу)

РІК ВИДАВАННЯ ЙОГО 23.

Адреса Редакції і Адміністрації: Львів, Ринок 10, п

Часопис має відділи: Передова; статті світового політичного життя; на теми громадські, економічні з українського життя на землях Східних і Західних; на Великій Україні; з життя „Селянської Спільки“ на Україні та селянства інших країн; зі світу; на теми дня; дописи з місць; партійне життя; січове життя; всячина; фейлетон; літературні новини, новини наукові і літературний фейлетон. — Працюють у часопису місцеві, а також і журналісти з Великої України.

ПЕРЕДПЛАТА: в краю за квартал 2 зл., в Чехії 20 кор. чеськ. для Америки, Канади та інших країн річно 3 долари.

ШАПКИ спортові, цивільні, мужеські, жіночі й дитячі в великім виборі по дуже низьких цінах.

пропонує

ЯН ВІТТМАН

Львів, вул. Трибунальська ч. 1.

АДВОКАТ

Др. МИХАЙЛО

ВОЛОШИН

Львів, Шашкевича ч. 2.

Реставрація і молочарня
Чарнецького Станислава
у ЛЬВОВІ, Підвале ч. 9.
поручає гостям смачний, здоровий харч

Приймає замовлення абонаментів з опустом 10%.

Одинока українська
першорядна кімната до снідань
з добірними гарячими і зимними перекусками і добірними напитками,

Маврикій Фукс

Львів, Підвале 7. (дім „Дністра“)
де збираються найліпші кола провінції.

Вирост з двірця до п. Фука!

„Відбудова“

Промислово торговельна Спіл.

з обм. пор.

у Львові, вул. Словацького ч. 14 і. п.

Бляха, рільничі машини і знаряди, будівельні матеріяли.

Зелізно-технічн. склеп

вул. Трибунальська ч. 1.

Споживча крамниця

Ринок. 10.

Марія Павлюк

робітня суконь,
костюмів дамських.

Львів, Собіського 12.

В рідній школі наша будучність!

Найстарша Українська

КНИГАРНЯ

Ставропільського Інститута — в піднаймі

Українського Педагог. Товариства

ЛЬВІВ, Руська 3.

має на складі:

**ЦЕРКОВНІ КНИГИ :: ШКІЛЬНІ ПІДРУЧНИКИ
НАУКОВІ КНИГИ :: КРАСНЕ ПИСЬМЕНСТВО ::
ДИТЯЧІ ВИДАННЯ :: ДРУКИ :: СТІННІ КАРТИ.**

Хто купує в цій книгарні той докидає цеголку до будови
РІДНОЇ ШКОЛИ.

Українська Драматична Школа

під дирекцією

МИКОЛИ ВОРОНОГО

функціонує, яко окремий відділ

Висш. Музичного Інституту ім. М. Лисенка у ЛЬВОВІ.

III-ій рік існування.

Предмети навчання: дикція, деклямація, жест, мімодрама, характеристика, (грім), костюмольогія, історія театру і драми, психольогія творчости, естетика, ритміка, сценічні вправи.

Початок навчання 1 **ЖОВТНЯ**

Школа міститься при ул. Шашкевича ч. 5.

Одинока у Львові українська Літографія

А. Андрейчина

при вулиці Михайла 4.

приймає замовлення.

„Український Голос“

політично економічний орган. Виходить кожного тижня у неділю. Адреса Редакції і Адміністрації: Перемишль, Побереже, ч. 1. Чверть-річна передплата в краю 2·50 зл. п. В Чехії квартально 15 ч. к. для Америки 2 дол. річно.

Вже вийшов із друку й поступив у продажу літературно-громадський альманах

„На вигнанні“

Наклад Українського Товариства допомоги емігрантам з Великої України.

стор. 124, вел. 8°, ціна 2 зол.

Зміст: поезії Б. Вороного, М. Гомзина й С. Черкасенка, оповідання І. Липи, М. Левицького й М. Черемшини. Статті: Дм. Дорошенка, Д. Донцова, Вол. Дорошенка, В. Завадського, Я. Оленицького й Ол. Саліковського.

Окладка артиста-маляра Вас. Крижанівського.

Читайте! Передплачуйте!

НОВИЙ ЧАС

популярний ілюстрований господарсько-політичний часопис.

Виходить два рази в тиждень під четвер і неділю. Приносить відомости з цілого світа. Подає докладний огляд життя з всеї України. Поміщує стало статті з сільського господарства та кооперації, і тому нема свідомого Українця, який мігби обійтись без цього одинокого в цім роді часопису.

„Новий Час“ це безпартійний часопис. Скубе він кожного хто шкодить і відтягається від праці для добра України. Передплата не висока бо на чвертьрік в краю виносить 4 зол. 20 сот. Заграницею річно 5 доларів ам.

адреса: Новий Час, Львів, Руська 18. III.

!! На рати !!

тижневі і місячні
поруцає кооп.

„Регулятор“

у Львові ринок 43 (дім
Ризниці) в партері через
коритар

ГОТОВІ УБРАННЯ,
ВЗУТТЯ,

сукна камгарни

з фабрик бельських.

Безпримусу куона просимо
відвідати наш магазин. **зажарай-**
те негайно від нас декларацію.

Товар дешевий, добірний, ціни го-
тівкові длятого свіщте з закупами
до „Регулятора“.

Львів. ринок 43.

Загально відома
Кімната до снідань
М. Л. Атлесса
в Ринку ч. 45.

поруцається зглядом П. Т. Публики.

Буфет богато заосмотренний,
як перед війною, знамениті го-
рілки (Атлясівка, Сметанівка)
лікери, коньяки, краєві загра-
ничні, вина, мед, пиво львів-
ське і пільзенське ВВ. Зимою
в кожній порі гарячий круп-
ник. Фірма існує віл року
1870; все буда і є місцем схо-
дин мистецько-літературного
світу і широких міщанських
кругів Львова. — На карма-
вали, ракти, забави і редути,
накриває буфети і дає товар
на коміс.

МАШИНИ до ШИТТЯ

найновіших системів і їх складові частини, прилади до кравецтва і ручних робіт поручає:

АЛЕКСАНДЕР МАЛІМОН

склад машин до шиття.
Львів, Валова П. а.
приймає рівнож машини до направи.

АДВОКАТ

Др. Вол. **Бачинський**

веде адвокатську канцелярію
У ЛЬВОВІ
ул. Костюшки 1 а.

„Графіка“ - Марко Зайде
Львів, Коллонтая 5. (в подвір'ю) 7692.

Має на складі: папери всякого роду і формату, прибори друкарські: ригали, шуфлі віршивники і т. ин. Машини друкарські, маси до валків, фарби друкарські і т. п.

Заступництво на Польщу і Галичину, ліярні черенок і ліній мосяжних Попельбавма у Відні.

МАШИНИ

до виробу цементових дахівок на рольках.

Хрести на копули церков. — Громозводи.

Огородження. — Залізні вікна. — Ваги десяти і столові. — Ліжка для бурс і всякі

слюсарські роботи

ВІГОТОВЛЯЄ:

МИХАЙЛО

Стефанівський

Львів, вул. Варшавська 10.
межи вул. Кордецького і Рибницькою.

КОСИ!

КОСИ!

Новий виріб перша новинка на рік 1925., котра ніхто не дорічав. Замавіляйте зимою оказові проби всім громадам, читальні, торговлі і всім. Також сталеві твандькі і бритви англійські.

Цінами служу даром кожного часу.

адреса фірми

Стефан Добуцак

фабр склад ніс,

Долина К-Стрия
ГАЛИЧИНА.

СПЕЦІАЛЬНИЙ МАГАЗИН

КАПЕЛЮХІВ МУЖЕСЬКИХ
і ШАПОК — а також ФУТЕР

Мунд-Шлімпер

== Львів, ул. Краківська 32. ==

„І Н І Г“
МІЖНАРОДНЕ

Торговельне і Промислове Тов.
ТОВ. з ОБМ. ПОР.

Доставляє зі складу у Львові;

Комплетні урядження млинів, ВАЛЬЦІ, „ДА-
ВЕРІО“ Ціріх, ЛУЩАРКИ „МАРС“ патент
„КАСПАР“, ориг. швейцарську газу марки
„РАЙФ ФРАНК“, ТУРБИНИ Франціса, мотори
ДІСЛЯ, льокомобілі і т. п.

ЛЬВІВ, Подлеского 8./П.

Телефон 413, 1236 і 1086.

Телєгр. адр. „ІНІГ-ЛЬВІВ“.

Кооперативний Банк

„ДНІСТЕР“

у Львові, вул. Руська ч. 20
приймає під найкориснішими ус-
лів'ями вкладки з забезпечен-
ням валюту переводить купно і
продаж всякого рода товарів і сп-
рівців, уділяє вальоризовані по-
зички векселів і товарів, зачети
на підклад акцій ітп.

Товарист. взаїмних обезпечень

„ДНІСТЕР“

у Львові, вул. Руська ч. 20.
приймає до обезпечення від опію
будинки хатні і господарські дви-
жимости, худобу, пашу і збіжа
в долярах американських
або польській валюті.

„ГУЦУЛЬСЬКЕ МИСТЕЦТВО“

УКРАЇНСЬКА СПІЛКА в КОСОВІ біля КОЛОМІЙ

ВИРОБЛЯЄ: Килими, хідники, обрусн,
Гуцульські ліжники.

ВИШИВАЄ: Сорочки, блузки, серветки, подушки, жіночі
торбинки, рушники, доріжки (Tischläufer).

Приймає замовлення: на цілі народні українські строї
Гуцульські кіптарі, торбинки,

Має на складі: Гуцульські артистичні вироби дерев'яні,
мосязьві, глин'яві.

Взірці на виробх і вишивках чисто народні.

Виконують взірці видатні українські художники.

Присилайте замовлення!

Підтримуйте Рідне Мистецтво

Аби не остати калікою на ціле життя!

Наколи кому зробилася гуля то єсть пропуклина в паховин
або слабизні, або підчереву а може впало в діл, а наколи це доуча⁹
де йому або спроваджує загальне ослаблення або й ні, мусить зара³
спровадити собі бандаж, то впратуєся і зможе безпечно жити і пра-
цювати здорово тепер і на старі літа. Замавляючи бандаж, треба при-
єплати міру нитвою або в сантиметрах через попереk або клуби на
ємоло тіла. Описати з котрої сторони: правої або лівої? Чи упало
вє в низ? Віз? занятте і за яку ціну. Ціна бандажу зі звичайним
апаратом 9 зол. і 15 зол. а з англійськими спружинами і з гумовими
кельотами 20 зол. і 25 зол. Висилаєся за носліплатою поштовою і добре
опаковано.

**Фабрика бандажів на пропуклини для мушчин жінок і дітей
штучні ноги і руки М. І. Полячек Самбір 80.**

Вироблюєся також бандажі проти випаданню матиці. Бандажі
проти згорбленню і т. п.

1586

РІТК ОСНОВАВАННЯ

1586

ПЕРША

ГАЛИЦЬКА ДРУКАРНЯ

СТАВРОШИГІЙСЬКОГО ІНСТИТ.

У ЛЬВОВІ. УЛ. БЛЯХАРСЬКА 9.

Має великі запаси черенок церковно-славянських, українських, російських, латинських, німецьких, грецьких, а також черенки для вишивок, ірмологіїчних нот і орнаментики.

Виконує всі роботи, входячі в круг друкарського промислу по найнижших цінах і в найкоротшій часі.

Власна стереотипія і переплетня.

Жадайте проспектів і оферт.

1586

РІТК ОСНОВАВАННЯ

1586

З М І С Т

Календаря-Альманаха „ДНІПРО“ на рік 1923.

Від Редакції — Соборність і державність. Лащенко — Як обирали Директорію УНР. Завадський — Пророк відродження України. Липа — Чорна Мара. Перестиглий овоч. Білецький — Українська драма. Олесницький — Жміньки вражінъ з Англії. Садовський — Криза російської інтелігенції. Кузьмович — Рисунки олівцем. Ведуть на расстрел. Гнатюк — Гуцули і гуцульське мистецтво. Дорошенко — Тіням незабутніх. Донцов — Третя Росія. Гриневичева — Шестикрилець. Огієнко — Причини повстання перших перекладів Письма Святого на українську мову. Маршинський — Спомини.

З М І С Т

Календаря-Альманаха „ДНІПРО“ на рік 1924.

Від Редакції — М. Вороний — Краса життя. В. Гемзля — Товаришам по недолі. В. Дорошенко — Зв'язки і зносини Наддніпрянських Українців із Наддністрянськими та участь їх у культурнім і громадським життю Галичини. Д. Дорошенко — Як Українці Наддніпрянські помагали своїм Наддністрянським братам у часі Галицької Руїни 1914-1916 років. П. Стах — В. Доґошенкові. Ів. Липа — Розвідка, Оповідь. М. Левицький — Також емігранти. М. Черемшина — Козак. Дм. Довцов — Єдиний фронт. А. Маршинський — Поїздка в Галичину в 1889 році (зі споминів). Ол. Саліковський — Про одну ненаписану книжку. Я. Олесницький — З англійських споминів. В. Завадський — Як ми мандрували.

РЕДАКЦІЯ І АДМІНІСТРАЦІЯ
КАЛЕНДАРЯ-АЛЬМАНАХА „ДНІПРО“
Львів, ул. Руська ч. 3. III пов.

ЗМІСТ

Календаря-альманаха „Дніпро“ на рік 1925.

1. До читачів.	2	22. О. Слісаренко. На чужині	86
2. П. Стах. Оаз	3	23. Д. Дорошенко. Чигирин	87
3. П. Филипович **	4	24. Ю. Липа. Був день, як плач	95
4. Г. Косинка. Троекутний біт	5	25. М. Галущинський. Побут на Україні	96
5. М. Рильський. Сонет нудьги й бажання.	8	26. О. Слісаренко. Тиша	100
6. М. Хвильовий. Шляхетне гвіздо	9	27. І. Борщак. 1652, 1653 і 1654 рр. на Україні по „Франц. Газеті“	101
7. Т. Осьмачка. Хто!	14	28. О. Слісаренко. * *	105
8. С. Пилипенко. Два коні	15	29. В. Королів-Старий. Нові погляди на виживлення тварин і людей	106
9. В. Підмогильний. Іван Босий	16	30. М. Семенко. * *	116
10. М. Рильський. * *	22	31. Ів. Огієнко. Наголос чужих слів в українській літературній мові	117
11. Г. Косинка. Темна ніч	23	32. О. Кузьминський. Гераклева дівтора України	126
12. М. Рильський. Тиша	26	33. М. Семенко. * *	129
13. П. Филипович. Гроза	26	34. Ст. Сірополко. На рідному ґрунті	130
14. Вол. Дорошенко. Найновіша укр. літер.		35. Вол. Сосюра. * *	134
15. С. Черкасенко. Поворот	37	36. Іван Липа. Михайло Білінський	135
16. Ів. Липа. Ведмедик	38	37. Вол. Дорошенко. Наші втрати	138
17. М. Вороний. Інфанта	45		
18. Ол. Шульгин. Наші політичні змагання на еміграції	46		
19. Д. Донцов. Impron-d-rabilia	55		
20. Ю. Липа. Не кличте слова	67		
21. А. Маршинський. На могилу невідомому воякові	68		

Редація і Адміністрація Календаря-альманаха „Дніпро“
Львів, Руська ч. 3/III.

367565